Poštarina plaćena u gotovu

NOVA REVIJA

VJERI I NAUCI

NOUVELLE REVUE
de vie religieuse et intellectuelle

Izdavaju profesori franjevačke bogoslovije u Makarskoj - Uređuje: Dr. FRA BOŽO VUCIĆ

God. XIX Makarska 1940 Br. 5 - 6

NOVA REVIJA izlazi 6 puta na godinu. Cijena Din 60. — Za đake Din 30. — Za inozemstvo Din 75. — UPRAVA: Franjevački samostan Makarska.

NOVA REVIJA parait six fois par an. Les questions de vie religieuse et intellectuelle dont elle s'occupe, y sont traitées en croate ou en slovène, les résumés et les titres de tous les articles ainsi que la chronique religieuse en Yougoslavie sont aussi en français ou en latin. Prix d'abonnement: Yougoslavie, 60 Etranger, 75. Rédaction et administration- Makarska, Couvent des Franciscains Dalmatie, Yougoslavie.

SADRŽAJ:

Str.

Dr. fra Svetozar Petric: *Sudar internacionalizma i nacionalizma* (La lutte du nationalisme et de l'internationalisme) . . . . . 345—353

Crnica Dr. O. A.: *Bl. Nikola Tavilić i konventualski ogranak Franjev. Reda* (Le B. Nicolas Tavilić et les Frères Mineurs Conventueles) . . . . . 354—370

Dr. fra Bone M. Radonić: *Snošljivost pravoslavne Crkve* . . . . . 371—399

Dr. fra Karlo Balić: *Još o »naučnoj« metodi O. H. Boškovića* (Nastavak) . . . . . 400—424

Frof. Dr. Nikola Žuvić: *Natpis iz Nazareta i vjerodostojnost Mt 27, 62-66; 28, 11-15.* (L'inscription de Nazareth et l'authenticité de Matth. 27, 62-66; 28, 11-15) . . . . . 425—437

Kulturni pogledi: Je li govor o kukolju ili o ljulju u Matejevu Evanđelju 13, 24-30, 36,43? — 500 godišnjica iznašašća štampe. — Koga napada onaj, koji napada Crkvu? — Smrt nestora katoličkih zvjezdoznanaca. — Kršćanstvo i rad. — Protestant u benediktinskom samostanu. — »Pametne« životinje! — Vjernik i bezvjerac pred zagonetkama svijeta. — »Mudri« — ludi ljudi. — Veliki prirodoslovci Newton i Joule o Bogu. — Prirodne znanosti vode k Bogu. — Evolucionizam u svijetlu nauke o nasljedstvu, palcontologije, geologije i etnologije. — Liječnička zvanja i liječnički rad u katoličkim misijama u zadnjim godinama. — Ispovijest jednoga velikog liječnika. — Šta veli jedan savremeni liječnik o životu.

NOVA REVIJA

God. XIX Makarska 1940 Broj 5 i 6

Dr. fra Svetozar Petric — Široki Brijeg:

Sudar internacionalizma i nacionalizma

RÉSUMÉ. — *La lutte du nationalisme et de l'internationalisme.* — La grande lutte à laquelle nous assistans au XXme siècle, c'est la lutte du nationalisme et de l'internationalisme.

Le nationalisme et l'internationalisme sont deux faits d'une telle importance que s'attacher à l'un sans tenir compte de l'autre serait méconnaître complètement la physionomie du monde contemporain.

Que veut l'internationalisme? L'orsque l'internationalisme s'exagère, il abontit également comme le nationalisme exageré à une conception schématique et centralisatrice du monde.

La doctrine chrétienne affirme que les différentes nations sont voulucs de Dieu. La Providence a établi à la fois l'unité du genre humaine et la multiplicité des peuples. A l'encontre des idéologies qui prétendent ériger la fraternité universelle sur les ruines des patries et de celles qui réduisent les nations à autant de sociétés fermées et rivales, le christianisme maintient l'existence des patries, mais il ne laisse pas se replier sur elles-memes. Il leur confie la mission de réunir le genre humain en développant la fraternité sur la terre.

Naše XX stoljeće nosi pečat ogorčene borbe između internacionalizma i nacionalizma. Istina ima i drugih ljutih borba kao što je na primjer klasna borba, ali najdramatičniji i najžešći sudar odigrava se u dvoboju internacionalizma i nacionalizma.

Rat ovih dviju sila opstojao je i prije velikoga svjetskog požara u 1914 godini, gdje je nacionalizam konačno pobijedio tako zvani romantični internacionalizam. Prošli svjetski rat razjario je preko mjere nacionalizam i konačno ga diskreditirao dotle, da je internacionalizam slavio pobjedu s Društvom Naroda, komunizmom i ruskim internacionalizmom. Međutim prigušeni nacionalizam pojavio se je prodornom snagom kao reakcija na otvorene nepravde internacionalizma, i pobjedonosno uspio najprije u Italiji u

obliku fašizma, zatim u Njemačkoj u pojavi nacionalnoga socijalizma. Nedavno je tipičan primjer ovoga sukoba pružila Španjolska, gdje je, nakon blizu tri godine krvave borbe, nacionalna španjolska duša shrvala i zauzdala crveni i razdorni internacionalizam. Naravno svjetska borba svih dviju suprotnih skrajnosti nastavlja se sa izmjeničnim uspjehom i teškim posljedicama. Mira među njima ne može biti osim u njihovu zagrljaju i sporazumu. Htjeti razviti zastavu samo jedne ove sile i ne voditi računa o drugoj, znači ugušiti se teretom druge; znači ne poznavati prirodu i težnje čovjeka niti pravu fizionomiju svijeta; znači promatrati stvari samo s jednoga gledišta i biti jednostran što je baš karakteristika našega modernog vremena. Mora da svakome čovjeku jedanput bude jasno, da nacionalizam i internacionalizam idu skupa, i da je u njihovoj sintezi jedino razboriti i prirodni poredak kako to zahtijeva i kršćanska vjera.

Nacionalizam ispravno shvaćen dobar je i svet. Prirodno je za pojedinca da ljubi najprije sebe, zatim svoje ognjište, svoju župu i pokrajinu i napokon čitavu svoju domovinu i naciju. Domovina i nije ništa drugo nego prošireno ognjište sve do granica dokle dopiru isti jezik, isti običaji, zajednička prošlost, prosvjeta, osjećaji i grobovi. Drugim riječima svijesnost jedne zajedničke duše i osjećaja i ljubav prema toj zajednici.

Ljubeći svoju domovinu čovjek izlazi, da tako kažemo, iz samoga sebe pa radi i žrtvuje se za opće dobro. Takav rad ili osjećaj naravno da su plemeniti i lijepi, jer nagone čovjeka da izvrši svoju društvenu dužnost, jer je čovjek po prirodi socijalno biće. Stvoren je da ne živi sam za sebe nego u društvu i za društvo. Bez obiteljske i građanske zajednice pojedinac ne bi mogao dosegnuti do potpunoga fizičkoga, moralnog i intelektualnog razvoja. Obitelj je početna društvena jedinica. Više obitelji čini općinu, više općna pokrajinu, i napokon više pokrajina narod ili naciju, a svi narodi skupa čovječanstvo.

To je naravni organični slijed. Kao što je pojedinac prirodom svojom određen da živi u zajednici, tako su slično

i pojedini narodi prirodno povezani i pozvani da čine jednu organičnu cjelinu. »Ljudski rod, kaže Suarez, podijeljen u razne narode i kraljevstva živi po zakonu jedinstva ne samo specifičnoga nego još donekle i političkoga i moralnoga. Ako svaka država, bilo kraljevina ili republika, tvori po sebi savršenu zajednicu, isto je tako istinito da svaka ova zajednica jest također član opće zajednice što se zove ljudski rod.«

Svi ljudi imaju bitno istu narav, samo se akcidentalno razlikuju. Jedni su hladni i spori, drugi naravi žive i okretni; jedni imaju više smisla za trgovinu, drugi za upravu, treći za junaštvo, drugi opet za organizaciju ili ljepotu i ukus. Stvoritelj je htio ovu raznolikost i šarenilo, ali je htio isto tako organičnu cjelinu i harmoniju svih mogućih pojedinačnih kontrasta. Što bude ostvarena viša harmonija, tim će ljudska zajednica biti savršenija i sretnija. Stoga je sveta dužnost koliko pojedinaca toliko pojedinih narodnih skupina da se što tješnje ukristale u sveopću zajednicu čovječanstva gdje će moći izvršiti svoju socijalnu misiju.

Pometati ovaj od Providnosti predviđeni red, kopati jaz ili podizati neprijateljske zidove između čovjeka i čovjeka ili između naroda i naroda, znači raditi protiv naravnoga poređaja. Još je gore iza tako podignutih zidova mržnje pričati izmišljene bajke i neopravdane strahote koje se, tobože, zbivaju s one strane zida. Pretjerani nacionalizam baš o toga živi. On kod drugih vidi samo zlo, a kod sebe samo dobro. Svoje je mane i grijehe stavio na leđa, a tuđe preda se. Njegov je narod najbolji, njegova zemlja najljepša, jezik najmilozvučniji, mišljenje jedino tačno. Takav nacionalizam, koji sve svoje, pa i zločine, opravdava, a tuđe sve u crnu vidi, jest tjesnogrudan i poguban. Majka mu je oholost ili neznanje, a sestre nepravda i mržnja.

Već smo ustvrdili, da nitko normalan nije protiv toga, da se svoj narod više voli. Svakome je rođena majka najdraža. Svaki narod ima svojih raznovrsnih odlika. Stoga je slobodno svakome narodu da posjeduje posebnu organizaciju, da ide svojim posebnim putem, da bira sredstva što najbolje odgovaraju njegovu karakteru i prilikama, da do-

de do svoga cilja. Sve je to dopušteno sve dotle, dok to nije na štetu zajedničkoga cilja — općeg dobra čovječanstva. Ali je ludost braniti što se ne smije braniti, proglasiti nepravdu pravom, zločin krepošću. Tako radi pretjerani nacionalizam. Korist i dobro za njega i njegovu domovinu za njega je vrhovni zakon. Drugim riječima to je naprosto grubi i pogibeljni kolektivni ili narodni egoizam, sto puta pogibeljniji od pojedinačnoga. Nacionalni egoizam i samodopadnost mogu tako opsjenuti jedan narod, da izvan svojih granica ne vidi ni pravdu, ni čovječnost ni istinu. Kao da s druge strane granica ne stanuju njegova braća dostojna ljubavi i poštovanja, iako su možda druge boje, vjere ili rase. Takav nacionalizam jest poganski i barbarski. Rušiti tuđu kuću, oduzeti tuđi posjed, hotimice i bez razloga ogovarati tuđu upravu i povijest nije dostojno normalna i obrazovana čovjeka. Svaki narod kao i svaki pojedinac ima pravo na svoju čast i svoje dobro. Davno se je kazalo: »tuđe poštuj, a svojim se diči«. Nažalost pretjerani i tupoglavi nacionalisti ili šoveni najgori su neprijatelji svoga naroda, jer ga izoliraju od ostaloga svijeta sa zidom bez vrata i prozora, i tako ga osude na smrt, jer mu priječe prirodno gibanje i izmjenu atmosfere što je nužno za život.

Doista krivo shvaćeni nacionalizam jest bolest od koje trpe danas, više manje, mnogi narodi. Onaj plemeniti osjećaj i ljubav za svoje, što ga svaki normalni pojedinac nosi u srcu, razvio se je u smrtonosni otrov koji koči potrebno društveno strujanje među narodima i otvara moralno i materijalno poremećenje. Od časnoga prirodnog osjećaja stvorio se je grdni idol. Svako je vrijeme imalo svoga naivnoga mrtvoga boga. Sad je to bila Priroda, sad Sloboda, sad Umjetnost, sad Genij ili Nadčovjek. Prošlo je stoljeće vjerovalo u Znanost, a naše pleše pred nedužnim riječima Narod, Domovina ili Država kao što su Izraelci plesali pred zlatnim teletom u pustinji napustivši Jehovu i njegov zakon. Muzika ovoga nerazumnog plesa ima samo jedan monotoni refren: moj narod ima pravo, jer je to moj narod, moja domovina jest »miss svijeta«, jer je ona moja. U ime ovoga boga idola najviši zločinac može sjutra postati najveći uzor i narodni heroj. Glavno je da je dotičnik učinio kakovo veće »narodno djelo« bez obzira na kakav način, dopušten ili ne. Prema tome svaki takav nacionalizam ima svoju posebnu pravdu. Svi imaju pravo, a nitko krivo!

Pretjerani i nepravedni nacionalizam podigao je na granicama zidove koji priječe potrebnu vezu među narodima. Stoga se događa da su jedni bogato odjeveni, ali su gladni, drugi su opet siti, ali su goli. Ako se hoće ozdraviti treba što prije odstraniti ovu slijepu i egoističnu nacionalnu uskogrudnost.

* * *

Kao reakcija na pretjerani nacionalizam, pojavljuje se internacionalizam, koji bi imao da ostvari harmonično jedinstvo među narodima. Njegov prirodni put bio bi da ide od pojedinca na obitelj, od obitelji na župu, ili provinciju, od provincije na domovinu ili naciju, i konačno na društvo nacija i sveopće čovječanstvo. Nažalost internacionalizam kao i nacionalizam lako zapane u zabludu. Kao što pretjerani nacionalizam dovodi konačno do krute centralizacije koja postane teška i tiranska, ili, što je još gore, narod ili narodna država postanu apsolutne vrijednosti, neka božanstva kojima se mora podvrći i sve žrtvovati, tako isto i krivo shvaćeni internacionalizam ne vodeći računa o narodnim jedinicama i ljudskoj individualnosti dovodi konačno do boga Naddržave ili Čovječanstva. Na taj način i pretjerani nacionalizam i krivo shvaćeni internacionalizam oduzimlju čovjeku ono što čini čovječju vrijednost: dostojanstvo njegove osobe i njezinu slobodu da misli, radi i govori prema svome vječnom određenju. Čovječja opstojanost, rad i personalnost zarobljuju se u ime raznih monopola Nacije, Rase, Solidarnosti i tome slično. U ime raznih internacionala rušila su se i ruše se najsvetija i najprirodnija prava čovjeka.

Nužno je da pojedinci kao i čitavi narodi budu svijesni zavazda, da internacionalizam i nacionalizam idu skupa. Internacionalizam koji prezire ili negira domovinu i narodne individualnosti besmislen je i štetan, kao što je šte-

tan i besmislen nacionalizam koji se utapa u samome sebi. Općeljudski ideali važniji su i viši od jednonarodnih. Marksistički je internacionalizam ubojstvo naroda, jer polazi sa stanovišta apsolutnoga niveliranja.

Nepravedni opet i neobjektivni i fanatični nacionalizam sam sebe sputava i zatvara u grob. Niti je prirodno ni dobro da se lokaliziraju duša i srce i uzvišeni ideali u skučen prostor od nekoliko meridijana, niti je opet prirodno ne znati za svoju kuću, svoju domovinu, svoga oca i majku. Ljudi nisu strojevi nego živi organizam sa neizmjernim težnjama i mnogobrojnim oblicima i tonovima. Nacionalni i internacionalni ideali ne smiju ići stazama isključivanja i negiranja nego međusobnoga nadopunjavanja, izgrađivanja i harmoniziranja. Ljudska obitelj ili rod nije gomila savršenih jedinica, jer opstoje narodne grupe s kojima treba računati. Nadalje, ova narodna grupacija ne uključuje u sebi kakovu apsolutnu vrijednost pred kojom bi morala izčeznuti osobna vrijednost i konačna svrha pojedinaca. Kršćanstvo nas je i u tome podučilo za sva vremena. Kršćanska je nauka protiv svih takovih idola, pa dolazili oni ma pod kojim oblikom, makar se pisali velikim slovima i zvali: Čovječnost, Klasa, Rasa, Narod, Država itd. Narodne, državne ili međunarodne zajednice samo su sredstva koja služe ljudima da postignu konačnu svrhu. Za nas katolike problem internacionalizma i nacionalizma mora biti jasan, jer to nas je Krst podučio i nitko nas od Njega ne može bolje podučiti. On je spojio našu prirodnu ljubav prema domovini sa dužnošću da ljubimo sve ljude.

Premda je kao Bog došao da spasi cijeli rod ljudski, ipak je kao čovjek bio Židov i imao svoju malu židovsku domovinu Palestinu koju je ljubio, i čije je običaje i tradiciju poštivao, ukoliko nije iskvarena predrasudama. »Spas dolazi od Židova«, kaže On i On bi htio sakupiti »sve izgubljene ovce kuće Izraelove«. Kad su Ga poglavice židovske odbacili, dok Ga je narod svečano dočekivao na ulazu u Jeruzolim, Isus, gledajući s Maslinskoga Brda divni sveti grad, usprkos zanosnih poklika: hosana, proplače nad svojom domovinom misleći na nevolje koje će ju stići. Isus je umro da svojom žrtvom spasi ne samo svoj, nego sve narode. Vrijednost njegove žrtve prelazi sve granice i obuhvaća sve narode. Na riječi velikoga svećenika Kaife, iako nije bio svijestan da je oruđe Božje i da proriče veliku istinu da Isus treba da umre za narod, sveti Ivan Evanđelist nadodaje »i ne samo za narod, nego da djecu Božju, koja su razasuta sabere u jedno«. (Iv. 11, 49-52).

Ova divna opaska sv. Ivana treba da rasvjetljuje neprestano naš patriotizam i nacionalizam. Preko granica svoje domovine Isusova ljubav obuhvata sve druge domovine, sve druge narode na zemaljskom globusu, jer su svi djeca jednoga Oca nebeskoga. U planu Božjemu jedna domovina čini samo dio cijelosti, ona je jedna grana velike ljudske obitelji. Među svim ljudima i svim domovinama opstoji duboko jedinstvo, jedinstvo porijetla, prirode, misije u svijetu, zemaljskoga stanja, svrhunaravnoga cilja, otkupljenja i sredstava spasa. Iz istoga izvora Božje providnosti potječe i jedinstvo i raznolikost naroda. Ovo je jedinstvo najavio i sveti apostol Pavao Atenjanima u govoru na Areopagu: »Bog je, kaže on, učinio, da od jednoga postane sav rod ljudski i da stanuje po svoj zemlji. I postavio je određena vremena i granice stanovanja njihova, da traže Boga, ne bi li ga kako napipali ili našli, premda nije daleko ni od jednoga od nas, jer u njemu živimo, mičemo se i jesmo, kao što neki od naših pjesnika rekoše: »Njegov smo i rod.« (Djela apost. 17, 22-35).

Braneći se od šovinističkih napada sv. Pavao je izložio odnošaj kršćanske nauke prema nacionalizmu. Vjernicima u Kolosi, maloazijskome gradu, piše da svuku sa sebe staroga čovjeka s djelima njegovim i obuku novoga koji se obnavlja za spoznanje, po slici onoga koji ga je stvorio gdje nema Grka ni Židova, obrezana ni neobrezana, divljaka ni Skita, roba ni slobodnjaka, nego sve u svemu Krist. (Kol. 3, 9-11).

Dakle univerzalizam u pravom smislu riječi. Ovaj kršćanski univerzalizam još se bolje odrazuje, kad je doviknuo vjernicima u Efezu: »Jedno ste tijelo i jedan duh, kao što ste pozvani u jednoj nadi prema zvanju svome. Jedan

Gospodin, jedna vjera, jedno krštenje. Jedan Bog i Otac sviju, koji je nad svima i kroza sve i u svima« (4, 4-6). Ovaj kršćanski univerzalizam nad nacionalnim partikularizmom bio je »Židovima sablazan«, a »poganima ludost«.

Ipak ovaj univerzalizam ništa se ne protivi Pavlovu nacionalizmu, kako se jasno vidi iz njegove poslanice Rimljanima (9, 1-5) gdje vruće želi, da trpi za braću svoju po tijelu... — »...Ta oni su Izraelci, njihovo je posinjenje i slava i zavjeti i zakonodavstvo i bogoštovlje i obećanja. Njihovi su oci, i od njih je Krist po tijelu, koji je nada sve Bog blagoslovljen u vijeke.« Na više mjesta s ponosom ističe svoju židovsku narodnost. U poslanici Filipnjanima govoreći protiv židovskih šivonista, piše: »Jesu li Hebreji? i ja sam, jesu li Izraelci? i ja sam, jesu li potomci Abrahamovi? i ja sam.« (II, 11, 12).

Narodi razlikujući se i razvijajući se prema uslovima života i prosvjete ne smiju ništiti jedinstvo ljudskoga roda nego ga poljepšavati i poboljšavati pridonoseći svoj udio i svoja dobra međusobnom izmjenom. Ova međusobna izmjena bit će moguća i djelotvorna samo u međusobnoj ljubavi i osjećaju da su djeca istoga Oca, i da im je isti cilj. Ali tko će dati tu divnu ljubav koja će doista povezivati ljude? Zato se je pobrinuo Isus Krist. On nas je podučio da je Bog stvorio ljudski rod iz ljubavi, da je htio da se sva ljudska obitelj osjeća braćom, da rade svi za dobro sviju. I kada im bude teško, da se sjete njegove ljubavi i primjera. On je porušio zidove mržnje koji su dijelili židova od poganina. U buduće ne smije biti razlike između Grka i barbara. Isti duhovni život treba da stvori od cijeloga ljudskoga roda jedno tijelo kojega je Isus glava. Zemaljske domovine trebaju da se ujedine, da zajedno vode ljudski rod zajedničkoj nebeskoj domovini, gdje je sveti Ivan vidio golemo mnoštvo sakupljeno oko Oca nebeskoga, ali je to mnoštvo raznoliko, jer je vidio »ljude svakoga naroda, svakoga plemena i jezika.«

Bog je htio razne narode. Svaki narod kao i pojedinac ima svoju posebnu zadaću da izvrši, a zadaća je opet svih naroda da ne izgube iz očiju glavni cilj: svrhunaravnu do-

movinu. Stoga bi griješio protiv ovoga Božjega i naravnog reda svaki onaj, koji bi jednoga dana htio da sve ljude strpa u jednu političku grupu ne vodeći računa ni o geografskim ni etnografskim razlikama i uvjetima. Među narodima treba da se stvore veze ljudske zajednice. Radi toga je Bog udijelio raznim granama ljudskoga roda raznolike životne uvjete, da ih same ova raznolikost sili na međusobno nadopunjavanje. Zanimljivo je da ne opstoji niti jedan čovjek potpun bilo u znanju bilo u kreposti ili u sili. Isto tako ne opstoji nijedan narod koji bi posjedovao sva svojstva i odlike prirodne. Sve nas ovo upućuje na veliku realnost da je čovjek socijalno biće.

Crnica Dr. O. A.:

Bl. Nikola Tavilić i konventualski ogranak Franjev. Reda

RÉSUMÉ. — *Le B. Nicolas Tavilić et les Frères Mineurs Conventueles.* — Dernièrement, l'on a commencé ajouter au B. Nicolas Tavilić, martyr de l'Ordre des Frères Mineurs de la Dalmatie, décédé à Jérusalem le 14. XI. 1391, le titre de »Conventuel«. Ce titre on le lui a donné quelques fois même dans les Actes de sa béatification. C'est probablement pour cela, parce que ses reliques se trouvent dans le couvent des Fr. Min. Conventuels de Šibenik en Dalmatie. Le P. Crnica prouve ici que ce titre no doit pas être donné au B. Nicolas Tavilić. Il expose, avant tout, l'histoire du conventualisme dans l'Ordre des Frères Mineurs, d' où suit-il que notre Bienheureux n'ait pas appartenu aux Conventuels. Puis, il ajoute les décisions du S. Siège, d'après lesquelles les Bienheureux, les Saints et les Docteurs de l'Ordre des Frères Mineurs, décédés avant le Concile de Constance (a. 1415), ne doivent pas être nommés ni Conventuels ni Observants, mais simplement Frères Mineurs. Enfin, il apporte les raisons qui touchent de lus prè notre Bienheureux: 1. Aucun auteur avant le 19. s. ne le nomme Conventuel, mais simplement Frère Mineur ou Franciscain; 2. Le couvent des Fr. Min. Conventuels de Šibenik, où se trouvent ses reliques, ne portait pas le titre de »Conventuel« au temps de notre Bienheureux, mais simplement celui de Frères Mineurs; 3. La même chose vaut du couvent de Bribir, auquel notre Bienheureux appartenait-il; 4. Le B. Nicolas vivait pendant 12 ans en Bosnie et en Palestine, où florissait l'Observance sous le P. Barthołomé d'Alverne; il avait pour compagnon de voyage en Palestine et du martyre à Jérusalem le P. Pierre de Narbonne en Provence, compagnon du Fr. Paulutius de Foligne, le premier propagateur de l'Observance; il fut exalté par S. Jaques des Marches, l'une des colonnes de l'Observance, comme une des gloires de l'Ordre des Frères Mineurs: tout cela prove qu'il n' appartenait nullement aux Conventuels; 5. L'unique objet qui se rapporte à lui et qui nous est conservè, ce sont ses sandales, qui ont la forme des sandales des Frèurs Mineurs, et non pas la forme des souliers des Fr. Min. Conventuels d'aujourd'hui; 6. La rélation du martyre représente notre Bienheureux comme un homme très vertueux, modèle de la vie religieuse, et non pas comme un religieux laxe, comme c'étaint les Conventuels de ce temps-là; 7. Dans la meme rélation, composée immédiatement après sa mort (20. II. 1392), il vient d'être nommé simplement Frère Mineur. — Donc se titre doit être conservé, et le titre de Conventuel, qu'on lui voudrait ajouter, serait-il contre l'histoire, contre l'idéal de notre Bienheureux et contre les décisions du S. Siège.

U posljednje vrijeme, prigodom širenja javnog štovanja našega slavnog sunarodnjaka bl. Nikole Tavilića i obnove postupka za njegovu kanonizaciju, neki su pisci našega Blaženika označivali kao Konventualca, t. j. kao pripadnika konventualskom ogranku Franjevačkog Reda. Izrađivale su se pače velike i male slike, poprsja i kipovi, na kojima je naš Blaženik prikazan u odijelu, kako ga danas nose OO. Franjev. Konventualci.

Nije se tome čuditi, jer se i u samim aktima za beatifikaciju na nekim mjestima naš Blaženik navodi kao Konventualac, da i ne spominjemo, da ga OO. Franj. Konventualci naglasuju i prikazuju kao takova.

Jedno je i drugo donekle razumljivo, jer se Blaženikove relikvije kao i neke povjesne isprave koje se odnose na njega, čuvaju u samostanu OO. Franjev. Konventualaca u Šibeniku.

Ipak, prema povjesnim činjenicama i ispravama, bl. Nikola Tavilić ne smije se ubrajati među Franjev. Konventualce niti prikazivati u njihovom današnjem odijelu. To će nam biti jasno iz slijedećeg razlaganja.

1. Konventualizam u Franjevačkom Redu [1]

Riječ Konventualac dolazi od latinske riječi »conventus«. Pod imenom conventus označivala se je u početku s jedne strane kuća zbornih kaptola ili redovničkih zadruga, a s druge strane zbor kapitularaca i redovnika, koji su u kući prebivali. Tako su se i u Franjevačkom Redu još u ranije doba veće naseobine zvale conventus — samostani, za razliku od manjih prebivališta, koja su se zvala eremitoria. Prvi je Inocent IV crkve conventus-a nazvao konventualnim crkvama, kad im je g. 1250 dao prava kolegijalnih ili

[1] Potanje o tom vidi: Chronologia historico-legalis Seraphici Ordinis Fratrum Minorum, Tom. I, Neapoli 1650, str. 86—320; Wadding, Annales Minorum, Tom. X—XII; Holzapfel, Handbuch der Geschichte des Franziskanerordens, Freiburg i. Br. 1909, str. 91—157; 323—379; 589—637.

konventualnih crkava, na pr. pravo da čuvaju Svetotajstvo i drže pogrebe. Od tada razlika u Franjevačkom Redu između konventualnih i nekonventualnih crkava, odnosno između konventualne i nekonventualne braće (Fratres Conventaules, non Conventuales), prema tome da li su stanovali u većim kućama ili manjim prebivalištima. K tomu svaki je redovnik bio »conventualis« za onu kuću u Redu, kojoj je bio dodijeljen, dok je za druge kuće bio »non conventualis«.

U 15. vijeku ova je riječ dobila drugo značenje. Tada su u svim Redovima, naročito u Prosjačkim Redovima, postojale dvije struje. Jednoj od tih struja pripadali su oni koji su provodili slobodniji, laksniji život; drugoj su pripadali oni koji su provodili strožiji život, prema propisima svoga Reda. Prvi, jer su stanovali u većim samostanima, zvali su se Conventuales — Konventualci; drugi, koji su boravili u manjim kućama i prebivalištima i opsluživali u cijelosti redovnička pravila, zvali su se Observantes — Opslužitelji. Takva je razlika postojala u svima Redovima, osim u Dominikanskom Redu, gdje je Papi sv. Piju V (1566—1572), koji je sam bio Dominikanac, uspjelo da konventualski pokret iskorene.

U Franjevačkom Redu bitnu razliku između Opservanata i Konventualaca sačinjavalo je pitanje siromaštva. Konventualci su pripuštali, da redovnici mogu posjedovati vremenita dobra u zajednici, kao što je bilo kod drugih Redova; Opservanti nijesu toga pripuštali, jer, prema pravilu Utemeljitelja sv. O. Franje, Mala Braća ne mogu posjedovati ništa vlastitoga ni napose ni u zajednici. Po tome Franjevački Red, gledom na siromaštvo, razlikuje se od svih drugih Redova. Osim toga, razlika je nastala i u pitanjima discipline, koja je još od početka, osobito pak u 15. v. u mnogim većim samostanima bila jako popustila.

Više je uzroka koji su doprinijeli porastu konventualizma kako u drugim Redovima tako i u Franjevačkom Redu. U Franjevačkom Redu napose se ističe borba za siromaštvo pod Papom Ivanom XXII (1316—1334). Papa je donio više odluka gledom na franjevačko siromaštvo. On je u glavnom dopustio da i dalje ostane ideal Reda, naime da Franjevci ništa ne posjeduju ni u zajednici; ali njegove odredbe nije-

su bile u prilog toga ideala. Pače, uslijed ograničenja apostolskih sindika, redovnici su bili prisiljeni da se brinu s većim brojem vremenitih dobara i da uspostave t. zv. fratres procuratores. To je bilo povodom mnogim Franjevcima, da su prešli u druge Redove, a velik ih je broj stupio u očiti sukob s Papom, proglasujući ga krivovjercem, jer da je izvrnuo nauku evanđeosku o siromaštvu, itd.; pa su se pridružili neokrunjenom njemačkom caru Ljudevitu Bavarskom (1314—1347) u borbi protiv Pape. Među ovima isticali su se sam general Reda Mihael iz Cesene, Bonagratia iz Bergama, prokurator Reda, i Vilim Ockam, poznati filozof i teolog. Kasniji su Pape dokinuli odredbe Ivana XXII; no ova borba nije mogla ostati bez žalosnih posljedica za disciplinu Reda.

Drugi razlog za slabljenje redovničke discipline bila je spomenuta borba između njemačkog cara Ljudevita Bavarskoga i Pape Ivana XXII. Papa je na sve one koji su se pokoravali caru bacio interdikt, t. j. kaznu obustave službe Božje u svima crkvama. Car je za uzvrat sve one koji su se podvrgli intediktu istjerao iz samostana, te su morali lutati kojekuda po svijetu. Koji se nijesu pokorili interdiktu, došli su u sukob sa svojom savješću.

Crna kuga, koja je god. 1348—50 opustošila Europu, umorila je dvije trećine članova Franjevačkog Reda. Broj redovničkih prebivališta u raznim mjestima tekom vremena sve se je više množio, mjesto da se je umanjivao. Da se ispune praznine, kao što se je činilo u drugim Redovima, tako su i u Franjevački Red primani ljudi bez redovničkog zvanja, dječaci koji su jedva izašli iz djetinjstva. K tomu, nakon smrti onih koje je umorila kuga, silno je bogatstvo naraslo kod onih koji su ostali na životu. Ovi su darivali crkvama i samostanima velika imanja i dobra, a to nije bilo na korist nego na štetu redovničkog života.

Slabljenje redovničke discipline mnogo su favorizirali neprestani ratovi i borbe između državâ, pokrajinâ i gradova, naročito pak u Francuskoj 100-godišnji rat. Kao vrhunac svega došla je t. zv. zapadna shizma, koja je potrajala gotovo 40 godina (1378—1417). Kroz to vrijeme Crkvom su

upravljali 2 ili 3 Pape, koji su svoje protivnike udarali kaznom izopćenja, ili — da ih za se predobiju, odnosno da svoje pristaše uzdrže uza se — davali su im razne povlastice, na štetu redovničkog života i discipline.

Nikakvo, dakle, čudo, da je u takovim okolnostima konventualizam, odnosno raspuštanje crkvene discipline u redovničkim zadrugama, pa i u Franjevačkom Redu, uhvatio dubok koren i da ga se više nije moglo iskorenuti.

Međutim koliko redovnički starešine toliko pojedini redovnici, kako u drugim Redovima tako i u Franjevačkom Redu nastojali su, da se obnovi redovnička disciplina i opet uvede strogo vršenje zavjeta siromaštva. Prvi jači reformni pokret u Franjevačkom Redu zaveo je brat lajik Fra Paulucij (Pavao) Trinci iz Foligna. On se je god. 1368 s nekoliko drugova, s dozvolom generala O. Tome Frignano, povukao u samoću Brugnano u Italiji. Tu su provodili vrlo strogi život u najvećem siromaštvu. Pokret Fra Paulucijev počeo se širiti, tako da je god. 1373 brojio već 10 malih kuća, kojima je doskora pristupio i samostan sv. Damjana kod Asiza. Neki su ih provincijali i kustodi progonili; ali je na njihovu obranu ustao g. 1374 Papa Grgur XI. God. 1380 imenovao je Fra Pavla njegov provincijal povjerenikom nad 12 reformiranih samostana povjerene mu provincije Umbrije, a god. 1384 dao mu je pravo da prima novake. General Reda O. Henrik Alfieri imenovao je god. 1388 Fra Paulucija svojim povjerenikom i dozvolio mu da primi neke kuće u Marhiji Ankonkoj kao i to da šalje braću u razne krajeve Italije, Bosne i Korsike, da oni kao kvasac djeluju na druge. Kad je 17. IX. 1390 umro Fra Paulucij, njegov nasljednik Fra Ivan iz Stroncona († 1418) znao je s mudrom umjerenošću da reformni pokret proširi. Kao generalov vikar mogao je da sazivlje braću na kapitul. Vrhovni nadzor generala i provincijala nije uslijed toga bio dokinut; samo je bio blagonaklono vršen.

Reformni pokret u Franjevačkom Redu dobio je posve novi zamah, kad su uza nj pristali veliki propovjednici i učenjaci, među kojima su se isticali sv. Bernardin Sienski, sv. Ivan Kapistran, sv. Jakov Marhijski i bl. Albert iz Sar-

teana. Ova su četiri čovjeka snažnom rukom vodila reformni pokret kroz sve pogibli koje su mu prijetile, i osigurali mu potpuni uspjeh.

U isto vrijeme, pače i prije, pokret za obnovu redovničkog života u duhu sv. Utemeljitelja nalazimo i u drugim državama, napose u Francuskoj, Španjolskoj, Portugalskoj, Njemačkoj, itd. Pokret se je razvijao tako, da su reformirani samostani, t. j. oni gdje redovnici nijesu htjeli imati dispensa u reguli, sačinjavali u provinciji posebno autonomno tijelo i bili podložni provincijalnom vikaru, koji je imao neku ovisnost od provincijala; svi provincijalni vikari bili su podložni generalnom vikaru, koji je bio podređen generalu Reda. Ovu uredbu za Francusku je odobrio 23. IX. 1415 Kostnički sabor, postavivši za prvoga generalnog vikara Fra Nikolu Rodolphe. Ovo uređenje Franjevačkog Reda možemo nazvati prvim cijepanjem, iako ne potpunim, Franjevačkog Reda, koje je odobreno od strane crkvene vlasti.

Među jednom i drugom strujom dolazilo je često do trvenja, ali i do pokušaja izmirenja provedbom reforme u cijelom Redu. Najvažniji pokušaj bio je na generalnom kapitulu, koji je god. 1430 sazvao Papa Martin V u Asizu, »ut iuxta desiderium nostrum debita in dicto Ordine reformatio fieret«. Na kapitulu je došlo do sporazuma. Kad je sv. Ivan Kapistran pročitao nove Ustanove, svi su ih članovi kapitula prihvatili i rekli: »Volumus stare et vivere et mori in dicto Ordine nostro sancto fraternaliter secundum Constitutiones et Reformationes praedictas«. General i svi učesnici svečano su se zakleli, da će te Ustanove provađati i da se ne će nikada dispensirati od zakletve, a da će odbiti svaku dispensu, koja im se ponudi.

Ali nijesu prošla ni dva mjeseca od kapitula, kad je general Reda O. Vilim iz Casale zatražio od Sv. Stolice, da ga odriješi od zakletve i da udijeli neka ublaženja od Ustanova. Na 23. VIII. 1530 dobio je od Pape breve »Ad statum«, s kojim su zaključci kapitula u pogledu siromaštva odbačeni. Kuće, koje imadu pokretnina ili trajnih prihoda ili će ih dobiti unaprijed, mogu ih zadržati, a prokuratori samostana mogu s njima, u ime Sv. Stolice, raspolagati kao što su dosada činili sa stvarima dopuštenima u Redu. To je Papino

pismo konventualska »Magna charta«. Ono dozvoljava Konventualcima uživanje dobara kao što je bilo u drugim Redovima; jedino je pravo vlasništva do Tridentinskog sabora pripadalo Sv. Stolici, a Tridentinski ga je sabor predao samim Konventualcima. Što su dosada Pape dozvoljavali, to su dozvoljavali jednom ili drugom samostanu kao iznimku od zakona postojećih u Redu. Martin V učinio je iznimke od regule.

Ovaj postupak generalov uvelike je ogorčio sv. Ivana Kapistrana i druge pristaše reformnog pokreta, jer je pokazao da general i drugi pristalice konventualizma ne će da žive po reguli i u duhu Franjevačkog Reda. Malo poslije toga umrao je Papa Martin V, a naslijedio ga je Eugen IV (1431—1447). Oni potražiše zaštitu kod Eugena IV. Eugen je zaista god. 1431 dokinuo polakšice svoga pretšasnika i obvezao generala, da se drži zakletve položene na kapitulu u Asizu. Ali je slijedeće godine, na veliko nastojanje generala, opet oživio breve »Ad statum«, Opservantima je uvijek ostao posebno naklon i podupirao njihovo širenje. Sv. Ivan Kapistran postigao je barem to, da su Opservanti u Italiji mogli držati svoje generalne kapitule i birati svoje vikare, doduše ovisne od generala i provincijala. Opservantima u Grčkoj dozvolio je Papa pismom »Super gregem« od 1. X. 1431, da imadu svoga provincijalnog vikara, neovisna od provincijala. U tom pismu prvi je put upotrebljena riječ »Conventualis« u smislu, u kom se od tada obično upotrebljava. Ona naime označuje redovnika koji, u suprotnosti prema opservantu, traži polakšice u reguli.

Uza sve velike protivnosti, koje su se pravile Opservantima, oni su se neprestano širili. Kako je sporazumom u Asizu bio dokinut generalni vikar, to se nije moglo provoditi jedinstveno širenje reforme niti dovoljno zaštititi reformiranu braću. Reformirani su nastojali da bi dobili generalnog vikara i general O. Vilim di Casale vidio se je god. 1438, na želju Pape, prisiljen, da talijanskim Opservantima dade generalnog vikara. Za vikara imenovao je sv. Bernardina Sienskoga, koga je Papa Eugen IV potvrdio, da u vršenju službe ne bi bio priječen. Sv. Bernardin htio se je god. 1440 zahvaliti; ali Papa nije toga dozvolio, nego ga je ovlastio da

postavi koga hoće za koadjutora i da mu dade koje hoće ovlasti. On je imenovao za pomoćnika sv. Ivana Kapistrana. God. 1442 umrao je general, nakon česa se je sv. Bernardin zahvalio na službi. Na generalnom kapitulu u Padovi g. 1443 Konventualci su učinili takav nered, da je sv. Ivan Kapistran rekao Papi: »Beatissime Pater, cum ista generatione hominum nulla ratione concordare possumus«. Papa je bio silno ljut, tim više što Konventualci nijesu htjeli ni čuti za njegova kandidata za generala umjerenog konventualca bl. Alberta iz Sarteana, koji je nakon odreke sv. Bernardina bio izabran za generalnog vikara. Papa je već tada htio dati reformiranoj braći vlastitog generala; ali su se tome protivili talijanski Opservanti sa sv. Bernardinom na čelu, jer su htjeli sačuvati jedinstvo Reda, a ni sv. Ivan Kapistran nije smatrao da je za to došao zgodan čas.

Da ne dođe do potpunog rascjepa, sv. Ivan Kapistran svjetovao je Papu, da postavi dva generalna vikara: jednoga za cismontansku, drugoga za ultramontansku obitelj. Cismontanska obitelj obuhvatala je Italiju i cijeli istok s Poljskom; ultramontanska Francusku, Španjolsku, Njemačku, sjevernu i zapadnu Europu. Papa naredi generalu, da tako učini, i ovaj imenova sv. Ivana Kapistrana za generalnog vikara cismontanske, a O. Ivana Perioche iz Mauberta ultramontanske obitelji. Generalni vikari upravljali su svaki sa svojom obitelju autonomno, ali ne potpuno neovisno od generala, koji je nosio naslov: »Minister Generalis t o t i u s Ordinis Fratrum Minorum«. Isto je bilo u pojedinim provincijama, gdje su bili provincijalni vikari, koji su morali biti potvrđeni od provincijala. Prelaz od Opservanata ka Konventualcima bio je zabranjen, dok su Konventualci mogli prijeći k Opservantima, samo provincijalni vikari nijesu mogli uzeti u posjed njihovih samostana. To je Papa potvrdio pismom »Fratrum Ordinis Minorum« od 11. VIII. 1443.

Ipak nemiri nijesu time prestali. Ugled pak Opservanata i simpatije kod klera i puka neobično su porasli, kad je god. 1450 sv. Bernardin Sienski s velikom svečanošću bio proglašen za Sveca. Od toga doba bilo je više pokušaja, da bi se provelo jedinstvo Reda i predobilo Konventualce za refor-

mu. Ti su pokušaji učinjeni naročito za Pape Nikole V (1447—1455), Kaliksta III (1455—1458) i za Julija II (1503—1513). No svaki su put propali. Bilo je posebnih pokušaja i u pojedinim državama, da bi se Redovi obnovili i vratili k prvašnjemu redovničkom životu. Najjači od tih bio je u Španjolskoj za slavnog nadbiskupa i upravljača Španjolske Franjevca O. Franje Ksimenesa, koji je s pomoću kraljice Izabele energično uzeo u ruke reformu četiriju Prosjačkih Redova. Tu je međutim bilo mnogo onih koji su se usprotivili reformi. Velik broj njih španjolska je vlada ukrcala na brodove i poslala Papi; ali je dobar broj redovnika otišao u Afriku i poturčio se radije nego da bi primio reformu.

Ovim nastranostima Lav X htio je napokon učiniti kraj. On je odlučio ili provesti reformu ili jedne od drugih rastaviti. Pismom »Romanum Pontificem« od 11. VII. 1516 sazvao je za Duhove g. 1516 capitulum generalissimum u Rimu. Na nj su morali doći svi koji su imali pravo glasa: Konventualci i Opservanti. Budući da je bilo reformirane braće, koja su živjela pod nereformiranim provincijalima, kao što su Amadejci, Klarenci i Braća od kapuca (različiti od kasnijih Kapucina), i oni su imali učestvovati na kapitulu, izabravši u svojim provincijama iz svoje sredine po dvojicu. Opservanti, skupljeni u samostanu Aracaeli zamolili su Papu, da ih ne sili na sjedinjenje s Konventualcima, jer je među njima velika razlika u shvaćanju regule; rado pak pristaju na sjedinjenje, ako Konventualci prime reformu i ako će jedan reformirani biti izabran za generala. Tada Papa zatraži mišljenje Konventualaca. Nakon dugog razmišljanja oni odgovoriše, da odbijaju takovo sjedinjenje, jer da mogu mirne savjesti živjeti prema povlasticama koje su im Pape udijelili. Tada Papa sve nereformirane Konventualce isključi od prava biranja generala, reformirane Konventualce i druge manje kongregacije združi s Opservantima u Ordo Fratrum Minorum s dodatkom ili bez dodatka »regularis observantiae«. Provincijalne vikare Opservanata prizna za prave provincijale s pravom glasa. Slično je učinjeno i s pretstavnicima drugih reformiranih grupa. Tad je pročitana Papina bula »Ite et vos in vineam meam« od 29. V. 1517, koja se zove bulom ujedinjenja, jer je ujedinila sve reformirane Franjevce; ali

se jednako može nazvati i bulom razdijeljenja, jer je nereformirane Konventualce odijelila od većine Reda.

Papa je već bio svrgao generala Reda O. Bernardina Prati di Chieri i naredio mu, da pečat Reda preda svom nasljedniku. Na 1. lipnja izabran je za generala cismontanski generalni vikar O. Kristofor Numai iz Friula. Konventualci nijesu s time bili zadovoljni. Premda im je Papa bio zabranio da biraju generalnog ministra, kako se službeno zove general u Franjevačkom Redu, a da biraju generalnog magistra, koji će morati biti potvrđen od generalnog ministra, oni ipak u samostanu XII Apostola izabraše generalnog ministra, a ne magistra. Papa poništi taj izbor, ali izabranoga potvrdi kao generalnog magistra, zabranivši mu da se drukčije nazivlje. Bulom od 14. VII. 1517 »Omnipotens Deus« odredi, da Konventualci mogu birati generalnog magistra, koji će morati tražiti od generalnog ministra cijeloga Reda, da ga potvrdi, kao što su nekoć činili Opservanti. Za prvi put Papa daje tu potvrdu. Isto tako u pojedinim provincijama mogu birati provincijalne magistre, koji će od provincijalnih ministara Opservanata tražiti potvrdu. Magistri su u upravi neovisni kao i prijašnji vikari Opservanata; samo generalni minister može da Konventualce očinski (paterne) pohađa, a ovi su dužni da ga s poštovanjem prime kao starešinu cijeloga Reda (tamquam totius Ordinis Superior). Konventualci će u procesijama i svima javnim činima ustupati prednost Opservantima. — Generalni i provincijalni starešine Konventualaca zvali su se magistri sve do Pape Siksta V (1585—1590), koji je sam bio Konventualac. Budući da je on u svojim pismima upotrebljavao izraze sad magister, sad minister, smatralo se je, da su time odredbe Lava X uključivo dokinute. Stoga oni god. 1587 izabraše generalnog ministra. Kao takova biraju ga i sada a žive prema dispensama i povlasticama Sv. Stolice.

Opservant Fra Matej Bassi osnovao je g. 1528 Kapucine, ali se je god. 1537 vratio natrag k Opservantima. Kapucini su do god. 1619 bili podložni Konventualcima. Do te godine imali su generalnog vikara, od te godine unaprijed biraju generalnog ministra.

Među samim Opservantima tekom vremena nastale su grupe za strožije opsluženje — strictioris Observantiae, kao Diskalceati, Rekolekti i Reformati. Svi su bili podložni istom generalu, samo su imali odnosni naziv i posebne Ustanove. Lav XIII sve je te grupe združio 15. V. i 4. X. 1897, odobrio nove zajedničke Generalne Konstitucije i naredio, da se Franjevački Red zove: Ordo Fratrum Minorum, bez ikakova dodatka, kako se je zvao od početka.

2. Kako se imaju nazivati Franjevci koji su pripadali Franjevačkom Redu prije diobe?

Sami razvoj događaja u Franjevačkom Redu dokazuje, da se bl. Nikolu Tavilića ne može nazivati Konventualcem u današnjem smislu riječi, t. j. u smislu nakon diobe Reda. Nakon diobe Reda oni koji pripadaju opservantskom ogranku smatraju se Opservantima, a oni koji pripadaju konventualskom ogranku smatraju se Konventualcima, i takovim se imaju nazivati. Ali kako će se nazivati oni koji su pripadali Franjevačkom Redu prije njegove diobe?

Iz ovoga što smo vidjeli u povjesnom razvoju, jasno je, da se takovi ne mogu nazivati ni Konventualcima ni Opservantima, nego naprosto Malom Braćom ili, kako mi obično je hrvatski kažemo, Franjevcima. Prije priznanja diobe Reda sa strane nadležne crkvene vlasti, nije bilo ni Konventualaca ni Opservanata, nego su bili samo Franjevci. Dosljedno, svi članovi Franjevačkog Reda, prije diobe, mogu se nazivati samo Franjevcima. Prva, iako nepotpuna dioba Reda, bila je na Kostničkom saboru g. 1415. Tada je službeno priznat naziv Opservanti za one koji su opsluživali franjevačku regulu bez ublaženja i dispensa. Njima su dani posebni starešine, koji su ih upravljali. Dosljedno, oni koji su se nakon god. 1415 nazivali Opservantima imaju se nazivati Opservantima, a oni koji su se nazivali Konventualcima imaju se nazivati Konventualcima.

Tako je u više navrata odredila i Sv. Stolica. Kad se je vodio proces za beatifikaciju bl. Andrije Conti, koji je preminuo god. 1302, ovaj Sluga Božji bio je nazvan Konventualcem; ali je Sv. Kongr. Obreda dekretom od 25. IX. 1723

naredila, da se taj naziv odstrani. Tu je naredbu obnovila 11. prosinca iste godine. Nešto kasnije slučaj se je ponovio, kad se je radilo o beatifikaciji bl. Andrije da Spello, koji je umro god. 1254, i bio nazvan Konventualcem, a bl. Mihelina da Pesaro, preminula god. 1356, nazvana Trećoredicom Reda Konventualaca. Sv. Kongr. Obreda naredila je, da se ti nazivi dokinu, izdavši 26. II. 1737 novi dekret koji glasi: »U odlukama ove Causae i drugih Slugu Božjih obojega spola, Trećega Reda Sv. Franje, ima se staviti naslov: *Trećega Reda Sv. Franje.* U ostalim pak odlukama Slugu Božjih Franjevačkog Reda, koji su preminuli *prije Kostničkog sabora,* imaju se držati odluke Sv. Kongregacije izdane in causa Anagniana bl. Andrije Conti, dneva 25 rujna i 11 prosinca 1723«. [2]

Kardinal Lercari, državni tajnik Pape Benedikta XIII, pisao je 27. III. 1729 O. Mateju Baziliju de Pareta, generalu Opservanata, koji je imao te godine pretsijedati generalnom kapitulu u Milanu: »Njegova Svetost hoće da upozorite svoje redovnike, da se Sveci, Blaženi i naučitelji Reda, koji su preminuli *prije Kostničkog Sabora,* moraju označivati, kako u spisima tako i u tiskanicama, *s jednostavnim nazivom Mala Braća,* jer prije onog sabora Red nije bio razdijeljen«. [3]

Budući da je bl. Nikola Tavilić preminuo mučeničkom smrću 14. XI. 1391, dakle 24 godine prije Kostničkog sabora, jasno je, da se i prema odlukama Sv. Stolice, ne smije nazivati Konventualcem, nego samo Malobraćaninom ili Franjevcem.

---

[2] »In decretis praesentis Causae, et aliorum utriusque sexus Servorum Dei, Tertiariorum Sancti Francisci, apponatur titulus: *Tertiarii Sancti Francisci.* In reliquis vero decretis Servorum Dei Ordinis Minorum, qui decesserunt *ante Concilium Constantiense,* serventur resolutiones S. Congregationis editae in Causa Anagniana B. Andreae de Comitibus, sub die 25 septembris et 11 decembris 1723«. Chronologia historico-legalis, T. III, P. II, p. 114; Clary, L'aureola serafica, I, 178 sl.

[3] »Sua Santità vuole che avvertiate i vostri religiosi, che i Santi, Beati e Dottori dell' Ordine, morti prima del Concilio di Costanza, debbono essere designati, così negli scritti comme nelle stampe, col semplice titolo di *Frati Minori;* poichè prima di quel Concilio l'Ordine non era ancora diviso«. Chronologia historico-legalis, n. mj.; Clary, L'aureola serafica, I, n. mj.

3. Bl. Nikola Tavilić ne može se nazivati Konventualcem.

Osim navedenih razloga, i drugi, koji se pobliže tiču bl. Nikole Tavilića, stoje za to da se našega Blaženika ne može nazivati Konventualcem.

1. Nijedan ni franjevački ni nefranjevački pisac do 18. v., koji na bilo kakav način spominju našega Blaženika, ne nazivlju ga Konventualcem, nego samo Malobraćaninom ili Franjevcem. Tako ga nazivlje u svojim šibenskim Analima god. 1597 Šibenčanin Dominik Zavorović, u Kronici Franjevačkog Reda Fra Marko iz Lizabona g. 1680, Wadding u svojim Analima Franjevačkog Reda g. 1734, O. Artur iz Münstera u svom Martirologiju triju Franjevačkih Redova g. 1634, O. Antun Melissani u dodatku k Analima Franjevačkog Reda g. 1734, O.Danijel Farlati, D. I., g. 1769 u »Illyricum Sacrum«, i drugi. Pače ni sam O. Jeronim Parčić, Konventualac iz Šibenika, iako odlučno naglašuje g. 1655, da je naš Blaženik rodom iz Šibenika, ipak, dok sebe nazivlje Konventualcem, našeg Blaženika zove Franjevcem (Ordinis Sancti Francisci).[4] Dosljedno, ni mi bl. Nikoli ne smijemo davati naziv »Konventualac«, koji mu se počeo davati tek u novije doba.

2. Bl. Nikola Tavilić, kako je rečeno, nazivlje se Konventualcem samo stoga, što se njegove relikvije i neke isprave koje se na nj odnose, čuvaju u konventualskom samostanu u Šibeniku. Međutim, ni taj samostan nije, u vrijeme našega Blaženika, imao naziva »konventualski«, nego samo »Ordinis Fratrum Minorum«. To se vidi iz jednog samostanskog brevijara iz onoga doba, s pomoću koga je u procesu za beatifikaciju dokazano postojanje Blaženikova štovanja još od vremena njegove mučeničke smrti. Na početku toga brevijara piše »In nomine Domini. Amen. Incipit Ordo manualis *ordinis fratrum Minorum de Scibenicho*, secundum consuetudinem Romane Curie«.[5] Po prilici u sredini brevijara navodi se izvještaj o Blaženikovu mučeništvu. Brevijar je napisan, kako zgodno napominje Dr. O. Bernardin Polonijo, prije god. 1412, jer se u njemu nalazi bogoslužje i za ugarske Svece Stjepana, Ladislava i Emerika, kojeg bogoslužja Šibenik nije trebao nakon što je god. 1412 za uvijek otpao od ugarsko-hrvatske kraljevine.[6] Dosljedno, kad samostan, u kom je sačuvano štovanje našega Blaženika, nije u njegovo doba imao naziva »konventualski«,[7] taj naziv ne smije se dodavati ni našem Blaženiku, po gotovo kad nemamo nikakva drugoga dokaza, koji bi taj naziv za našeg Blaženika tražio.

3. Ni franjevački samostan u Bribiru, komu je naš Blaženik pripadao kao član Reda, nije se u Blaženikovo doba zvao »konventualski«. To se vidi iz drugog brevijara, koji je iz Bribira donesen u Šibenik nakon što su god. 1523 turci razrušili Bribir. U njemu na listu 7, odnosno 8 piše: »Ordo manualis *Ordinis Fratrum Minorum* secundum consuetudinem romane curie«, bez kakvog drugog dodatka. Svjedoci u procesu za beatifikaciju izjavili su, da je taj brevijar donesen iz Bribira u Šibenik.[8] To je više nego vjerojatno, jer se u njemu nalazi nekrolog bribirskih knezova i odličnijih Bribiraca, koji su bribirskim Franjevcima ostavili zadužbine, pa su ovi za njih govorili Mise. Brevijar ili Ordo napisan je iza god. 1407, jer u tekstualnom nekrologu ima spomen »časne gospođe Pave, supruge gosp. Petra i majke kneza Ivana Perovića iz Bribira«, preminule 14. XI. 1407. Brevijar se nalazi u samostanu OO. Franjev. Konventualaca u Šibeniku (Arhiv br. 32).[9] Ako ni samostan, kome je pripadao naš Blaženik,

[4] Sva ova svjedočanstva nalaze se u službenim Aktima Blaženikove beatifikacije, koje je g. 1888 objelodanila u Rimu Sv. Kongregacija Obreda; v. također Golubovich, Biblioteca bio-bibliografica della Terra Santa, T. V, Quaracchi 1927, s. 282.

[5] U Aktima za beatifikaciju, među dokumentima str. 41, između riječi Minorum i de Scibenicho umetnuto je »Conventualium«, dok je na drugim mjestima naslov ispravno donešen.

[6] Blaženi Nikola Tavilić i njegovo doba, Zagreb 1939, str. 159, bilj. 5.

[7] Iz okolnosti da je u tom samostanu bio između god. 1432—1438 sv. Jakov iz Marhije, koji je bio Papin poslanik, inkvizitor i vikar franjevačke vikarije u Bosni i jedan od najgorljivijih širitelja reforme, zaključeno, da se šibenski samostan nije opredijelio za konventualizam prije druge polovice 15. vijeka. Tu je sv. Jakov vidio dva rođena brata našega Blaženika. Golubovich, Biblioteca, V, 289; Polonijo, n. mj. 11.

[8] Summarium, str. 20 sl.

[9] V. Polonijo, n. mj. str. 163, bilj. 5.

u njegovo doba nije nosio naziva »konventualski«, s još manjim pravom može se taj naziv davati našemu Blaženiku.

4. Prema izvještaju o mučeničkoj smrti bl. Nikole, naš je Blaženik prije nego je pošao u Jeruzolim, 12 godina djelovao kao misionar u Bosni. U Bosni je tada u punom jeku bio pokret za reformu. Tada je naime bio starešinom bosanske vikarije O. Bartul iz Alvernije, učeni bogoslov i gorljivi pristaša reforme. On je naime upravljao Bosnom od g. 1367—1407. Kroz to vrijeme bosanski su Franjevci, radi svoga krjeposnoga redovničkoga života izašli toliko na glas, da je Nikola Ruffus, grof ili marhiz Catanzari, sagradio g. 1400 za Franjevce u gradu Cotrone u Kalabriji samostan i povjerio ga bosanskim Franjevcima, a Papa Bonifacij VIII pisao je O. Bartulu, neka mu ih pošalje.[10] Spomenuli smo, da je general Reda O. Henrik Alfieri dozvolio Fra Pauluciju iz Foligna, početniku jačeg reformnog pokreta, da šalje svoje redovnike među ostalim krajevima i u Bosnu, da oni kao kvasac djeluju na druge. Iz glasa, koji su bosanski Franjevci stekli u stranom svijetu, vidi se, da je reformni pokret kod njih bio u cvatu. Pripomenuti nam je, da je isti O. Bartul iz Alvernije bio kao generalov odaslanik i u Jeruzolimu g. 1377 i da je napisao posebne ustanove za redovnike koji su boravili u Sv. Zemlji. Te su ustanove bile potpuno u duhu reformnog pokreta i svaki onaj koji je dolazio u Sv. Zemlju morao im se je pokoriti.[11] Budući da je naš bl. Nikola kroz 12 godina djelovao u Bosni u kojoj je vladao reformni pokret; budući da je bio i u Jeruzolimu i pripadao Kustodiji Sv. Zemlje, gdje se je živjelo u duhu reforme, smijemo s pravom zaključiti, da je i on pripadao reformnom pokretu. To zaključujemo s tim većim

[10] Wadding, Annales Minorum, T. IX, str. 312 piše: »Voluitque subiectum Fratribus Vicariae Bosnae; quorum tanta erat fama virtutis et Observantiae regularis, ut qui in partibus Apuliae, aut Calabriae sub hoc tempore domicilia aedificabant, his cuperent Fratribus repleri. Indulsit quod petiit Bonifacius, scripsitque praedicto Bosnae Vicario, ut secundum fundatoris votum Fratres ministraret«.

[11] Nalaze se u Golubovich, Biblioteca, V, 217.

[12] Golubovich, Biblioteca, V, 284, bilj. 5, 289; Polonijo, n. mj. 11.

pravom, što je Fra Petar iz Narbone u Francuskoj, koji je s našim Blaženikom pošao u Sv. Zemlju i s njim zajedno podnio mučeničku smrt, bio drug Fra Paulucijev, i što sv. Jakov iz Marhije, jedan od glavnih stupova reforme, u jednoj propovijedi g. 1449 slavi našega Blaženika kao diku i ponos Franjevačkog Reda. S drugim riječima: sve ove okolnosti dokazuju, da naš Blaženik nije nipošto bio pristaša ondašnjih Konventualaca, pa se dosljedno ne smije takovim ni nazivati.

5. I sam jedini predmet koji nam je ostao od našega Blaženika, upućuje nas na to, da našemu Blaženiku ne možemo davati naziv »Konventualac«, barem ne u današnjem smislu. To su njegove sandale. Te su sandale nosili redovnici dok su govorili Misu i misionari. Čuvaju se u sakristiji crkve OO. Franjev. Konventualaca u Šibeniku kao relikvije. Donesene su iz Bribira god. 1527, nakon što su turci porušili Bribir. O njima se u aktima beatifikacije kaže: »Postoli (scarpe) su dobro sačuvani, iako su veoma stari, jer su pod potplatom utvrđeni sa vrlo mnogim čavlima, koji su morali dobro vježbati u ustrpljivosti i mrtvenju onoga koji ih je nosio i obuvao. Učinjeni su u obliku *sandala, kakve i danas običavaju nositi Franjevci*«.[13] Dakle, naš Blaženik nije nosio cipela, kakve danas nose OO. Konventualci, da bi se iz toga zaključivalo da je njima pripadao; nego naprotiv i ta jedina njegova uspomena dokazuje, da se ne može k njima pribrojiti. — Prelazimo preko toga da je odijelo današnjih OO. Konventualaca posve drukčije od onoga što ga je nosio naš Blaženik prema Generalnim Ustanovama, koje su bile na snazi od god. 1354—1438.[14]

6. Iz izvješća o mučeništvu znamo, da je naš Blaženik bio »čovjek narešen svima krjepostima, Bogu preodan, svojim starešinama preposlušan, u životu prestrog i u svakoj

[13] »Le scarpe sono bene conservate, sebbene molto vecchie, perchè sotto le piante sono fermate da moltissimi chiodi che doveano bene esercitare la pazienza e la mortificazione di chi le portava e calzava. Esse erano formate in forma di sandali, come anche al giorno d' oggi i Frati Mendicanti di San Francesco usano portare«. Informatio super dubio, 11.

[14] Chronologia historico-legalis, I, 64—85, naročito str. 65 sl.; Polonijo, n. mj. 43, 162 sl.

savršenosti preiskušan i presavršen«.[15] Ima još i drugih pohvalnih izraza, koji svjedoče za velike krjeposti našega Blaženika. Ali već ovi dovoljno dokazuju, da naš Blaženik nije bio kakav slobodnjak i laksni redovnik, kakvi su u njegovo doba bili Konventualci; nego da je bio redovnik u potpunom smislu riječi, savršeni opslužitelj svojih zavjeta i drugih svojih redovničkih dužnosti. Prema tomu, njemu bi se činila krivica, kad bi ga se stavljalo u broj ondašnjih laksnih Konventualaca. Dosljedno, sama njegova svetost ne dozvoljava da se bl. Nikolu Tavilića nazivlje Konventualcem.

7. Dodamo li svjedočanstvu o osobnoj Blaženikovoj svetosti, koje se nalazi u izvješću o njegovu mučeništvu, još činjenicu da ga ni to izvješće ne navodi kao Konventualca — a to je izvješće izdano neposredno iza Blaženikove smrti, 20. II. 1392 — nego kao Malobraćanina ili Franjevca,[16] onda je više nego sigurno da ga ni mi ne smijemo nazivati Konventualcem, nego samo Malobraćaninom ili Franjevcem.

4. Zaključak

Iz svega ovoga jasno nam je, da ne postoji nikakav ni povjesni ni pravni razlog, koji bi opravdao naziv »Konventualac«, koji se u novije doba počeo davati bl. Nikoli Taviliću. Naprotiv, svi povjesni i pravni razlozi dokazuju, da mu se taj naziv ne smije davati. Dosljedno, i mi imamo našega Blaženika nazivati onako kako je on nazivao samoga sebe i kako ga nazivlju svi povjesni izvori i pravne isprave, naime Malobraćaninom ili, kako mi običnije hrvatski kažemo, Franjevcem, bez ikakva drugoga dodatka. Prema tomu, ne bi ga se smjelo na slikama i kipovima prikazivati u odijelu, koje ne odgovara njegovu redovničkom životu ni idealima koje je u životu ostvarivao.

[15] Golubovich, Biblioteca, V, 283 sl.

[16] »Noverint universi presentes letteras inspecturi quod, anno Domini MCCCLXXXXI, die XI mensis novembris, quatuor *Fratres Ordinis Minorum*, diversarum mundi provinciarum...« Golubovich, Biblioteca, V, 383.

Dr. fra Bone M. Radonić:

Snošljivost pravoslavne Crkve

RÉSUMÉ. — Dans la revue »La Voix de l'Eglise« (Glas Crkve, XI, 1940, br. 3.) M. Vladimir Bradarić écrit sur l'orthodoxie et le problème national. Il y exalte la tolérance de l'Eglise orthodoxe, tandisque il reproche à l'Eglise catholique l'inquisition, les guerres religieuses et les bûchés. — L'auteur de ce notre article nous donne quelques exemples de l'intolérance de l'Eglise russe. Vladimir le Grand a forcé les Russes de se baptiser. Les catholiques en Russie étaient persécutés par les empereurs Pierre le Grand, Catherine II, Nicolas I, Alexandre II et III, Nocolas II. Catherine II, Paul I et Nicolas I ont forcés plus de 10 millions catholiques de se faire orthodoxes. Ils ont fait tout afin de supprimer la foi catholique chez les Polonais et les Ukrainiens unis. Les catholiques en Russie étaient jettés en prison, renvoyés en Sibérie et dans les steppes russes, privés des bien ainsi que de tous les droits: tout cela se faisait en accord avec la hiérarchie russe. — Un témoignage le plus éloquent de l'intolérance de l'Eglise russe les lois infâmes de Pobjedonoščev, procureur général du Sant Synode. — De même l'Eglise orthodoxe serbe était intolérante. Les Bogumils ont été supprimés par force. L'empereur Dušan Silni a crée les lois cruelles contre les catholiques. Pendant la période de la tyrannie turque les patriarches et les évêques serbes forçaient les catholiques de se faire orthodoxes et de leur payer les contributions, ce que ceux-ci refusaient, aidés par les autorités turques. Par la terreur et la mort ils empêchaient toute tentative de l'union. Cette intolérence s'est montrée tout dernièrement dans toute sa force lors de la campagne anticoncordataire.

U »*Glasu Crkve*«, XI (1940) br. 3 napisao je članak: ***Pravoslavlje i nacionalni problem***, jerođakon Vladimir Bradarić. U zvijezde kuje »trpeljivost« Pravoslavne crkve: »Pravoslavlje ne poznaje verske ratove, lomaču i inkviziciju... Pravoslavlje se nije širilo i ne širi se nasilno, a još manje ognjem i mačem, kako su se to u ranije vreme služile neke vere. — To važi za Pravoslavnu crkvu uopšte, a to važi naročito za našu Srpsku Pravoslavnu crkvu posebno.«[1] Dalje kaže: ***»Zato u Pravoslavlju nema i ne može biti verskog fanatizma, koji se ispoljava u bezobzirnom prozeli-***

[1] »Glas Crkve«, XI (1940) br. 3, str. 4.

tizmu, odnosno u nasilnom širenju i naturanju.« [2] Pravoslavna crkva puna je kršćanske ljubavi prema ostalim crkvama. moli za njihovu sreću, mir i dobro. [3] U borbi protiv neprijatelja Pravoslavna crkva se služila i služi samo dozvoljenim i časnim srestvima, a izbjegava poznato i ozloglašeno načelo: *Cilj opravdava srestva.* Ona se u ovoj prilici drži strogo uputstva svetog Apostola Pavla, koji kaže: »*Ne čini zlo da dođe dobro!*« [4] »Šta više često Pravoslavna crkva trpi i strada, da bi i tim srestvima izgubljene spasla.« [5]

Ovako prikazuje snošljivost Pravoslavne crkve g. Bradarić. Nu, ovo su lijepe riječi, a stvarnost je sasvim drukčija. G. Bradarić onim neosnovanim i nepravednim aluzijama cilja na Kat. Crkvu, jer pravoslavci ne napadaju druge vjere osim Katoličke, koja im je trn u oku.

Načelna nemogućnost snošljivosti u Pravoslavnoj crkvi

Snošljivost i Pravoslavna crkva dva su protivurječna i nespojiva pojma — *circulus quadratus*. G. Bradarić temelji tobožnju snošljivost Pravoslavne crkve na njenom narodnom karakteru. Vidi propast Zapada baš u tome, što nije mogao i znao stvoriti narodne crkve. Bilo je za to pokušaja, ali su se svi izjalovili. Jedini je u tome uspio kod Srba sv. Sava!

A ne zna g. Bradarić, da baš zato, što je Pravoslavna crkva narodna, ne može biti snošljiva i nužno je separatistička. Narodni je egoizam izvor nemira u ljudskoj zajednici, i on je glavni krivac masovnog pokolja naroda, koji se danas zbiva u međunarodnoj katastrofi. Grci, Rimljani i ostali stari narodi imali su vlastite narodne vjerske zajednice, stoga su bili nesnošljivi prema drugima. Ostali narodi za njih su bili barbari, neprijatelji i robovi. I Zapad more tolike nedaće uprav zato, što se je otrgao od Pećine Petrove, iz koje jedino izvire bistri izvor evanđeoske nauke, i što je pokušao rastrgati Crkvu Kristovu, obeščastiti i

[2] »Glas Crkve«, nav. mj.
[3] »Glas Crkve«, nav. mj.
[4] Rimlj., 3, 8.
[5] »Glas Crkve«, nav. mj. 5.

podložiti je hirima raznih vladara i naroda. Dok je na Zapadu vladala opća kršćanska zajednica, kojoj je vrhovni moralni auktoritet bio Namjesnik Kristov, stvarala se je zapadna kršćanska kultura, od koje i danas žive svi narodi svijeta. Škole su se podizale, barbarstva je nestajalo; divlja ćud, srce i strasti divljih naroda počeli su se staloživati.

Ako danas Pravoslavna crkva donosi neke plodove kršćanske kulture, nije to zato, što je postala narodna, nego zato, što još nije potpuno prestala biti Kristova.

Pravoslavna se je crkva rodila, održala i održaje jedino nesnošljivošću: tu je snaga njezina misionarskoga rada. Ako se ova tvrdnja čini pravoslavcima nepravedna, neka nepristrano prouče povijest pravoslavlja, pa će se uvjeriti, da je tako! Vazda se je oslanjala na svjetsku vlast i silu. Novac, podmićivanje, varke, zastrašivanja, lažna obećanja bila su sredstva, koja su rodila Pravoslavnu crkvu, i koja je i danas uzdržavaju. Kad ponestanu spomenuta sredstva, Pravoslavna se crkva ruši kao zgrada sagrađena na pijesku, a ne na živom kamenu, koji je Krist, i Njegovu Namjesniku Petru.

Nekoliko sličica iz povijesti Pravoslavne crkve rasvijetlit će nam tu razvikanu snošljivost Pravoslavne crkve.

I

Snošljivost ruske crkve

Ruska se je crkva rodila u krvi i maču. Nesnošljivost sv. Vladimira prisila je Ruse pogane, da se uz plač pokrste. Narod je morao doći pod prijetnjom neprijateljstva s Velikim Knezom na obale Dnjepra, primiti kršćansku vjeru i pokrstiti se. Siromašni narod na silu pristupa k rijeci, grčki mu svećenici silom naturuju krštenje, premda je u duši ostao poganin, što se je kao crna nit vuklo kroz čitavi vjerski život ruskoga naroda. [6]

Pokrštavanje Rusa za Vladimira sažeto objašnjava poslovica: »*Putjeta je krštavao mačem, a Dobrinja ognjem.*« Grozote proganjanja, što su ih Poljaci i Rusini katolici pretrpjeli od ruskih vlasti i Pravoslavne crkve ne zaostaju ni za okrutnostima rimskim careva! Kad bi mogle progovoriti ruske stepe i Sibirija, ti ruski amfiteatri i katakombe, na

kojima su posuta strašna grobišta poljskih i rusinskih katolika, užasna bi bila osuda nesnošljivosti i neplemenitosti Ruske crkve, koja je nekršćanski uzgajala ruske silnike i s njima suglasno radila u krvavom širenju lažnog pravoslavlja.

Nikolu I, silnika i krvoloka svih naroda u Rusiji, posebno katolika Poljaka i Rusina, obožavali su ruski svećenici, povlađivali njegovim hirovima, strastima i nepravdama. Koliko je Ruska crkva zaboravila smisao vlastite misije, svjedok su njezini katekizmi, posebno onaj od g. 1832, u kojima se obožava neograničena vlast careva! Iz podlosti i puzanja pred vojskom i policijom svaki su dan molili slijedeću molitvu, koja je po naredbi Sv. Sinoda bila tiskana u ruskom psaltiru: *»Bože štiti generale, poglavice policije i svu našu pravoslavnu vojsku; raširi njihovu vlast po čitavoj zemaljskoj kugli i baci pod naše noge sve naše neprijatelje i buntovnike, eda mi popovi uzmognemo mirno živjeti pod okriljem njihovih bajuneta!«* [7]

Metoda ruskih careva u širenju pravoslavlja

Apostoli pravoslavlja u Rusiji bili su Ruski carevi. Kad su stupali na prijestolje, polagali su zakletvu, da će štititi, širiti, braniti i podupirati pravoslavnu vjeru. [8] Ruski su carevi praktično držali, da se na njih proteže ona Kristova: *»Idite po svemu svijetu i propovijedajte Evanđelje svakomu stvorenju.«* [9] Crkvena hijerarhija, koja je potpuno zavisila od carske ustanove Sv. Sinoda, bila je zapravo policijska hijerarhija, te je morala nadzirati prema hijerarhijskoj podređenosti pastire i vjernike, i o svemu izvješćivati Sv. Sinod, dotično carskog guvernera. Svećenička je bila dužnost govoriti sv. Liturgiju, dijeliti Sakramente, i po napucima Sv. Sinoda propovijedati riječ Božju i točno vršiti carske ukaze; a sva vlast u crkvi bila je u carevim rukama i njegovih namjesnika. [10] Ruski se je imperijalizam

[6] Dr. I. Marković: Slaveni i Pape, I .79, Zagreb 1903.
[7] Lacroix: Les Mystères de la Russie, 465, Paris 1845.
[8] Dr. I. Marković: Slaveni i Pape, 11, 239—241.
[9] Sv. Marko, 16, 15—16.
[10] A. Palmieri: La Chiesa Russa, 293—396, Firenze 1908; Dr B. M. Radonić: Vidljiva glava Istočne crkve — N. R., XIX (1940) br. 2, str. 111—125.

širio u dva pravca: u gaženju slobode neruskih naroda i mučenju savjesti nepravoslavnih vjernika! Boljševičko gaženje svake vjere, slobode i pravice logički je zaključak nauke Pravoslavne crkve o ruskim autokratima!

Najveći apostoli pravoslavlja, a istodobno krvnici katolika bili su *Ivan Grozni, Petar Veliki, Katarina II, Pavao I i Nikola I.* Što su carevi bili veći pravoslavci, to su bili žešći progonitelji katolika kao i drugih vjera! Računa se, da su Katarina II i Nikola I mačem i ognjem preko deset milijuna ujedinjenih katolika prisilili, da prijeđu u Rusku crkvu.

Katarina II ukazom od 22—11—1769 dopušta samo 9 kat. svećenika za čitavu Rusiju, koji nisu smjeli nikoga u Kat. Crkvu prevesti iz ostalih kršćanskih vjera. 15—XI—1767 nametne Katarina Poljacima sramotan ugovor. Godinu kasnije ruske uhode rastrču se po kraju Zaporoških Kozaka i stanu buniti divlje krvoždne orde na vjerski rat protiv Rusina i Poljaka. Fanatiziranu vojsku vodio je Tottleben, igrač, varalica, puten i sadističan tip, koji je uživao u pokolju. U ime carice izda na Kozake slijedeći proglas: »Već ne možemo više dvoumiti o preziru i bruci, kojom Poljaci i Židovi grde nas i našu svetu vjeru. Braniči naše Grčke vjere prognati su, potlačeni, smaknuti. Bila bi slabomoćnost dalje trpjeti toliku sramotu, tako grdnu potištenost. Mi radi toga zapovijedamo, te strogo nalažemo Maksimilijanu Železniku Timoševiću, zapovjedniku naših krajeva donjeg Zaporoga, da provali u Poljsku sa nekoliko odjela Naše Ruske vojske i Kozaka Donskih, pa da zatre, *s Božjom pomoću*, i uništi sve Poljake i Židove hulitelje naše svete vjere. Ovo je jedino sredstvo, eda prestanu dolaziti tužbe Našemu prijestolju protiv bezbožnih razbojnika, krivokletnika, prestupnika zakona... *Ponavljamo vam dakle prođite Poljskom sijući zator, tako da ni ime, ni spomen Poljaka ne prijeđe na potomstvo.* Taj rat bi tako bijesan i užasan, da je po riječima jednog pisca, nadišao daleko u okrutnosti sve slične novovjeke ratove.« [11]

[11] Slaveni i Pape, 11, 160.

Kaluđer Montrenenskog manastira izda proglas u ime carice, kojim pozivlje Rusine, da se dignu protiv Poljaka i poubijaju katoličke svećenike. Uslijed toga kozačka je vojska počinila strahota, posebno u gradu Humanu, po kojem je taj ustanak prozvan — *Humanski pokolj*, a stao je katolike do 200.000 žrtava.[12] U krvavom progonstvu (1771—1773) otela je Katarina II katolicima 1200 crkava i predala ih raskolnicima; a kad bi se ispraznila koja katolička biskupska Stolica, ruska je vlada ne bi za dugo popunila, da oslabi katolički duh. Tako nije htjela popuniti praznu stolicu Polocku (1780—1783), kroz koje kratko vrijeme oteto je katolicima 800 crkava i preko 100.000 vjernika.

G. 1793 sazva Katarina II Državno vijeće u Petrograd, u kome su sudjelovali najviši dostojanstvenici Ruske crkve, da se posavjetuju, kako bi se najzgodnije moglo prevesti Poljake u Rusko pravoslavlje. Između raznih prijedloga najviše se dopao i bio prihvaćen prijedlog Eugenija Bulgarisa, prijatelja francuskih enciklopedista, koga Katarina imenova jekaterinoslavskim nadbiskupom. Prijedlog je tražio, da se osnuje misijonarski zavod, zavisan od ruskoga biskupa. Misijonari će obilaziti ujedinjene dijeceze i obraćati vjernike na pravoslavlje. Zavod bi odmah osnovan i podvrgnut upravi Viktora Sadovskoga, nadbiskupa u Minsku. Godišnje je primao 20.000 rubalja u svrlu propagande. 26—V—1794 Sadovski napiše poslanicu, kojom pozivlje rusinsko svećenstvo i narod, da se povrate u pravoslavlje. Pismo je puno bijesa, kleveta i prostačkih uvreda protiv Kat. Crkve, a obećaje časti, povlastice i svakovrsne milosti onima, koji se povrate u Raskol. Dr Marković ovako opisuje misijonarski rad raskolničkih popova: »Poslije ovog pisma misijonari započeše svoje djelo. Velik broj popova, praćenih četama vojnika, a pomaganih građanskim oblastima, stade optrčavati Grčko-združene dijeceze u svim pravcima, ne štedeći obećanja i grožnja, ne prezajući od potvora i dvoličnosti, od okrutnosti i nasilica, eda navedu prosti puk na vjeru Ruske crkve. U onim župama, gdje su, ili lukavstvom ili novcem ili plašeći narod, uspjeli steći i ako premalo prozelita, uzimahu smjesta crkvu unijatima,

[12] Marković, nav. dj., 160—161.

te je davahu toj malini otpadnika. Ako župnik ne bi htio prijeći na Rusku vjeru, bijaše, zajedno sa ženom i djecom, istjeran iz župe ili prognat u Sibiriju.«[13]

Da bi ovaj protuevanđeoski pothvat bolje uspio, carica pošalje raskolničke biskupe u kat. biskupije: *Polock, Minsk, Luck i Mohilev*. Zatim izda tri ukaza. Prvim naredi, da se povrate u pravoslavlje svi katolici, koji su se svojevoljno sjedinili s Kat. Crkvom poslije g. 1595. Drugim odredi, da se sve krstionice, uređene od nesjedinjenih, a prešle poslije g. 1595. u ruke katolika, povrate pravoslavcima zajedno s crkvama i župama. Trećim ukine polovicu kat. župa. Narod ostane bez pastira, a župnici postadoše prosjaci.

Poslije treće diobe Poljske ukine sve rutenske biskupije osim Polocke. Dio imanja zadrža za se, a drugi razdijeli vojničkim časnicima, koji su se istakli u proganjanju katolika. Na ruševinama Rutenske crkve osnovala je četiri raskolničke eparhije. Povijest nam kaže, da je prisilila 8 milijuna katolika, deset tisuća župa i 150 samostana, da prijeđu iz katoličke u Rusku crkvu.[14]

Nikola I, samosilnik, zakleti neprijatelj i krvnik katolika, pojačana slika bezbožne svoje babe Katarine II. Ukazom 9—11—1826 zabrani poljskim i rutenskim trgovcima prodavati nabožne rutenske knjige, koje su tiskane u njihovim tiskarama. 22—IV—1826 preustroji Ujedinjenu crkvu, ukine biskupije u Vilnu i Lucku, riješi Bazilijance podložnosti vlastitim starješinama, podloži ih biskupima, a ove Crkvenom kolegiju u Petrogradu, koji je zavisio od cara. Ukazom 27—X—1828 ukine 52 bazilijanska samostana, a samo ih 5 ostavi. Iste godine naredi, da niko ne smije stupiti u samostan bez ovlaštenja ministra bogoštovlja, koje se je teško dobivalo. Izda naredbu, da niko ne smije stupiti u sjemenište, ako nije plemićkoga roda, navršio 25 godina, svršio sveučilište u Rusiji, našao zamjenu u vojsci i isplatio 6.000 lira u blagajnu svoje pokrajine, u korist raskolničkog svećenstva. Ukazom 1829 ukine novicijate redovničkih zadruga, odredi broj pitomaca, zabrani kat. svećenicima pri-

[13] Dr. I. Marković, Slaveni i Pape, II, 175—176.
[14] Dr. Marković, nav. dj. 177—178.

mati obraćenike i strance, promjenjivati obitavalište bez dopusta vlade. G. 1831 zabrani biskupima i vjernicima općiti sa Sv. Stolicom. 16—II—1832 ukine čast arhimandrita kod Bazilijanaca; malo zatim zatvori im novicijat; a 16—VII ukine Red. Nešto od imanja zadrži za krunu, drugo dade u korist Ruske crkve. 5—V—1854 ukine glasoviti Bazilijanski samostan Poczajovski, svetište Rutena, i pretvori ga u raskolničku biskupiju.[15] G. 1833 obnovi ukaz Katarine II od g. 1789, kojim se označuje državnim izdajicom svaki onaj, koji priječi širenje pravoslavlja. Ovo je bio nož u srce kat. opstojnosti u Rusiji! Popovi su poput silovitih pandura oblićali po kat. selima i silili narod na raskol; a ako bi se ko usprotivio, bio je zatvoren! Ovo progonstvo u same dvije biskupije od 369 župa progutalo je preko polovicu. Ministar Bludov svjedoči, da su u same tri godine (1834—1837) u Bijeloj Rusiji postavljeni ikonostasi u 317 kat. crkava, a 500 u Litvanskoj eparhiji. 1832 u nadbiskupiji Mohilevskoj od 300 samostana ukine 200. Veći dio je prodan na dražbi, osobito svetišta, kao na pr. glasoviti samostan Pečojovski, dika kat. Crkve u Poljskoj. Svota od prodanih samostana iznosila je četiri milijuna rubalja, koja je određena za uzdržavanje samostana, crkava i župa otetih katolicima i predanih raskolnicima. G. 1836 izdao je ženidbeni zakon, koji je rušio načela kat. Crkve.[16]

Aleksandar II g. 1868, osim svjetovnjaka, strijeljao je 11 kat. svećenika, mnoge prognao u Sibiriju. Od g. 1864—1867 u gubernijama Vilna i Grodna ukinuo je 14 samostana, 55 župskih crkava, 23 filijalne crkve, 48 bogomolja.[17]

Suze izazivlje dirljiri prizor, kako je *Aleksandar II* na silu preveo u pravoslavlje kat. selo Dziernowize u Vitepskoj guberniji. Senator Sčerbinin upravi narodu slijedeće riječi: »Draga djeco, vi ste molili našeg premilostivog vladara, cara Aleksandra II, da vam dopusti ostati katolicima. Dakle, ja sam, u ime njegovo došao obznaniti vas, da se je car Aleksandar II, uzlazeći na prijesto sve Rusije, zakleo

[15] Marković, nav. dj. 209—219.

[16] Marković, nav. dj. 219—229.

[17] Vidi Lescoeur: L'Église catholique en Pologne sous le gouvernement russe (1772—1775) 11, 577—584, Paris 1876.

štititi pravoslavnu vjeru, podupirati je, braniti i širiti. Zato dužnosti zakletve brane mu primiti vašu molbu te vam dopustiti, da ostanete katolicima. *Vi treba da znate jošte, da je careva volja sveta, da je car poslanik Božji. Bog je na nebu, a car na zemlji: ko ne sluša cara, ne sluša Boga.* Pazite dakle dobro, moja djeco, da se ne bi suprotili ovoj volji: *car hoće, a i Bog hoće, da budete pravoslavni.* Dakle, pristajete li?«

Tada se desi jedan ganutljiv prizor. Puk sa suzama na očima i jecajući vikaše: »Preuzvišeni, mi se pokoravamo caru, mi štujemo njegovu volju; u svemu onome, što ne vrijeđa našu savjest i našu dušu; ali ne možemo ostaviti svoje svete vjere. Dopustite nam, kako dopuštate Židovima i Luteranima, hvaliti Boga, kao što ga hvaljahu naši oci.« — Senator im odgovori: »Ne, djeco moja, to nije moguće; *ne suprotite se carevoj volji i onoj Božjoj, milom ili silom treba da budete pravoslavni.*« — I sama surova sila, što ih pribra krilu Ruske Crkve i u njoj uzdrža.

Pukovnik Losiev ode iz Dziernowiza u manastir Dominikanaca Zabjeljskih, pa nato opomenu priora, da Dominikanci hrabreći seljake, neka ostanu vjerni katoličkoj vjeri, rade protiv namjera vlade; da katolička propaganda može proći lijepo u svakoj drugoj zemlji, *ali u Rusiji, gdje su Bog i car jedna ista stvar, izjaviti se protiv službene religije isto je, što počiniti zločin protiv države i svetogrđe.*«[18]

Proganjanje raskolnika i drugih inovjeraca

Pravoslavna Rusija najviše je bjesnila protiv katolika; ali je bila nesnošljiva i prema različitim krivovjercima. Krivovjerstvo se je počelo u Rusiji rađati već u 12 v.; dakle malo iza pokrštenja Rusa. Kaluđer Martin lažno je naučavao o naravi Kristovoj. Suviše je učio, da se treba krstiti s dva prsta, srednjim i palcem, i to od lijevoga ramena na desno; da se u ophodima mora ići od istoka prema zapadu; te da se na svršetku psalma ima *Aleluja* pjevati dva, a ne tri puta. Na saboru u Kijevu 1157 bi osuđen, te poslan u Carigrad, gdje je bio živ spaljen po nalogu patrijarha Luke i njegova Sinoda.[19] Dakle, imadu i pravoslav-

[18] Marković, nav. dj. 11, 239—240.

ci svoga Husa; s tom razlikom, što Kat. Crkva nije spalila Jana Husa, nego car Sigizmund! U Novgorodu metropolit osudi, da krivovjerac Harp i njegova slijedba budu pobacani u rijeku. Osudu su obrazložili riječima Kristovim: *»A ko sablazni jednoga od ovih malenih, koji vjeruju u mene, bolje bi mu bilo, da mu se objesi mlinski kamen, što ga okreće magare, o vratu njegovu, i da potone u dubinu morsku.«* [20]

G. 1471 pojavi se sljedba Židovaca, koji su Isusa držali samo kao proroka, a Euharistiju kao prosti obred. Odbacivali su štovanje svetaca i svetih slika; pljuvali u Križ; a Uskrs svetkovali po židovsku. Nemilo je proganjala ove krivovjerce pravoslavna Rusija. »G. 1505 Ivan III sazove sabor biskupa u Moskvu, te sasluša sva svjedočanstva svjedoka protiv eretika. Iguman Josip Volocki grmio je na njih, te je tražio, da se predadu svjetovnoj vlasti. Prve sljedbe, tajnik Kuritzyn, Dmitri Konoplev, Ivan Maksimov, Nekras Rukavov, Kasijan, arhimandrit manastira sv. Jurja u Novgorodu, *bijahu osuđeni na smrt, te spaljeni živi javno u gvozdenoj krletci. Ostalima je bio odrezan jezik.* Mnogi su bačeni u tamnicu, mnogi prognati, a mnogi pozatvarani u manastire. Gotovo svi bijahu ispovjedili svoju zabludu, te se i pokajali; *ali iguman dokaže skupštini, da prisiljeno pokajanje od straha spališta nije moglo biti iskreno, te da nije moglo da spase život krivcima. Zato nijednom od njih nije bila oprošćena ili ublažena kazna.*

Treba spomenuti oštrinu, kojom je Genadije, novgorodski nadbiskup, kaznio gdjekoje eretike, što mu ih za tu svrhu bio poslao Veliki Knez Ivan III poslije sabora u Moskvi. Šest njemačkih milja daleko od Novgoroda, Genadije ih posadi na jahaće konje, s licem okrenutim prema repu, a odjećom izvrnutom naopako, sa šiljastom kapom od brezove kore na glavi, s kitama od rogožine i mahovine; budući da se je u to doba tako slikao vrag. Te su kape, s kubitalnim slovima imale natpis: *»Ovo je đavolska vojska.«* Tako uđu nesretnici u Novgorod, te biše vođeni po gradskim ulicama, izvrženi podsmjehu i porugama bijesne svje-

[19] Marković, Slaveni i Pape, I, 237.

[20] Sv. Mat., 18, 6—7.

tine, koja im pljuvaše u obraz, divljom vikom vičući: *»Prokleti pakleni izmeti, bogohulnici, neprijatelji Kristovi, krda đavolska«* itd. U tamnici im bi *zapaljena na glavi brezova kapa.* — Kako se vidi, mi ovdje imamo pravi *auto da fè.* Nije izostao ni sanbenit, ni šiljasta kapa. Ipak Filip II, pravi otac španjolske inkvizicije, nije se bio još rodio.« [21] Tako Pravoslavna crkva ima svoju i ter kako krvavu inkviziciju!

G. Bradarić obara se na inkviziciju i pere od nje Pravoslavnu crkvu, a formalno ju je ustanovio Petar Veliki za Rusku crkvu. »Cijenimo, da je vrijedno ovdje zabilježiti, kako je nakon ustanovljenja Sv. Sinoda Petar ustanovio Crkvenu inkviziciju, koja nije imala što da zavidi Španjolskoj. Da protegne i na Crkvu prostranu sistemu policije, koju bješe ustrojio za državu, car stvori inkvizitore, što su se dijelili u pomjesne i oblasne pod upravom *protoinkvizitora ili glavnog fiskala.* Ovoj ustanovi dala je povoda činjenica, što je Sv. Upravljajući Sinod dobio od Petra, *za svoju korist, dvostruki porez,* koji su plaćali sljedbenici u Rusiji. Da bi se dakle, imao potpuni popis raskolnika, udarenih od zakona dvostrukim porezom, Sinodu bude određen jedan posebni otsjek, s imenom *Duhovnaja inkvizicija, s jednim odjeljkom vojske. Ova je vojska pretraživala u šumama i stepama sljedbenike, išla za njima u potjeru, rušila im zabitne stanove, tražila rukopise na kvijeru i starinska izdanja knjiga, koje trebaše uništiti, uhodila tajne raskolnike, rezala im nosove, dovodila ih u zatvor: na katorgu.«* [22]

Za patrijarha *Nikona* g. 1654 bukne u Rusiji raskol, jer je nametnuo Ruskoj crkvi popravljene i preuređene liturgijske knjige. Vođe raskola bijahu tri protopopa, među kojima glasoviti Avakun iz Tobolska. On je neobuzdanom žestinom napadao Nikona, nazivao ga *psom, lupežom, luđakom.* Stoga je bačen u tamnicu, u kojoj je čamio četrnaest godina. Napokon na 1—IV—1682 bi spaljen na lomači pred mnoštvom naroda. Tako i pravoslavci imadu svoga

[21] Slaveni i Pape, I, 239—240.

[22] Slaveni i Pape, II, 118; Tondini: Le Règlement Ecclesiastique, 63, 208, 209, Paris 1879.

Savonarolu, premda Kat. Crkva nije spalila dominikanca Jeronima Savonarolu, nego Firentinska republika! Neopisivo je, koliko su progonstava, muka, tamnica pretrpjeli razni raskolnici u Rusiji.[23]

Aleksandar II (1855—1881) vladao je potpuno u duhu Katarine II i svoga oca Nikole I. Zakleo se, da će svim sredstvima štititi pravoslavlje, stoga je na sve načine progonio katolike. Ujedinjenje je izbrisao u Rusiji; a ostalo je još samo 260.000 sjedinjenih u Poljskoj. Trebalo je i njih silom dotjerati u pravoslavlje. Kozački vojnici, bičem u ruci, dizali su iz kat. crkava orgulje i klupe, trgali vjernicima krunice iz ruku i škapulare s vrata; protjerali sve svećenike vjerne Kat. Crkvi. G. 1875, kad su mislili, da je dozreo povratak ujedinjenih u Rusku crkvu, knez Tolstoj i biskup Popiel silom i prijevarom skupe nešto potpisa i zatraže u ime naroda povratak u Rusku crkvu. Narod se je junački opirao; ali ruska nesnošljivost i divljaštvo stavljali su na muke bijedni narod. Evo kako crta plemenštinu pravoslavne Rusije Leroy-Beanlien: »Tisuće unijata nisu htjeli primiti spis, što ih je službeno vezao sa državnom Crkvom. Bile su upotrebljene protiv njih sve metode, što ih je izmislio Louvois protiv protestanata, *sa pridavkom nasilna noćišta Kozacima, i to na izmaku devetnaestog vijeka, za cara, pravom štovana sa svoje čovječnosti.* Globe, zatvori, šibanje, zapaljenje, zatočenja, mučila, sve, osim stratišta, bješe upotrebljavano. Otporni svećenici skinuti su bili sa službe i prognati. Više stotina svjetovnjaka osuđeno na progonstvo, jedni u pokrajinu Herson, drugi u Orenburg, na granicama Azije. Oni, što se ne htjedoše odmetnuti i sada tamo čame. Porodice su bile često rastavljene, otac zatočen u jedan predio, a majka i djeca u drugi. Zemlje ovih buntovnika bijahu uzapćene ili prodane na dražbi. Stari unijati, što su ostali u svojoj domovini, globljavahu se, ako ne bi htjeli svetkovati pravoslavne praznike ili primati sakramente iz popove ruke. Njihova je Crkva ukinuta, a zapriječena im Latinska. Za svoje duhovne potrebe, treba da idu na službeno vrelo: ne smeta, što im se čini,

[23] Vidi Slaveni i Pape, I, 195—260.

da su vode otrovne; spriječeno im je piti na bližnjem vrelu, koje samo oni drže, da je čisto.

Premnogi su voljeli ne primati nijedan sakramenat. Jedan moj prijatelj, pravosalvni Rus, vidio je gdje je jedna žena razmrskala glavu svome novorođenčetu, da ga ne bi krstio pop. Drugdje, roditelji su se zadušili s djetetom, koje se na silu moralo krstiti. Mnogi vole zakonito suložništvo nego pravoslavnu ženidbu. Oni idu daleko, da ih vjenča krišom koji Galički svećenik: njihova djeca ostaju nezakonita. Gospodin Pobjedonoščev hladnokrvno je priznao, da u samoj Siedlzonskoj guberniji bješe 2365 takovih: *»Krakovskih ženidbi«*.[24]

Kakovo je stanje bilo Kat. Crkve u Rusiji za *Aleksandra II, Aleksandra III* i *Nikole II*, dokaz su zakoni, što ih je uredio zloglasni *Pobjedonoščev*, zagriženi Slavenofil i lukavi progonitelj katolika. Evo tih zloglasnih zakona, koji nam više kažu, negoli čitava knjiga: »1. Državna Crkva ima sama pravo praviti prozelitizam. — Raskolnicima je ne samo zabranjeno obraćati među Rusima one, što pripadaju Grčkoj vjeroispovjesti, nego i među drugim raskolnicima. Monopol državne Crkve, što se tiče propagande, ne priznaje utakmice. Židovi, Muhamedovci, neznabošci mogu unići u kršćanstvo samo kroz službena vrata. Litavski Žid, što žive posred katolika, ne može prigrliti njihovu vjeru: Muhamedovac, što u Transkavkazu žive pored Armenca, ne može primiti od njega krštenja, bez prethodne molbe na ministra unutrašnjih djela, koji u svojim odlukama posmatra samo dobro države. Da bi obučavali nevjernika u svojoj vjeri, katolik i protestanat trebaju carski dopust, koji valja tražiti i dobiti za svaki odjeliti slučaj. Ovakovo zakonodavstvo dolazi do smješnih propisa. U Transkavkazu Armenci mogu krstiti Muhamedance, kad su ovi tako bolesni, da im je smrt izvjesna; ako ozdrave, obraćenje treba da potvrdi namjesnik.

2. Tko zavede jednoga pravoslavnog, da prijeđe na drugu kršćansku vjeru, izgubit će sva prava, koja je otprije uživao, bilo lična ili svoga staleža, te će biti prognan u Sibiriju, da onamo boravi ili bude držan u zatvoru.

[24] Slaveni i Pape, I, 336—337.

3. Pravoslavni, koji bi vjerom prevjerio, bit će poslanik duhovnim poglavarim,a koji će ga očinski opominjati; te će s njime postupati po crkvenim pravilima. Dokle se ne vrati u krilo Crkve, preduzet će se potrebite mjere, da malodobna njegova djeca ne bi prevjerila; *njegova će imovina biti metnuta pod skrbničku upravu, a njemu ne će biti slobodno na istoj imovini prebivati.*

4. Rus, ostavljajući narodnu Crkvu, gubi sva građanska prava, ne može posjedovati, niti baštiniti, niti činiti zavještaja, niti svjedočiti na sudu.

5. Ako Rus ostavi narodnu Crkvu, da postane sljedbenik koje mu drago druge vjere, *njegov otac, njegova mati, bližnja njegova svojta dužni su ga prokazati.*

6. Tko propovijedanjem ili spisima zavodi pravoslavne, da priđu na drugu vjeru ili sektu, prvi put za kaznu bit će mu zakraćena neka osobita prava i izvrštine: te će na pr. biti zatvoren u tamnicu od 8—16 mjeseci. A tko bi širio takova propovijedanja ili spise, bit će kažnjen tamnicom od 4—8 mjeseci.

7. Roditelji, koje zakon veže, da uzgajaju svoju djecu u pravoslavlju, ako bi ih dali krstiti ili odgajati po drugome obredu, bit će kažnjeni tamnicom od 8—16 mjeseci; *a djeca će im biti predana pravoslavnim rođacima ili skrbnicima.*

8. Tko bi mećao prepreke onima, koji bi htjeli prijeći na pravoslavlje, bit će kažnjen tamnicom od 2—4 mjeseca.

9. Tko ne bi odvratio od prevjere svoju rodbinu ili skrbljenika, bit će zatvoren 2 mjeseca u tamnicu; a do potrebe bit će mu nametnuta i crkvena pokora.

10. Svećenici drugoga zakona, koji bi, znajući, primili pravoslavne na Ispovjed ili Pričest, ili bi im podijelili Posljednje pomazanje; ili bi ih krstili ili krizmali, prvi će put biti obustavljeni od svećeničkog čina za 6—12 mjeseci; a drugi put isključeni iz svećeničkog staleža i stavljeni pod nadzor policije.

11. Još će teže biti kažnjeni, ako bi davali katehetsku obuku pravoslavnima, koji nisu na godine došli ili bi im šta prišaptavali protiv pravoslavne nauke.

[25] Slaveni i Pape, I, 339—342.

12. Pravoslavna osoba ne može uzeti inovjernu osobu, ako se ova osoba ne bi pismom zaklela, da ne će pravoslavnoga muža ili pravoslavnu ženu odvraćati od prave vjere, ni nagovarati na svoj zakon; a osim toga da će pustiti, da sav porod bude odgojen u pravoslavlju.

13. Osim toga, u takovim događajima, valja da se obred vjenčanja izvrši u Pravoslavnoj crkvi, naravno, po pravoslavnom običaju. Ako je među pravoslavnom i katoličkom osobom blagoslovio vjenčanje katolički svećenik, ženidba ne valja, dok je ne blagoslovi pravoslavni svećenik.

14. Članovima katoličkog svećenstva oštro se zabranjuje doticati se političkih predmeta u svojim propovijedima u crkvi ili uopće u javnosti.

15. Oštro im se tako isto zabranjuje izdavati knjige političkoga sadržaja, osobito, o stvarima, koje bi stajale u svezi s unutrašnjom upravom države.

16. Katoličkim svećenicima zabranjeno je, pod prijetnju teških kazna, odmah smjesta propovijedati ili na pamet, budući da se propovijedi moraju čitati: stoga, *prije nego će ih čitati, treba da ih svakako prikažu Ruskoj cenzuri.* — Ova je naredba od 18 siječnja 1865; i poradi toga je Kijevski namjesnik, u listopadu 1893 godine poslao upravitelju Rimo-katoličke dijeceze, u Lutsk-Žitomiru, odluku, kojom ga potsjeća, da se ista naredba mora izvršiti.

17. Svjetovni i redovni Rimo-katolički svećenici, koji bi imali na svojoj službi, u crkvi ili u manastirima, osobe pravoslavne vjere, — što im je iznijekom zabranjeno, sve kad ne bi upotrebljavil nikakovo sredstvo, da ih obrate na svoju vjeru, — za takav prijestup platit će globu od deset rubalja na svaku glavu.

18. Tko bi stao u javnim skupštinama da raspravlja o vjeroispovjednim nesuglasicama, prema okolnostima, bit će sudbeno opomenut ili kažnjen novčanom globom, od 5—10 rubalja ili tamnicom od jednoga do tri dana.

19. Ne može biti zastara za pristup onome, koji prijeđe s Ruske vjere na drugu. Ovaj se prijestup ne briše već ako povrativši se u krilo narodne Crkve.

20. Katoličkim Poljacima zapadnih pokrajina oduzeto je pravo kupovati zemlje, i uzimati ih pod zakup. — Ovaj zakon Aleksandra II, koji je koristio samo Nijemcima,

Aleksandar III, namjesto da ga ublaži, otešča ga još većma ukazom mjeseca prosinca 1884. Radi toga u svoj zapadnoj Rusiji, tko bi htio namaknuti kupovanjem zemlju, dobiti zapis ili dar, treba mu biti Rus; a takova drže samo onoga, koji pripada Grčkom pravoslavlju.[25]

Eto, kako je matuška Rusija evanđeoski snošljiva prema braći druge vjere!

II

Snošljivost Srpske pravoslavne crkve

G. Bradarić posebno je istaknuo snošljivost Srpske pravoslavne crkve. Ubrat ćemo i u njezinu perivoju nekoličak mirisavih cvjetića, da nam se ukaže veliko kršćansko srce braće pravoslavaca, na kojemu su nikli i izrasli. Srpska je pravoslavna crkva, možda, najnesnošljivija od svih autokefalnih crkava izvan Ruske, koja nosi barjak! Uzrok ovoj nesnošljivosti nalazi se u potpunom poistovjetovanju srpstva i pravoslavlja. Kažu, da je jednom N. Pašić kazao: *»Srbin katolik, ajme Papi. Katolik Srbin, ajme Srbiji!«* Htio je reći: pravi Srbin ne može biti katolik, a pravi katolik ne može biti Srbin! To je neispravno; ali, ipak, očituje poimanje većine Srba. Ispravnost tvrdnje dokazuje i slučaj Hasana Rebca, muslimana. »Kada sam radi studija došao u Beograd, mislio sam, da sam Srbin, a tako sam se i osjećao, jer su nas u srednjoj školi učili, da su muslimani Srbi. I tada se razvio čudan razgovor. »Da, gospodine, vaše je prezime srpsko, ali ime pokazuje, da niste Srbin.« Ubio sam se dokazujući, da sam Srbin muslimanske vjere, ali sam redovito dobio odgovor: »Kada pređete na pradjedovsku vjeru, onda ćete biti Srbin, a s ovim imenom nikako«. Po njihovu shvaćanju ta pradjedovska vjera je pravoslavlje, premda je širenje kršćanstva među Slavenima na Balkanu završeno tek u četrnaestom stoljeću, kada je i islam bio uhvatio dubokog korjena. Moje primjedbe, da je pradjedovska vjera — vjera u boga Peruna i da bismo se onda svi trebali vraćati k njoj kao pravoj vjeri pradjedova, nisu

[25] Derviš Kosović: Kako će se muslimani Bosne i Hercegovine nacionalno opredijeliti? u Savremeniku XXVIII (1940) br. 5 str. 95, Zagreb.

se uvažavale. Između mene i njih nastao je dubok jaz. Sramio sam se i povukao u se. Počeo sam gledati u stvarnost svojim očima, bez ičijeg utjecaja, i kako kao kulturan čovjek ne mogu biti bez narodnosti, iz mene se iskristalizirao Hrvat.«[26] Radi poistovjetovanja pravoslavlja i srpstva Srpska crkva ne samo da nije, nego i ne može biti snošljiva. Nacionalizam je izvor narodnog egoizma, iz koga izviru mržnje, svađe, nesklonosti i ratovi. Stoga i Crkva, koju se poistovjetuje s narodnošću, nužno je egoistična i nesnošljiva. Ovo poistovjetivanje davalo je karakterističan pečat Srbiji kroz čitavu njezinu povijest. Srpski vladari vazda su progonili druge vjere i nastojali, da u Srbiji opstoji samo pravoslavlje. Prije Balkanskoga rata bio je u Srbiji veoma mali broj katolika, a muslimani su posve iščezli, premda je Srbija bila za četiri vijeka turski pašaluk! Muslimana Slavena-Hrvata i Bugara bilo je jedino u hrvatskim i bugarskim krajevima; dok u Srbiji prije balkanskoga rata niti jednoga! To je vjeran barometar snošljivosti srpskog pravoslavlja! Hrvatski su krajevi puni pravoslavaca; a to je najočitiji dokaz plemenitosti i velike snošljivosti Hrvata katolika prema svojoj pravoslavnoj braći. Poslije Svjetskoga rata počele su i u Bosni vrcati glave nevinih muslimana; i da nije bilo prosvjeda braće katolika i katoličkog Zapada, stigla bi ih ista sudbina kao i njihove suvjernike u bivšoj Srbiji! Pravoslavna crkva prva se je dizala na obranu srpstva, ako ga je smatrala ugroženim, bilo stvarno, bilo umišljeno. Smatrala se je sastavnim dijelom srpstva; pa je braneći srpstvo branila samu sebe. Ove općenite pripomene jaki su dokazi nesnošljivosti srpskog pravoslavlja! Ipak ću navesti nekoliko činjenica iz povijesti, da otsine u pravom svijetlu snošljivost Srpske pravoslavne crkve!

Bogomili ili Patareni

Bogomili su skrivili propast naše Bosne! Istina, hrvatsko-ugarski kraljevi, u čemu ih je pomagala Sv. Stolica, nastojali su, da iskorijene ovo krivovjerstvo, koje je rušilo ne samo temelje vjere, nego je trovalo čiste izvore obiteljskog, društvenog, narodnog i državnog života.[27] Da su naši vladari u Bosni energično postupali protiv bogomila, razvoj

[26] Derviš Kosović: Kako će se muslimani Bosne i Hercegovine nacionalno opredijeliti? u Savremeniku XXVIII (1940) br. 5 str. 95, Zagreb.

hrvatske misli i državnosti pošao bi sasvim drugim pravcem!

Na Istoku je bilo drukčije. Tamnicom, izgonom, zaplijenom dobara, osudom na smrt i drugim kaznama istrijebili su bazileusi bogomilstvo uz pripomoć Pravoslavne crkve. Aleksije I Komnen (1081—1118) neke nepokorne Pavlićane osudi na doživotnu tamnicu. Bogomila Vasilija, suglasno s osudom patrijarha Nikole, svećenstva i monaha dade car Aleksije na lomači spaliti, a nepokorne njegove drugove pobaca u tamnicu, gdje su izginuli.[28] Dakle, eto i u grčkoj crkvi inkvizicije, neka se tim imenom nije zvala, stavljali su krivovjerce pred sud, osuđivali na smrt, lomaču, tamnicu, izgon iz domovine, osakaćivali i na druge načine mučili.[29]

Stjepan Nemanja (1159—1195), iako je bio katolik, proganjao je nemilo bogomile i iskorijenio ih u svojoj državi. Osudio je bogomilsku sektu, knjige dao spaliti na lomači, poglavici krivovjerstva odrezao jezik i izagnao ga u progonstvo. Neke je bogomile dao spaliti na lomači, druge progonio iz države; a svima zaplijenio imutak i među pravovjerne razdijelio.[30]

Dušan Silni

Dušan Silni bio je pravi silnik! Katolike je nemilo progonio, i držao ih za krivovjerce. Nije praštao ni drugim inovjernicima. Njegov zakonik određuje slijedeću kaznu protiv krivovjeraca: »I kto se obrête eretik žive s kristijani, da se žežet po obrazu i proženet se, kto bi ga načeneh tajiti, i ti da žežet se«.[31] Zakonik Dušanov vjeran je odraz pravoslavnog duha svih vjekova. On će nam pružiti najočitije dokaze snošljivosti pravoslavlja. Evo nekih odre-

[27] Vidi Dr. I. Jablanović: Bogomilstvo ili patarenstvo, 11—35 u Savremena Pitanja, S. IX, sv. 40, Mostar 1936.

[28] Dr. Franjo Rački: Borba Južnih Slavena za državnu neodvisnost — Bogomili i Patareni, 365—369, izd. II Srpske kraljevske akademije, Beograd 1931; Dr. I. Broz: Crtice iz hrvatske književnosti II 133, Zagreb 1888.

[29] Dr. I. Jablanović, nav. dj. 40.

[30] Rački, nav. dj. 377.

[31] Dr. Jablanović, nav. dj. 40.

daba toga Zakonika: »Čl. 6. Poradi Latinske jeresi i onih, što privlači pravoslavne kršćane na Latinstvo, patrijar i mitropoliti s biskupima zajedno, po carevoj zapovijedi ...., moraju učiti ove nauci (crkvenoj) i svetome Pismu, da ih privedu pravoslavnoj našoj vjeri i istinome kršćanstvu. Ako se tkogođ ne bi htio pokoriti te se vratiti u pravoslavlje, neka se kazni kako stoji u Zakonu svetih otaca; a pravoslavni car treba da istrijebi iz svojih zemalja svaku jeres. Onima, što se ne bi htjeli obratiti, da se zaplijene svakolika dobra, naprotiv onima, što se pokore pravoslavnoj vjeri, neka se ona povrate. Nepravoslavni eretični svećenici, koji odvraćaju svijet od pravoslavlja, neka se zatvore i osude na robiju u rudokopnje ili se otprave u progonstvo: a katoličke crkve, neka se osvete i dadu pravoslavnim svećenicima, da uče zašlace na pravu našu vjeru.

»Čl. 7. Osim toga će, velika Crkva, postavljati protopresbitere po svim gradovima, mjestima i selima, da obraćaju kršćane s Latinske jeresi, kad bi se tko od njih izopačio; učeći ih svake nedjelje u crkvama crkvenim zapovjestima, eda se svaki kršćanin obrati na pravoslavnu i pravu vjeru, naređenu od Apostola i svetih Otaca.

»Čl. 8. Ako se obrete, da Latinski svećenik prevjeri kršćanina (privlačeći) ga u Latinsku Crkvu; da se kazni prema propisima svetih Otaca.

»Čl. 9. Ako bi se našlo jednog eretika, da je uzeo ženu kršćanku; ako je to učinio tajom, da se pokrsti: ako se ne pokrsti, da mu se uzme žena i djeca i sva kuća; a on da se zatoči.

»Čl. 10. Svrh toga, ako bi se otkrio koji eretik nastanjen među kršćanima, *da se žigoše po obrazu i proždene; a ako bi ga kogod tajio, i njega treba žeći*«.[32] Ovom zakoniku suvišan je tumač.

Franjevci i srpski patrijarsi

Franjevci su bili zatočenici kršćanske slobode kroz čitavo vrijeme turskoga gospodstva. Spasili su vlastitom krvlju, patnjama i neopisivim žrtvama katoličanstvu i hrvatsvu

[32] Slaveni i Pape, II. 352—353.

Bosnu, Hercegovinu, Dalmaciju, Slavoniju, Bačku i Baranju. Tim su postigli divan spomenik slave i veličine, kojemu nema slična u povijesti hrvatskog naroda; a teško će dati i budućnost nešto slična. Gdje nije bilo Franjevaca kao u Crnoj Gori i jugoistočnoj Hercegovini, iščezlo je katoličanstvo, a s njime i hrvatstvo. Ti krajevi vječni su svjedoci, što znači ostati vjeran svojoj vjeri, i kako su pioniri vjere zidari i zemaljske veličine!

Muhamed II ustoličenjem carigradskog patrijarha, koga je učinio Milet-pašom, gospodarom svih kršćana, preuzeo je ulogu bazileusa, postao je vidljiva glava Pravoslavne crkve, zaštitnik i branič pravoslavlja. Glavar Pravoslavne crkve dobio je misiju od Sultana, a preuzeo je dužnost, da brani prava Poglavice Kurana! *Evanđelje i Kuran zaslugom pravoslavnih poglavica imadu istu vidljivu glavu Kalifa muslimana!* Ovo nam tumači ona tijesna suradnja pravoslavnih vladika s turskim poglavarima u proganjanju katolika! Pravoslavni kršćani bili su prednja četa u turskim vojskama, koja je pustošila kršćanske krajeve. Oni su desno krilo Turcima na turskoj krajini. Katolici nisu nikada htjeli služiti u turskoj vojsci.[33]

Više su Franjevci pretrpjeli jada od srpskih patrijarha i ostalih vladika nego od samih Turaka, kako svjedoči O. Laštrić.[34] Srpski patrijarsi zabili su u glavu, da podvrgnu pod svoju vlast Franjevce i katolički narod, i da od njih utjeravaju danjke kao i od pravoslavaca. Progonstva su počela najkasnije 1488, a trajala su s malim prestankom do 1779: dakle za puna tri vijeka![35] Treba i to spomenuti, da su hrišćanski episkopi najranije počeli proganjati oko Zvornika, i da su tu najprije katolici iščezli. Tu je sigurno neka uzročna veza među tim činima. Franjevci su se branili protiv raskolničke hijerarhije carskim fermanima.

[33] T. Smičiklas: Dvijestogodišnjica oslobođenja Slavonije, I, 100, 157, Zagreb 1891; Dr. R. Draganović: Über die gründe der Massenübertritte von Katholiken zur »Orthodoxie im Kroatischen Sprachgebiet in Orientalia christiana periodica, 195—214, v. III. n. III—IV, Roma 1937.

[34] S. Zlatović: Franovci države Presv. Otkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji, 65, Zagreb 1888; Smičiklas, nav. dj. 82.

[35] Draganović, nav. dj. n. 3—4, 560.

Za skupe i grdne pare isposlovali su Franjevci od sultana i vezira 54 fermana i povelje u same 32 godine protiv Pravoslavne hijerarhije. Fermani se odnose na slijedeće godine: 1514, 1517, 1524, 1527, 1548, 1555, 1561, 1562, 1563, 1564, 1565. 1566, 1567, 1568, 1569, 1573, 1574, 1575, 1576, 1577, 1579, 1583, 1584, 1585, 1587, 1589, 1590, 1591, 1594, 1595, 1597, 1599.[36] Progonstva su bila žešća i češća otkada je veliki vezir Sokolović obnovio 1557 srpsku patrijaršiju u Peći. Srpski su patrijarsi bili daleko nesnošljiviji negoli carigradski.

Progonstva su i dalje učestala. Kako su ta vremena bila strašna, svjedoče nam fermani Fojničkoga arhiva dobiveni od Sultana protiv nasilja patrijarha i vladika: g. *1610, 1614, 1615, 1618, 1619, 1623, 1626, 1627, 1629, 1635, 1662, 1665, 1668, 1679, 1689.*[37] Hatišerifi i fermani, koje su Franjevci dobivali protiv pravoslavaca vjeran su spomenik te ljute i nemile borbe! Fermani su dobiveni i u godinama: *1604, 1613, 1622, 1648, 1653, 1661, 1667, 1672, 1675, 1692, 1693, 1697.*[38] Franjevci su morali neprestano dokazivati pred turskim kadijama, pašama, vezirima i sultanima, da nisu iste vjere s hrišćanima, i da stoga patrijarsi nemaju nad njima vlasti. O. M. Batinić donosi jedan primjer okretnosti, kojim su se fratri jednom izvukli iz klanca jadikovca. »Pripovijeda se naime, da je neki gvardijan bio pritegnut na sud od vladike, te da kraj svih dokaza nije mogao uvjeriti suce, da su oni druge vjeroispovjesti; nu prije nego li će se osuda izreći, zamoli malo vremena, da se promisli, ima li još išta na svoju obranu navesti. Dobivši vremena, vrati se u samostan, i onako tužan pripovijedi braći, da se neće moći ovaj put oduprijeti, a osuda da je već gotova, te će trebati podvrći se grčkim vladikama. To slušao i jedan brat laik, pa zamoli, da on ode i dokaže protivno. Braća to prime sa posmjehom, ali napokon videći, da je stvar svakako propala, puste ga, da ode na sud i zametne još jedan pregovor sa vladikom. Izašav pred suce, upita vladiku: »Kad samo iste vjere, kaži mi, koliko je u vas apostola?

[36] Dr. Draganović, nav. dj. n. 3—4, 561; Dr. J. Jelinić: Kultura i Bosanski franjevci, I, 192, Sarajevo 1912.

[37] Draganović, nav. dj., n. 3—4, 56.

[38] Dr. Draganović, nav. dj., 561—562; Dr. Jelinić, nav. dj. 192.

»Dvanaest«, odgovori protivnik. »Pobroji mi ih, da čujemo«, dodade ozbiljno laik. Pobroji vladika redom svih dvanaest, a laik poviknu: »A kamo ti još Muhamed?« Sada počne vladika dokazivati, da Muhamed nije ni svetac, a kamo li apostol; a Turci skoče, prekinu ga i na dvor istjeraju, našega pak laika pohvale, što ga je predobio, priznavši, da su katolici posve druge vjere, jer da se tobože ne slažu u prvim svecima sa hrišćanima«.[39]

Bosanski biskup fra Nikola iz Olova 24—VI—1679 piše austrijskom poklisaru u Carigrad i zaklinje ga, da dobije od sultana ferman, kojim će se Franjevci zaštititi protiv progonstva i zlostavljanja srpskih patrijarha.« Ne bi nam toliko žao bilo, veli, da nam ove nezgode od Turaka dolaze, već su nam gorče, što potječu od grčkih patrijarha, koji su si zabili u glavu, da će nas skučiti pod svoj harač, koji svetogrdno izgone od svojih grčkih sljedbenika. Svakoga mjeseca šalju svoje vladike ovud po Bosni i okolnim sandžacima, tolikim kavazima, carevim i vezirim pismom, da i nas katolike prisile, da mu ga dajemo kao i ostali njegovi sljedbenici. Ali i ako progonjeni i nagonjeni katolici nisu nikad podložni bili njegovu haraču, niti njegovim vladikama, osobito sada, kad vidimo njihovu raskolničku silu, živo prosimo pomoć i pokroviteljstvo vaše preuzvišenosti, da nam postignete pomenuti hatišerif«.[40] Sve je to bilo uzalud. Pećki patrijarh dva puta dođe g. 1692 da Franjevce i katolike prevede u raskol, i da od njih pobire poreze. Franjevci se ponovno obrate u Carigrad, te su g. 1693 dobili fermane protiv nasilja patrijarha.[41] G. 1697 opet Pećki patrijarh pokuša skučiti katolike pod svoj jaram. Sarajevski katolici s Franjevcima upru svim silama, kod pravednoga i odvažnog Mehmed-paše, da se oslobode raskolnika. Povede se parnica; Franjevci dobiju, a patrijarha protjeraju i izrugaju katolici i muslimani. Stoga pjeva domaći ljetopisac: *Bre u zdravlju Mehmed-paše, kriva suda ne bijaše.*[42]

[39] Fr. M. V. Batinić: Djelovanje franjevaca u Bosni i Hercegovini za prvih šest vjekova njihova boravka, II, 52, Zagreb 1883.

[40] Zlatović, nav. dj. 65.

[41] Batinić, II, 172—173; Jelinić, I, 204—205.

[42] Batinić, II, 173—175.

Od vremena Mehmed-paše pa sve do 1760 Franjevci i katolici bili su prosti od teških napadaja srpskih patrijarha i vladika. G. 1760 pećki patrijarh opet pomuti ovaj mir. Franjevci ponovno ustanu na obranu svojih prava. Fra Bonaventura Benić, koji je ovu borbu vodio u ime Franjevaca i katolika, potanko je opisuje u Sutjeskom protokolu. Vrijedno je iznijeti čitav razvoj ove borbe, kako ju je ukratko prema Benićevu opisivanju, sažeo Dr. Jelinić, jer nam izvrsno osvjetljava nasrtljivost i nesnošljivost srpskih patrijarha i vladika prema katolicima za čitava tri vijeka teških patnja i borba! I pećki patrijarha i kosovski metropolita, koji je skoro veli Benić, postao sarajevski vladika, dođu oko polovice svibnja s velikom pompom u pratnji grkoistočnjaka i janjičara, koji su mu za stražu dani, u Sarajevo, gdje su ostali do početka kolovoza. Dok je tu boravio, čulo se je od sarajevskog paroha i katolika, kako se je patrijarha s metropolitom potajno grkoistočnjacima hvalio. *Mi imamo pri ruci najnoviju diplomu — vladajućega sultana, u kojoj nam se obilno dopušta, da ove šokce ili mrcojede — mrcinjake s njihovim biskupom i samostanima podjarmimo našemu grčkomu obredu; dapače i stalnu taksu novaca od pojedinoga godišnje za našu potporu išćemo; kuće ćemo njihove poslije polag sila pojedinih kao i samostane po našoj volji procijeniti.* Ovo što su patrijarh i metropolita tajno govorili, poslije se brzo propovijedalo javno po cijeloj Bosni. Grkoistočnjaci su katolike ismijehivali, javno im govoreći: *Vidjet ćete vi šokci, čiji je obred i crkva prava... od sada će vam naši kaluđeri, a ne vaši redovnici biti učitelji, od kojih ćete jasno čuti, šta vam je za spas duše znati.* Mi pak, veli ljetopisac, čuvši takova šta, vrlo smo se strašili, jer je neprijatelj bio vrlo jak; ipak biskup i mi misionari naredimo kršćanskome puku vruće molitve, te post s ispovijedima, postavivši i bacivši svu misao na Boga. Početkom kolovoza dobije — možda po dogovoru — od paše bujruntiju — pozivnicu, da dođe u Travnik. Prvu je noć prenoćio u polju Blažić, odakle je po jednome muslimanu poslao vlastoručno pismo bez ikakvoga izvana naslova u Fojnicu. U pismu je, veli Benić, u glavnome napisano ovo: Preslavni i preočasni brate noćas

smo prenoćili u Blažniću, a sutra ćemo u Bihalovcu. Ljetopisac zaključuje, da je pismo pisano biskupu, od koga se je kao i od redovnika nadao, da će mu izaći u susret, priznati ga za starješinu i iskazati mu počast, nu toga niko nije učinio. Kada je došao u Travnik u pašin dvor, dijelio je razne darove, onda je pružio paši spomenicu, da pozove sve starješine franjevačkih samostana, jer ima s njima kod paše nešto raspravljati. Paša i ćaja beg, pošto su bili prema Franjevcima dobrohotni, ne htjednu ih pozvati po službenim slugama, nego ih obavijeste i pozovu po jednome katoliku.

Franjevački se definitorij tada bio sabrao u Fojnici, da bira na mjesto umrloga novoga gvardijana za taj samostan. Kada su primili poruku, odluče, da biskup i redodržavnik ne idu, nego 2 gvardijana, te aktualni definitor fra Franjo Bogdanović i fra Petar Fojničanin, isluženi misijonar, Benić i fra F. Očevac. Gvardijani i Očevac bili su u habitu, a ostali u civilu, da bi 3 posljednja bili na pohatu, ako se tri gornja (s habitima) sekvestriraju. Čim je Laštrić primio i proučio odluku definitorija, pođe po noći u Travnik, kamo stigne na 2 sata iz Sutjeske prije od onih iz Fojnice. U Travniku se braća opet, učinivši vijeće, porazgovore, a onda po ćaje-Bega sluzi jave, da su došli. Kada im je paša dozvolio ulaz, fra Filip Očevac i novoizabrani fojnički gvardijan uniđu mu. Kada su svršavali posao, radi koga su došli, čuli su: *Ako hoćete pobijediti u parnici, prije saspite u kraljevsku blagajnu 20 kesa novaca!* — što iznosi 2600 mletačkih dukata. Ovi se od paše ostaloj braći vrate i jave im, te dugo se dogovarajući, odluče paši ponuditi 3 dara: 1. 3 kese novaca, 2. ključe od samostana i 3. svoje glave. Kada su zato saznali ćaja-beg i paša, pozovu Očevca k sebi. Očevac je dugo pregovarao, na koncu mu paša rekao: *Ili dukate na srijedu, ili će patrijarh pobijediti.* Tada Očevac rekne: *Već jasno vidim, da patrijarh najslužbenije radi i da nas sasvim hoće iz ovoga carstva, da istjera; kunem se pak Bogom pravim, da to neće bez znanja slavnoga sultana nikada biti.* Paša mu prijeteći rekne: Idi, idi! Očevac izađe i vidjevši Franjevci, da im je ili dati, što paša ište, ili, ostavivši domovinu, pobjeći, ili se grčkome obredu podjarmiti, obećaju paši i ćaja-begu, da će im dati, bez če-

ga ne mogu pobijediti, jer im je patrijarh više obećavao. Kada smo ovo obećali, patrijarh i metropolita radi prijašnjih 9 kesa budu metnuti u zatvor. Kada je svijet saznao, da su oni u zatvoru, a ne znajući ugovora fratara i paše, razglasiše, da su fratri na sudu pobijedili i s toga, da je patrijarh i metropolita zatvoren.

Dne 13 kolovoza paša i ćaja-beg sazovu kadije, počnu parnicu, na koju pozovu patrijarhu, metropolitu i nas. Patrijarh dođe s fermanom, u kome mu sultan daje dozvolu, da katolike i Franjevce podjarmi. Iza toga budu čitane franj. povlastice — osobito hattišerif dat od Fatih-Mehmeda na Milodraževu. Iza toga bude upitan patrijarh i metropolita, šta traže oni, a oni odgovore, da im se Franjevci i katolici pokore, kao što i sultan u fermanu veli. Onda se upitaju Franjevci: čim se vi branite? Očevac odgovori: *Odavno — ima već 300 godina, otkako je prejasni sultan Mehmed ovu Bosnu sebi osvojio, a mi nikad s Grcima nismo imali ništa zajedničkoga, jer smo drugoga obreda mi, a drugoga oni, kao što se jasno vidi iz toga »hattišerife« i drugih dokumenata i diploma od sultana nama — dobrovoljno podijeljenih. Od toga pak doba, pa sve do sada uvijek smo imali slobodan kult latinskim obredom, dapače ponizno molimo današnjega sultana Mustafu, a Vašu pravednu pravdu, da i ubuduće u istome stanju i u istoj slobodi obreda ostanemo. Kao što su naši protivnici, da taj ferman dobiju, išli prejasnomu sultanu i mi ćemo tamo ići, da mu naše razloge pokažemo.* Čim su ovo kadije čuli, odmah u glavnom ovako presude: *Patrijarh i metropolite nemaju nikakova prava nad vama fratrima i sekularima rimokatolicima niti mogu ni moraju ikakav danak ili što drugo od vas tražiti, jer ferman ne može biti nad »hattišerifom«, niti se smiju u prejasnom našem carstvu nove stvari i načini uvoditi, koji poradaju zbrku vjera itd.* Tako se svrši i ova po Franjevce i bosanske katolike preznamenita parnica, koju dok su Franjevci dobili, platili su paši 1036 mletačkih dukata ili 4428 groša. Ovo su tri samostana skupa platili tako, da je sutješki samostan zapalo 1376 groša, što su kroz 20 dana mortli platiti i platili. I tako su bosanski Franjevci kao u prijašnjim nasrtajima tako i u ovome i svoj red i

svoj narod uz velike žrtve oslobodili od teških grkoistočnih vladika«.[43]

I poslije ove sramotne parnice Pećki patrijarsi nisu mirovali, nego g. 1778 i 1779 opet traže danjke od Franjerca. Ali ih zaštiti Sv. Stolica, koja preko francuskih, engleskih i austrijskih poslanika, isposluje povoljan ferman za Franjevce. Sam srpski povjesnik Ruvarac osuđuje postupak srpskih patrijarha i vladika: »Takav postupak naših vladika i patrijarha — veli grkoistočni historičar Ruvarac — »nikako se ne da opravdati. Koje čudo, da se Franjevci prikazuju kao najoštriji protivnici svoje rođene braće u spisima svojim. Koje čudo, da ih u tolikim svojim pobožnim spisima, koliko je meni poznato, nikada niti braćom u Hristu ne zovu, već uvijek gotovo porugljivo »Šismatici«, Turčin je brat sasvim nesrodan Arapinu, a nebrat mnogo bližem Madžaru. Duh... učinio je, da je srpski pop prije smatrao za svoga brata Grka, nego li fratra, a fratar valjda rađe viđao Talijane kao brata, nego li rođena brata Srbina. Duh... rodio je »Šokce« i »Vlahe« kao dva naroda«.[44]

Jednako su srpski patrijarsi i vladike proganjali Franjevce i katolike i u drugim krajevima. Evo samo jedan primjer o progonu 1632, koji je započeo u Slavoniji patrijarh Ćiril, i združio se s Turcima protiv katolika. Smičiklas ovako opisuje taj progon: »Nije manji progon ovdje u Slavoniji« — veli službeni izvjestitelj — »nego što je bilo u prvo doba kršćanstva«. Odvedoše u verigama našičke fratre. Najviše da je trpio otac Simon. Ali neka govori Simon. On pisa pismo u Rim propagandi, u kojem slika svoje neprilike. Mnokrat otio sam pisati vašemu gospodstvu, ali nisam mogao od velika progona i napasti, kojem nas muče i strova, koje patimo od Cirila patriarke vladike, kako bude ova persekutia durati jošte do tri godišta, znajte vaša gospodstva, da se neće moći katolik u Bosni i u Slavoniji i Ungarii odaržati. Sadanji vesir, koji posadi Cirila patriarku, na to ufati nas tri sacerdota i *darža nas od mladoga božića do kandelore na ledu i sniegu, da nam su spali nokti od prsta od nogu; gvozđe na ruku i na grlu; po jedanput s ledom vode pismo i malo kruha crna uzesmo; jesmo gdi nabijaju na kolje ljude, a druge pod palicama more, a treće sieku, koje sam podpomogao pred smrt s ispovedu i ponukovao, da umiru veselo i sam sam bio odlučio karvahu proliti, ali nektiše nas gubiti, nego naopako saopače konopcem svezali biući strangom po žila i pod kollienu govoreći ti si obratio od Dunava do Kaniže, kamo ti popovi i biskup od Rimpape«.*[45]

[43] Dr. Jelinić, I, 205—208.

[44] Dr. Jelinić, I, 209.

Metode Pravoslavaca u spriječavanju ujedinjenja

Istočna crkva u više je navrata pokušavala, da se povrati u krilo prave Kristove crkve, ali je to sveto nastojanje propalo radi ljudskih strasti i obzira. I kod srpskih pravoslavaca bilo je vladika, a i pojedinih vjernika, koji su uviđali, da se pravo kršćanstvo nalazi jedino u Kat. Crkvi, te su se iskreno željeli u istu povratiti. Bizantinsko lukavstvo sve je učinilo, da do toga ne dođe! Pavao Zorčić, marčanski vladika (1671—1685) bio je mučenik i apostol jedinstva. Nastojao je da svoju braću prevede u pravu Kristovu crkvu. To ga je više puta moglo stati glave. Vladika Mijakić i raskolnički kaluđeri radili su mu o glavi i bunili protiv njemu uskoke, rotili se s razbojnicima samo, da ga maknu sa života. Evo jedan primjer djelovanja lažnih apostola pravoslavlja! Zorčić je bio paroh u Svetom Ivanu Žabno. Pođe sa svojim ocem, koji je bio naoružan, na Marijino Rođenje na hodočašće u Ivanić. Na putu je susreo vladiku Mijakića s kaluđerima, koji ga izgrdiše na pasja kola. Vladika naredi kaluđerima, da navale na goloruka Zorčića. Kaluđeri ga pograbe, bace na zemlju, svežu lancima, ali mu otac priskoči u pomoć, povadi mač i rastjera kaluđere, koji se raspršiše.[46] Zorčić piše zagrebačkom biskupu Borkoviću, kako strahuje za život radi mržnje raskolničkih kaluđera: »*Doista se svaki dan bojim za svoj život. Neka se*

[45] Smičiklas, I, 84; vidi članak Dr. J. Šimraka: Sveta Stolica i franjevci prema Pravoslavnoj crkvi u primorskim krajevima u N. R. IX, (1930) br. 1, str. 33—35.

[46] Dr. J. Šimrak: Borba za vjersko i crkveno jedinstvo od prvih vjekova do godine 1685, I, 68, 77—79, Zagreb 1932.

ipak vrši volja Božja! Neka bude daleko od mene, da bježim od smrti radi vjere!« [47]

Iguman Sime Nemčević bezobrazno je napao monaha Obradovića, koji je pristao uz Zorčića: *»Bludni sine, zašto si primio pasju vjeru zajedno sa tvojim biskupom Pavlom Zorčićem. Počekaj malo, pa ću ti dati nos odrezati!«* [48] Lepavinski kaluđeri bili su u vezi s razbojnicima, da umore Zoričića, ali je Providnost drukčije odredila. [49]

Pijo IX na početku svoga pontifikata 6—I—1848 upravio je Istočnjacima okružnicu *»Ad Orientales«*, punu očinske ljubavi. Drugom Okružnicom *»Arcano Divinae Providentiae consilio«* 8—IX—1868 pozvao je na Vatikanski Sabor patrijarhe, metropolite i biskupe nesjedinjenih kršćana. Niko se od pravoslavaca nije odazvao očinskom Papinu pozivu; pače su izvrćali Papine riječi, zlo tumačeći njegove namjere i bunili narod protiv sjedinjenja. [50]

30—IX—1890 Lav XIII izdao je Okružnicu *»Grande Munus«*, kojom je ponovno potvrdio slavensku liturgiju i naredio da se u svoj Kat. Crkvi štuju na 5—VII Slavenski Apostoli sv. Ćiril i Metod. I ovo je pravoslavcima bio trn u oku! Prigodom priprema za hodočašće u Rim 5—VII—1881 pravoslavna je štampa otvorila baterije protiv Papinstva i ujedinjenja. Srpski su pravoslavci toj borbi nosili barjak. [51] Srpski vladike Petranović, Knežević i Živković uputili su poslanice na narod, u kojima udaraju na Papu, Štrosmajera i ujedinjenje. zibenski vladika Benedikt Kraljević prvi je htio provesti ujedinjenje pravoslavaca u Dalmaciji. U tu svrhu dovede iz Galicije četiri ujedinjena svećenika za profesore đaka svoga sjemeništa. Pravoslavci skovaše paklenu urotu i odlučiše ubiti vladiku. Vladika je obično išao na šetnju u kočiji. Ali urečenoga dana, srećom, ne bijaše u kočiji vladike, nego kanonik profesor Aleksije Stupinski, koji od puščanog zrna na mjestu ostane mrtav; vojnički zapovjednik barun Gruemer teško ranjen; okružni

[47] Dr. Šimrak, I, 87.
[48] Dr. Šimrak, I, 89.
[49] Dr. Šimrak, I, 99—100.
[50] Dr. Marković: Slaveni i Pape, I, Predgovor VI—X.
[51] Marković, nav. dj. X—XI.

povjerenik Ghetaldije ostade netaknut. Vladika pobježe u Mletke, ali ostade pravoslavac. Pravoslavci su ga nazivali Judom Iškariotom, koji je, kupljen zlatom iz Rima i Beča, izdao pravoslavlje u Dalmaciji. [52] Eto, mjesto Križa i Evanđelja pravoslavci su upotrebljavali vatreno oružje za obranu i širenje pravoslavlja!

G. 1831 započe ujedinjenje u Dalmaciji. Tri svećenika pravoslavca: Petar Krička, župnik u Kričkama kod Drniša; Marko Busović-Krička, župnik u Baljkama; jeromonah Pakomije-Krička, župnik u Vrlici, prijeđu na kat. vjeru i osnuju tri ujedinjene župe. Pravoslavci se pomamiše i ubiju iz zasjede na putu u Drniš popa Petra Kričku g. 1834! On je mučenik ujedinjenja! Pakomije je morao pobjeći u Hrvatsku; jedino pop Marko ostade do smrti u svojoj župi. Pravoslavci razviju divlju buku protiv ujedinjenja tako, da su ga odmah u zametku ubili! [53]

Iznio sam samo nekoliko primjera iz prošlosti Pravoslavne crkve, koji i suviše osvjetljuju njezinu nesnošljivost protiv drugih vjera, a posebno protiv Kat. Crkve! A što nas uči crna protukonkordatska borba! Koliko u njoj bizantinstva, lukavstva, laži, ocrnjivanja, izvrćanje činjenica, podlosti i nelojalnosti! Tko želi, bar nešto, otkriti zastor ove bizantinske prestave, neka pročita brošuru: *Krvava litija*, koju su izdali službeni organi, pa će ostati slomljen i ojađen u duši radi duhovne pustoši u pravoslavnim krugovima! Vis i drugi pokušaji lukavog prevađanja na pravoslavlje jasno govore o bratstvu i snošljivosti Srpske pravoslavne crkve!

[52] Marković, nav. dj. XXVIII—XXIX.
[53] Marković, nav. dj. XXIX—XXX.
[54] Tko želi saznati, kakova je snošljivost Srpske pravoslavne crkve od Ujedinjenja do danas, neka pročita dokumentiranu brošuru Dr. fra Roka Rogošića: *Stanje kat. Crkve u Jugoslaviji do sporazuma*, Šibenik 1940.

Dr. fra Karlo Balić:

Još o „naučnoj" metodi O. H. Boškovića

(Nastavak) *

4. Naučavanje sv. Tome u kat. školama.

Članak što ga je O. Bošković objelodanio u Bogoslovskoj Smotri pod naslovom: »Sv. Stolica o sv.Tomi«, i koji je također štampan kao zaključno poglavlje u brošuri: »Sv. Toma Akvinski i Duns Skot«, posvećen je naučavanju sv. Tome u kat. školama. O. Bošković je pomislio da iz moje rasprave o sv. Tomi i drugim kat. naučiteljima slijedi: da u kat. Crkvi o filozofiji ne postoji zakon naučavanja; da Crkva obvezuje da se u školama naučavaju samo dogme; da paragraf franjevačkih konstitucija obvezuje cijelu kat. Crkvu; da u školi možemo naučavati kao istinita sva i pojedina mišljenja skolastičnih pisaca itd. Stoga on pri svršetku svoje brošure i veli: »pitam velč. dra Balića: ko je u našim stranama počeo borbu ovih dana: onaj koji je dojavio katoličkoj publici: evo izlazi iz zaboravi onaj koji ruši sistem sv. Tome da bude vođa naših škola, ili onaj koji je tu publiku upozorio: to nije u intencijama sv. Stolice«.[1] Dakle, poznata je činjenica da je u naše doba Crkva proglasila sv. Tomu i vođom i zaštitnikom kat. škola; a O. Bošković je pomislio da sam ja htio postaviti na prijesto sv. Tome Duns Skota, i prema tome on misli, da je opravdano što je napisao svoj članak u Bogoslovskoj Smotri, što je objelodanio brošuru

* NB! S ovim člankom rasprava se završuje u »Novoj Reviji«. Doskora će biti objelodanjena brošura pod naslovom: »Tomizam u svijetlu naučne i nenaučne kritike« koja će sadržavati osim već objelodanjenog odgovora u »Novoj Reviji«, također preostali dio odgovora, koji se odnosi posebno na neke teze što ih je O. Bošković donio u zaključku svoje brošure: »Sv. Toma Akvinski i Duns Skot«, o njegovim tvrdnjama s obzirom na odnošaj između Sv. Augustina i sv. Tome, o Duns Skotu kao preteči protestantizma, itd. Brošura obuhvata 190 stranica, a može se dobiti uz cijenu od 20 din. kod Rektorata Franjevačke visoke Bogoslovije u Makarskoj. Svećenici je mogu dobiti i *erga sacra*.

[1] Bošković, Sv. Toma, 106.

u kojoj napada onoga koji se tobože bori protiv jasnih odredaba Petrove Stolice!

Da je O. Bošković i u ovom pitanju, koje on smatra bitnim i glavnim, pošao sa krive pretpostavke; da je podmetnuo svome protivniku teze na koje nikada ni pomislio nije, da tako može napisati svoj »odgovor«, to će biti jasno iz slijedećeg razlaganja.

1) *Naučavanje samo dogmi ili i nauke sv. Tome?*

Nakon što je O. Bošković pomiješao dva pitanja, koja su u mojoj raspravi bila tako jasno odijeljena, naime, da li Crkva mora osuditi sve što se protivi nauci sv. Tome i da li ona danas nalaže da se u školama naučava Tomina nauka. — on stvara silogizme: »Atqui... Ergo«, i zabavlja čitatelje tipičnim sofizmima.

Odmah na početku svoga »odgovora« štampana u Bogoslovskoj Smotri O. Bošković citira izjavu, koju sam napisao na prvoj stranici svoje rasprave: »Ona (t. j. Crkva) zna da su sve te škole ujedinjene u jednoj bitnoj, identičnoj nauci (dogma), a da se samo akcidentalno razilaze (sistemi)«, i onda umuje ovako: »Kako se vidi dr Balić dozvoljava jedinstvo samo u dogmama, pa prema tome obvezatno je u školama naučavati samo dogme. Budući da filozofija ne spada na dogme, slijedilo bi po argumentaciji dr Balića, da o filozofiji ne postoji nikakav pozitivni zakon naučavanja.«[2] Ali zašto O. Bošković nije proslijedio moj citat gdje se veli: »Crkva — majka svih kat. škola — hvalila je i preporučivala sad ovu, sad onu, prema zaslugama koje je učinila za obranu, proširenje i upoznavanje sv. vjere, a nikada nije tražila da sistem *jedne škole bude norma za prosuđivanje da li je druga istinita ili neistinita.*«[3] Zar nije očevidno da ja tu govorim ne o naučavanju u bogoslovijama i sjemeništima, nego o nečemu sasvim drugom? Zar nijesam tu naveo izjavu O. Boškovića, da Crkva *mora osuditi* sve što se protivi sv. Tomi? Ni-

[2] Bogoslovska Smotra 1940, 20; Bošković, Sv. Toma, 77.

[3] Balić, Sv. Toma, 1.

jesam li uputio na članke Rivièra i Cavallera iz kojih sam doslovno izvadio gornju tezu? [4]

Ne samo to! Moju tvrdnju da je Benedikt XV. rekao da je slobodno raspravljati u pitanjima, koja Crkva nije definirala, izvrće u tezu, da je Pijo XI. rekao da se »in scholis catholicis« moraju naučavati samo dogme!

U čitavom paragrafu »Iusta libertas« O. Bošković dokazuje kako »dr Balić poistovjetuje ono o čemu papa govori da se može raspravljati s onim što Crkva nije definirala... Atqui, nastavlja dr B., sv. Stolica daje potpunu slobodu naučavanja u onome što Crkva nije definirala. Ergo svakome je slobodno naučavati onu filozofiju koja se protivi sv. Tomi, dosljedno Duns Skota možemo naučavati u školama«. [5]

Usporedimo ono što sam ja napisao s onim što tvrdi O. Bošković:

Moja razlaganja: [6]

»Giacomo della Chiesa, koji je kao Benedikt XV stupio na Petrovu stolicu u najtežim okolnostima, tužnim srcem gleda tjesnogrudne katolike, koji i ondje gdje ne treba, ustaju proti 'modernizma'; sjeća se širokih vidika Lava XIII, kojemu je on s kardinalom Rampollom bio jedan od glavnijih suradnika; i u prvom svome pismu »Ad beatissimi Apostolorum Principis«, od 1 studenoga 1914, naređuje, da se nitko ne vlada tako kao da je Učitelj: 'se in Ecclesia pro magistro gerat'. Krist nije dao učiteljstvo pojedinim vjernicima nego Crkvi, a drugi treba da slušaju! U pitanjima, veli Papa, koja

Boškovića napadaj: [7]

»O. Balić opetovano spominje riječi enciklike 'Studiorum ducem' u kojima se govori o slobodi naučavanja, a koje riječi ovako glase: 'At ne quid eo amplius alii ab aliis exigant, quam quod ab omnibus exigit omnium magistra et mater Ecclesia: neque enim in iis rebus, de quibus in scholis catholicis inter melioris notae auctores in contrarias partes disputari solet quisquam prohibendus est eam sequi sententiam quae sibi verissimilior videatur'.

Iz toga vlč. dr Balić izvodi da sv. Stolica naređuje u školama naučavanje samo dogmi pa veli: 'U pitanjima, veli papa, koja Crkva nije defini-

[4] Rivière J., L'Autorité de S. Thomas et les écoles catholiques, u Revue du Clergé français XXIV (1918), 401—418; Cavallèra F., Autour de saint Thomas, u Bulletin de litterature écclesiastique IX (1918) 115—133.

[6] Balić, Sv. Toma, 110—114.

[7] Bošković, Sv. Toma, 98—99.

Crkva nije definirala, i o kojima 'in utramque partem disputari potest', svatko može reći i braniti svoje mišljenje. U tim raspravama mora vladati ljubav, niti je ikome dopušteno nekoga optuživati kao sumnjiva u vjeri stoga što brani protivno mišljenje: 'nec sibi putet fas esse, qui contrariam teneant, eos, hac ipsa tantum causa, vel suspectae fidei arguere vel bonae disciplinae'. I tako Benedikt XV, dosljedan ovome svome programu, pohvalno se izrazuje o Duns Skotu; izričito potvrđuje misao, koju je poslije Siksta V usvojio Lav XIII, Pio X, da je naime Bonaventura sa Tomom prvak skolastike: 'qui cum alter renuntiatus sit cum Aquinate princeps scholasticorum'; napokon odobrava pismo isusovačkog generala Ledohowskoga o načinu, kako treba slijediti nauku sv. Tome: 'De doctrina s. Thomae magis magisque in Societate fovenda'...

Papa-Učenjak Pio XI, odmah pri svome nastupu potvrđuje paragraf franjevačkih konstitucija, gdje se franjevcima nalaže franjevačka škola. U enciklici 'Unigenitus Dei Filius', od 19 ožujka 1924 kao uzor stavlja i sv. Bonaventuru. I u samoj enciklici 'Studiorum Ducem' Pio XI zahtijeva onu slobodu koja je zalog napretka; osuđuje ocrnjivanja koja samo ruše vezu ljubavi; naređuje da nitko ne traži od nikoga više nego traži zajednička Majka Crkva, koja je uvijek naglašavala, pa i danas naglašuje: 'neque enim in iis rebus, de quibus in scholis catholicis inter melioris notae auctores in contrarias partes disputari solet, quisquam prohibendus est eam sequi sententiam quae sibi verisimilior videatur«.'

Iza ovoga sam u noti nadodao: rala, i u kojima 'in utramque partem disputari potest', svatko može reći i braniti svoje mišljenje.' Kako vidimo dr B. poistovjetuje ono o čemu papa govori da se može raspravljati s onim što Crkva nije definirala. Znamo da ono što je Crkva definirala spada na dogmu, pa je jasno da to treba usvojiti. Znamo također da je razlika između sv. Tome i Skota bila postavljena baš od skotista u onome što Crkva nije definirala. Zato razlika između Skota i sv. Tome je u onome što ne spada na dogmu. Atqui, nastavlja dr B., sv. Stolica daje potpunu slobodu naučavanja u onome što Crkva nije definirala. Ergo svakome je slobodno naučavati onu filozofiju koja se protivi sv. Tomi, dosljedno Duns Skota možemo naučavati u školama. Tako se cijela papina preporuka i naredba o naučavanju filozofije i teologije sv. Tome svodi na ništa. Jer niti filozofija niti teologija ne spada na dogmu, a jer se samo mora dogma naučavati, slijedi da se sv. Toma ne mora naučavati.

Kako vidimo dr Balić je dosljedan. Ili ovako tumačenje kanona ili Duns Skot propada. Poslije nego smo ga definirali kao oprečna sa sv. Tomom u onome što Crkva nije definirala, onaj ko hoće braniti slobodu naučavanja Skota u školama, mora kazati da je slobodno naučavati sve što Crkva nije definirala, odnosno da se samo Dogma mora naučavati u školama. Ako bi se ko usudio kazati da se mora i teologija i filozofija naučavati, taj je izvrgnut ruglu i smatran fanatikom. Argumentacija dra Balića je dobro smišljena. Stvar dobro smišljena, ali izgrađena na slabim temeljima«.

»Papa ovim riječima tumači kan. 1366 § 2. Toma je vođ u svim katoličkim školama, ali ne na taj način da se ne može braniti neka teza protivna Tominoj. Lijepo veli glasoviti Przyvara S. J., u Stimmen der Zeit 106 Bd., okt. 1923, str. 45: »Es wäre falsch, Thomas zu verleugnen. Es wäre aber ebenso falsch, Thomas sozusagen zu vergöttlichen. Vor beiden Gefahren warnt sorgsam die Thomas-encyclica. Gegen ein Chaos Theologen — und Philosophenschulen ist ihr Wort vom doctor universalis gerichtet. Gegen einen engen Fanatismus aber richtet sich Wunsch nach einem Wetteifer (der einzelnen Schulen) in richter Freiheit... Entscheidend aber sind die folgenden Sätze: Niemand soll von anderen mehr verlangen, als was von allen verlangt...«

Dakle:

a) Na str. 89 Bogoslovske Smotre od god. 1938 nije govor o Piju XI. ni o »Studiorum Ducem« ni o naučavanju u katoličkim školama, kako to hoće O. Bošković, nego je govor o Benediktu XV., o njegovoj enciklici »Ad beatissimi Apostolorum Principis«, i o tome da li Crkva mora osuditi sve što se protivi nauci sv. Tome.

b) Nijesam ja tu poistovjetovao »ono o čemu papa govori da se može raspravljati s onim što Crkva nije definirala«. Ako to poistovjetovanje opstoji, onda ga je učinio sam Benedikt XV. u spomenutoj enciklici gdje veli: »In rebus autem de quibus — salva fide ac disciplina — cum Apostolicae Sedis iudicium non intercesserit in utramque partem disputari potest, dicere quid sentiat, idque defendere, sane nemini non licet«. [8]

c) Na istoj strani Bogoslovske Smotre nije govor što se mora naučavati u sjemeništima i teologijama, nego je govor protiv onih, kojima je Benedikt XV. kazao: »suam quisque

[8] Gasparri, Codicis Iuris Canonici Fontes III, 841.

tueatur libere quidem, sed modeste sententiam; nec sibi putet fas esse, qui contrariam teneant, eos, hac ipsa tantum causa, vel suspectae fidei arguere vel non bonae disciplinae«. Takovim nerazboritim katolicima Papa je naredio da se ne vladaju u Crkvi »pro magistro«, jer je »a Deo magisterium Ecclesiae datum«. [9]

d) Na str. 92 Bogoslovske Smotre govorio sam o Piju XI i o njegovoj enciklici »Studiorum Ducem«. Istakao sam, kako Papa tu govori o naučavanju Tomine nauke; kazao sam da je Toma »vođ u svim katoličkim školama«, ali ne na taj način da bi se morala svaka i pojedina njegova teza braniti. Tu sam se pozvao i na svjedočanstvo Przyvara, S. J., koji je rekao da nas Pijo XI. u »Studiorum Ducem« odvraća i od obožavanja i od omalovaživanja nauke Anđeoskog Naučitelja.

e) Kako dakle treba kvalificirati postupak O. Boškovića? Zar u onim riječima »Argumentacija dra Balića je dobro smišljena. Stvar dobro smišljena, ali izgrađena na slabim temeljima«, nije O. Hijacint Bošković dao pravu definiciju cijeloga svog »odgovora«? Zar se ona njegova izjava: »Ili ovakovo tumačenje kanona ili Duns Skot propada« ne bi mogla promijeniti u zaključak: »Ili ovakovo izvrtanje jasnih činjenica ili O. Bošković ne može dati odgovora?«

2) *Kanonsko pravo o sv. Tomi.*

Moje dokazivanje da su mnogobrojni uvaženi kanonisti tako protumačili kanon 1366 § 2, naime, da nitko nije dužan naučavati svako i pojedino mišljenje sv. Tome, O. Bošković izvrće u tezu da sam zajedno sa »skotistom« Jeličićem izigrao crkveni zakon da spasim Duns Skota! [10]

Ovdje se postavlja dilema: Ili sam ja izigrao zakon ili sam se pozvao na »probati auctores« (kanon 6)? [11] Ako su ti

[9] Ibid.

[10] Bošković, Sv. Toma, 77—81.

[11] Balić, Sv. Toma, 129—135. Str. 129: »Opće crkveno pravo za sjemeništa: kan. 1366 § 2. Početak kanona ne zadaje većih poteškoća. Racionalna filozofija obuhvaća logiku, epistemologiju ili kritiku, ontologiju itd. Riječ »theologiae studia« neki uzimlju bez ikakove restrikcije. Ipak iz kan.

»probati auctores« (isusovci, benediktinci, svjetovni svećenici) izigrali zakon, zašto ih O. Bošković ne spominje; zašto ne navodi njihove dokaze i pobija ih? A ako nijesu izigrali zakon, kako im se može tolika nepravda pripisivati?

Spomenuo sam kako se u tumačenju kanona 1366 § 2 kanonisti i drugi katolički učenjaci dijele u dva tabora: S jedne strane stoje pantomisti Pègues, O. P. i neki drugi, koji misle da je Crkva naredila da »en bloc« prihvatimo Tominu filozofiju! A s druge strane stoje pravnici: Vermeersch-Creusen, Rauss, Schäfer, Jeličić, Augustine, Coronata, Clayes, Bonuearet-Simoni, Wernz-Vidal. Zatim Ehrle, Descoqs,

589 § 1 i kan. 1366 § 2 ima se razumjeti teologija u užem smislu, to jest *dogmatika i moralka, i to prema izjavama Papa, razumije se više spekulativna teologija nego praktična.* Glavna poteškoća nastaje obzirom na riječi: »Ad Angelici Doctoris rationem, doctrinam et principia«. Ratio je općeniti izraz. Forcellini veli: »Ratio... est via, ordo, modus quem quis solet in agendo sequi; modo, methodo, regula.« Kanon nalaže skolastičnu metodu prema svijetlom uzoru sv. Tome. Ova metoda daje veću važnost razumu nego auktoritetu, promatra razna pitanja sama u sebi, a ipak nikada ne gubi s vida svjetlost vjere. Ovu metodu treba dovesti u sklad s pozitivnom, koja se posebno služi pomagalima iz historije, patristike i sv. Pisma. — Dva druga termina »doctrinam et principia« auktori na razne načine tumače. Vermeersch-Creusen veli: »Consulto ad vocabulum 'doctrinam' apponitur vocabulum 'principia', ita ut sensus sit fideliter inhaerendum esse doctrinae Angelici Doctoris, ita ut numquam ab eius principiis seu punctis quibus aedificium eius theologicum superstruitur recedatur«. Vermeersch usvaja tumač benediktinskog učenjaka Augustine: »Opportune observat Rev. P. Augustine non esse opus ut singulae theses s. Thomae doceantur; immo quaedam sunt quae communiter deseruntur, vel adeo deseri debent«. Proti Vermeerschovome tumačenju ustala je »Revue Thomiste«, koja tvrdi: »Ako sv. Toma nije dao obzirom na neko pitanje nego principe za rješavanje toga pitanja, treba se držati tih principa (principia). Ako je izričito raspravljao o nekom pitanju, treba tu nauku slijediti (doctrinam)«. Slična tumačenja daju općenito pantomisti... S druge strane stoje kanonisti... i mnogi drugi katolički učenjaci. Od njih neki ističu da kanon nije kazao doctrinas nego doctrinam = sistem. Vrijedno je doslovno navesti tumač poznatog kanoniste Vidala, koji veli: »Doctrina complexum significat, systemma philosophico-theologicum Sti Doctoris suis pluribus constantem partibus, plus vel minus efficaciter, plus vel minus proxime pertinentibus ad aedificium eius theologicum; non dicitur Doctrinas sed Doctrinam; alia in doctrina S. Thomae sunt necessaria, principalia, alia vero accessoria; et certe aliquot particulares doctrinae seu theses Sancti Doctoris non amplius defendi possunt et defendi non debent. Principia sunt principales theses seu doctrinae capita fundamentalia A. Doctoris; at inde non imponitur ut omnes et singulae teneantur et defendantur, etiam v. gr. illae, quae a communi doctorum doctrina relictae sunt«. — Rauss veli: »Dans l' enseignement de saint Thomas et dans l' ensemble de ses doctrines il y a donc des parties principales et des parties moins principales, il y a du nécessaire, il y a de l' accessoire...« (Isp. Balić, Sv. Toma, 132).

Jansen, Dèodat-Marie, Cavallera, Rivière, Lebreton, Diekamp, Lehrher itd. Ja sam ove katoličke učenjake spomenuo, izvore naznačio gdje o tom raspravljaju i njihove razloge navađao. Donio sam i Vermeerschovu izjavu: »Opportune observat Rev. P. Augustine non esse opus ut singulae theses s. Thomae doceantur: immo quaedam sunt quae communiter deseruntur, vel adeo deseri debent«? [12] Na tvrdnju dominikanske revije »Revue Thomiste«: ako je sv. Toma izričito raspravljao o nekom pitanju, treba da držimo njegovu nauku, — odgovorio je redemptorist Rauss pitajući: da li smo i danas dužni naučavati nauku o Neoskvrnjenom Začeću bl. Djevice? Moramo li još uvijek tvrditi s Anđeoskim Naučiteljem, da svečani zavjeti uništuju ženidbu božanskim a ne crkvenim pravom, kako je to danas stalno? Hoćemo li i dalje naučavati da biskupsko posvećenje nije sakramenat različit od svećeničkog ređenja, iako danas teolozi »communissime« protivno uče? [13] Nijesam li naveo Lehrchera, S. J., koji je kazao: »Nusquam Ecclesiae omnia et singula pronuntiata Thomae speciali modo approbavit? [14] Osim Lehrcherove izjave O. Bošković mogao je vidjeti slična svjedočanstva dominikanca Congara, Heddea, pa i samog Szabo, [15] koji tvrde da se formalno odobrenje Crkve ne proteže na pojedine točke Tomine nauke. [16]

[12] Vermeersch-Creusen, S. J., Epitome Iuris Canonici, Mechlinae—Romae, 1930, II, 430.

[13] Isp. Balić, Sv. Toma, 132—133.

[14] Lercher, S. J., Institutiones theologiae dogmaticae,[2] Oeniponte 1934, I, 572.

[15] Bulletin Thomiste 1933, 1074—75. Isp. Balić, Sv. Toma, 133—35.

[16] Namjesto da se O. Bošković osvrne na tumačenje uvaženih kanonista, on tumači kanon prema svojim predrasudama. Kao uvijek, tako i u paragrafu »Izigravanje zakona« miješa pitanje o tomizmu kao »čistoj istini« sa pitanjem o naučavanju Tomine nauke; miješa principe s naukom i

Jesu li dakle »skotisti« izigrali crkveni zakon, da spase Duns Skota, ili su ga ispravno protumačili mnogobrojni katolički učenjaci protiv nekoliko eskluzivista, da spase onu slobodu koja nam je svima draga, a od Crkve je blagoslovljena?

3) *Paragraf franjevačkih konstitucija.*

Moju tezu da paragraf 277. franjevačkih konstitucija obvezuje franjevačke profesore u njihovim školama, O. Bošković iskrivljuje u tezu, da bi taj paragraf — prema mome mišljenju — obvezivao cijelu katoličku Crkvu![17]

Pustimo da nam on sam govori:[18]

»Vlč. dr Balić da dokaže kako se, usprkos jasne izjave kanona, može naučavati u školama onaj auktor koji je rušio sistem sv. Tome, navodi paragraf franjevačkih konstitucija u kojima stoji ovo: 'In doctrinis philosophicis et theologicis Scholae franciscanae ex animo inhaerere studeant; ceteros scholasticos, Angelicum praesertim Doctorem D. Thomam, catholicarum scholarum coelestem Patronum, magni faciant.«

Mora se priznati da začuđuje ova argumentacija dra Balića. Ponajprije zato što je nelogično navoditi auktoritet franjevačkog reda prama jasnim i odredenim naredbama Crkve. Auktoritet Crkve se proteže na cijelu katoličku Crkvu, a auktoritet franjevačkih konstitucija na jedan pojedinačni red. Crkveni zakon je universalan, a onaj franjevačkih konstitucija partikularan. Zato ovaj partikularni ne može prejudicirati onom universalnom pa se stoga sadržaj partikularnog zakona mora rastumačiti po općenitom i jačem zakonu. Da se stoga u ovom paragrafu franjevačkih konstitucija očituje duh franjevačkog reda, to je jasno, ali da baš u njemu moramo tražiti ono što Crkva želi i traži za općenitu Crkvu, to je malo čudno... Niti vrijedi mnogo okolnost da su franjevačke konstitucije odobrene od Crkve. Ako su one odobrene od Crkve one su odobrene samo za franjevački red a njezino odobrenje se ne proteže na cijelu Crkvu za koju znamo da postoji u ovome jasan i određen zakon. A da je Crkva onome redu gdje je sv. Toma bio uvijek na nišanu borbe i protiv kojega

tezama. Misli da su sve i pojedine teze Tomine nauke *u uskom logičnom* odnošaju s općenitim principima skolastike, a da svi drugi pisci, koji ove principe pripuštaju nijesu logični, kad se u pojedinim tezama razlikuju od sv. Tome. Temelj je ovakova umovanja mišljenje da je Tomina nauka »nadahnuta«, da su Petar i Pavao s neba silazili i Akvincu kazivali što će pisati; da je Toma napisao »Dei opera«, i da je on »tertius fons revelationis«!

[17] Bošković, Sv. Toma, 81—83.

[18] Ibid., 81—82.

su se uvijek franjevci borili, od svog općenitog zakona popustila i napravila malu iznimku to po sebi ništa ne odlučuje«.

Koje je dokaze donio O. Bošković da obrazloži svoju tvrdnju kako, prema mome tumačenju, paragraf 277. franjevačkih konstitucija obvezuje cijelu Crkvu? On ne navađa ni jedan moj citat osim samog paragrafa franjevačkih konstitucija! On nije smatrao shodnim niti to da uputi čitatelje na mjesto gdje ja u Bogoslovskoj Smotri o tome raspravljam! Nakon što je donio tekst 277. paragrafa franjevačkih konstitucija on nastavlja: »Mora se priznati da začuđuje ova argumentacija dra Balića«. No, s pravom možemo pitati: da li je to argumentacija dra Balića, ili produkt razigrane mašte dra Boškovića?

Poslije nego sam protumačio kanon 1366 § 2 općeg crkvenog prava za sjemeništa, protumačio sam kanon 589 redovničkog prava. Budući da kanon 589 § 1 upućuje na kanon 1366, rekao sam da je jasno »da su i redovnici obvezani da naučavaju filozofiju i teologiju 'ad Angelici Doctoris rationem, doctrinam et principia', ali 'secundum instructiones Apostolicae Sedis', kako veli kanon 589 § 1.[19] S obzirom na metodu u filozofsko-teološkim naukama te je instrukcije dala sv. Stolica raznim redovničkim zajednicama i prije i poslije novog Zakonika. Pijo XI. ponovio je riječi Benedikta XV. i hvalio dominikanski red zato što se uvijek držao nauke sv. Tome. Dominikanci se moraju strogo držati kanona 1366 § 2. Za isusovce vrijede posebno upute generala Ledohowskoga i Benedikta XV.[20] I napokon govoreći o franjevcima protumačio sam paragraf 277. njihovih konstitucija ističući uvijek kako on obvezuje franjevačke profesore u njihovim školama. Ja sam i to naznačio, zašto se u tim konstitucijama spominje sv. Toma, i kakav odnošaj mora biti franjevačkih profesora prema Anđeoskom Naučitelju. Poslije nego sam kazao kako je sv. Kongregacija izjavila da su danas normae tutae neke od onih teza koje su neki biskupi i nadbiskupi u 13 vijeku osu-

[19] Balić, Sv. Toma, 135.

[20] Ibid., 136.

dili kao pogibeljne, nastavio sam: »Slijedeći direktive crkvenih poglavara franjevci su u prošlim vjekovima zabacivali te teze, a danas treba da opet slijede crkveno učiteljstvo koje veli, da te teze nesamo da nijesu heretične nego dapače, da su pouzdane smjernice. Dakle sistem sv. Tome u svojoj općenitosti uzet u skladu je s objavljenom naukom«.[21] I da se ne bi mislilo da franjevačke konstitucije kada vele »Scholae franciscanae ex animo inhaerere studeant« hoće time obvezati da se slijedi svako i pojedino mišljenje franjevačke škole, nadodao sam: »Franjevci iako su dužni da nastoje držati nauku svoje škole nijesu obvezani slijediti pojedine teze ni Skota ni Bonaventure ni Haleškoga ni drugih predstavnika te škole. Za nje ne opstoji ona: *Magister dixit*. Treba da nasljeduju same skolastične pisce, koji su, kad su postojali važni razlozi, napuštali i po koju tvrdnju ovog ili onog sv. Oca. Njihov uzor mora biti veliki genij Augustin, koji je napisao, da u svim svojim djelima želi imati »non solum pium lectorem, sed etiam liberum correctorem«. Njihova je sveta dužnost da se u predavanjima drže one lozinke: 'In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas«.[22]

Dakle, tumačeći paragraf franjevačkih konstitucija govorio sam uvijek *o franjevcima, o dužnostima franjevačkih profesora*, a O. Bošković se čudi kako sam mogao protezati taj paragraf na cijelu Crkvu. On dokazuje, ako su franjevačke konstitucije odobrene, da su odobrene »samo za franjevački red a njezino odobrenje se ne proteže na cijelu Crkvu«!

Napokon, on misli da se u onim riječima »Scholae franciscanae inhaerere studeant« ne podrazumijeva Duns Skot, prelazeći mučke preko dokaza koje sam donio za protivnu tezu. Naime, u konstitucijama odobrenim od Lava XIII bilo je stavljeno *»antiquae scholae* franciscanae«. Neki su mislili da se pod onim riječima »antiquae scholae« razumijeva *starija* franjevačka škola na čelu sa Bonaventurom i Haleškim, i da je Duns Skot isključen. Stoga je u novim konstitucijama odobrenim od Pija XI. izostavljeno ono »antiquae«. Osim ovog razloga, zar nijesam i to spomenuo, kako je Duns Skot samo nastavio i usavršio stariju franjevačku školu, tako da je skotistična škola postala sinonim franjevačke škole?[23] O. Bošković mučke prelazi preko svih ovih razloga. Videći da su ništetni njegovi dokazi, kojima kuša da dokaže da se u paragrafu 277. franjevačkih konstitucija ne podrazumijeva Duns Skot,[24] onda veli: »Uostalom ovaj paragraf jest paragraf franjevačkih konstitucija, pa on *obvezuje samo franjevce*, a ne može se nikako protegnuti na cijelu Crkvu, za koju postoji općeniti zakon jasno formuliran u kodeksu. *Zato se nas nimalo ne tiče što se u njemu sadrži i što se mora prema njemu raditi*«.[25] Jest, O. Boškovića nimalo se ne tiče što sadrži u sebi paragraf franjevačkih kon-

[21] Ibid., 139—140.

[22] Ibid., 139—140.

[23] Ibid., 138.

[24] Bošković, Sv. Toma, 82. Da dokaže kako se u 277. paragrafu franjevačkih konstitucija ne podrazumijeva Duns Skot, nego sv. Toma navada ove razloge: tu se ne spominje ime Duns Skot, a naprotiv je spomenuto ime sv. Tome, a onda u prijašnjim je naredbama bilo ime Skotovo. No, ako je spomenuto ime Tomino, to je stoga što je on imenovan zaštitnikom katoličkih škola: »Angelicum, praesertim Doctorem D. Thomam, catholicarum scholarum coelestem Patronum, magni faciant«. Između riječi: »ex animo inhaerere studeant«, koje se odnose na franjevačku školu, i »magni faciant« ima bitna razlika. Franjevci su dužni slijediti svoju školu, a Tomu uvelike častiti, i to kao nebeskog zaštitnika kat. škola! Franjevački Red sve do 16. v. nije izdao nijedne službene naredbe, da se mora naučavati Duns Skotova nauka, a ne nauka drugih naučitelja. U 16. i 17. vijeku nalazimo takovih naredaba. U to doba borbe oko N. Začeća doprle su do svoga vrhunca. Dominikanci su protiv ove istine sve više ustajali, što je ona sve jače preotimala maha. Na razne su načine napadali Duns Skota, uvjereni, da ako unište vođu, da će spriječiti lakše silni zamah njegove nauke o N. Začeću. Nastaje reakcija kod svih pristaša Marijine povlastice, koji izjavljuju da je Duns Skot »praecipuus ac maximus purae Conceptionis vindex, qui tantam huic doctrinae sua auctoritate fidem comparavit, quantam nullus alius ante vel post illum« (Ivan Ante Velasquez S. J., Dissertationes et adnotationes de Maria Immaculate Concepta, l. IV, dissert. 8, adnotatio 1 [ed. Lugduni 1653, 365]). Franjevački Red kune se da će naučavati Duns Skotovu nauku o N. Začeću: »iuramus et vovemus Deo... tenere, defendere et docere publice et privatim, quod Virgo Domina nostra fuit sine peccato originali concepta...« Poslije toga dominikanci god. 1629 nalažu svima, ne samo profesorima nego i propovjednicima, da se kunu da će nauku sv. Tome slijediti *»in omnibus«*. Franjevci da dadu veći auktoritet Duns Skotu, iako nijesu se kleli da će braniti nego samo njegovu nauku o N. Začeću, ipak su u

stitucija; njega se ne tiče što predaju franjevački profesori u Makarskoj i Mostaru, pa stoga bi on sigurno najpametnije učinio da je ostavio na miru i franjevce, i njihove teologije, i njihove profesore, i đake, i njihove kongrese. Da se je držao ovog zlatnog pravila »nas se nimalo ne tiče što se u njemu (paragrafu 277. franj. konstitucija) sadrži i što se mora prema njemu raditi«, ne bi među širi krug kat. inteligencije širio klevetu da se mostarska i makarska teologija ne drže direktiva sv. Stolice niti bi svojim nenaučnim ispadima kompromitirao i sebe i ono za što se zalaže.

4) *Dvadeset i četiri filozofske teze.*

Pijo X. u Motu proprio »Doctoris Angelici« nalaže nastavnicima da se sveto drže »principia et pronuntiata maiora«, to jest, načela i glavnih tačaka filozofske nauke sv. Tome. No i nakon ove naredbe ostalo je otvoreno pitanje:

ovo doba naređivali da se nitko ne smije udaljivati uopće od Duns Skotove nauke. Sa pobjedom franjevačke škole na 8 decembra 1854 takove su naredbe svršile...

Mi ne smijemo nikada zaboraviti da je bit borbe između dominikanske i franjevačke škole u pitanju da li Bl. Djevica bila ropkinja sotone paklene ili ne. Franjevci su na čelu sa Duns Skotom odgovarali negativno, a dominikanci pozitivno i to radi toga što su odlučili i kleli se da će slijediti Tomu, koji je kazao da je Marija u grijehu začeta! Franjevci su dominikancima obećavali da pripuste samo u jednoj tački Duns Skotovu nauku, naime o N. Začeću, pa da će se odreći borbe s njima. Dominikanci su to tek onda učinili, kada je Petar progovorio preko usta Pija na 8 decembra 1854! Franjevački Red nakon toga daje monumentalno izdanje djela sv. Bonaventure, Aleksandra Haleškoga, a Duns Skot je skoro bio zaboravljen sve do 1904, kada je pedesetgodišnjica dogme o N. Začeću svratila na nj pozornost, i podigla ponovnu reakciju protiv onih koji bez razloga, bez temelja napadaju Marijina Viteza. Franjevci predlažu za Lava XIII. u konstitucijama da će slijediti »staru« svoju školu. Neki riječ »staru« tumače kao da bi Duns Skot bio isključen! Za Pija XI., oni predlažu da se izbaci »antiqua« i da se stavi, da franjevci moraju srcem i dušom »ex animo« slijediti uopće svoju školu. Kako su predložili sv. Kongregaciji, tako je bilo i odobreno! I sada neka O. Hijacint Bošković traži zašto nije ovako ili onako napisano, i neka dokaže da franjevci mogu slijediti Skota samo u onom »što se dade složiti sa Zajedničkim Naučiteljem«! On će to moći dokazati samo onda kada dokaže svoju pantomističnu tezu: tomizam = istina = objavljena nauka!

[25] Bošković, Sv. Toma, 82—83.

koje su to glavne tačke nauke Anđeoskog Naučitelja? Da jedanput zauvijek riješe tako važno pitanje, neki profesori na 29 srpnja 1914 prikazaše sv. Kongregaciji nauka 24 filozofske teze, za koje je sv. Kongregacija »de mandato eiusdem Sanctitatis Suae« izjavila da zaista sadrže načela i glavne tačke nauke sv. Tome. I razvila se žestoka borba između blagih i strogih tomista.

Razni su, naime, učenjaci kroz vjekove naučavali *prema nauci sv. Tome* neke teze oprečne onima koje se nalaze u popisu sv. Kongregacije. Posebno to vrijedi za treću tezu, gdje je naglašena realna razlika između biti i bivovanja. U veljači 1916. nekoliko profesora postavlja upit na Kongregaciju: »Da li 24 teze zaista sadrže autentičnu nauku sv. Tome i u tom slučaju, da li moraju biti *naložene* katoličkim školama da ih drže: Utrum imponi debeant scholis catholicis tenendae.« Kongregacija sad jednostavno odgovara: »Omnes illae 24 theses philosophicae germanam S. Thomae doctrinam exprimunt, eaeque proponantur veluti tutae normae directivae«.

Dakle, pitanje je bilo, da li se teze moraju naložiti da se drže: »imponi debeant tenendae«, a Kongregacija odgovara *»proponantur* veluti tutae normae directivae«. Ako je Kongregacija od god. 1916 ostala na stanovištu koje je zauzela ista Kongregacija od god. 1914, naime, da su 24 teze zaista »principia et pronuntiata maiora« sv. Tome od kojih se nitko ne smije udaljiti, zašto onda nije odgovorila »imponantur tenendae«?

Počelo je prevladavati mišljenje da nitko nije dužan držati sve i pojedine 24 teze. Da iščezne svaka sumnja u tom pitanju, isusovački general Ledóchowski polazi Benediktu XV., koji daje slobodu naučavanja s obzirom na treću tezu, koju dominikanci smatraju temeljem i čitave nauke sv. Tome i cijele kršćanske filozofije! [26]

Što je dakle imao da prigovori na ova moja razlaganja O. Bošković?

[26] Isp. Descoqs P., u Archives de philosophie II (1934), 138; Zeitschrift für kath. Theologie XXII (1918), 205—253; La foi Catholique X (1917), 98—160; Balić, Sv. Toma, 111—128.

On ponajprije ističe kako odredbe u pismu isusovačkog generala vrijedi *samo* za isusovce: »dakle pojedinačnoj redovničkoj obitelji, te se zato ne tiču ni franjevaca ni općenito cijele Crkve«.[27] Međutim sam O. Bošković priznaje da je Kongregacija izdala »Enchiridion clericorum«, i da je tu navela izjavu Benedikta XV, koja se nalazi u pismu isusovačkog generala u Zeitschrift für katholische Theologie 42 (1918).[28] »Enchiridion clericorum« ne vrijedi samo za isusovce nego za cijelu Crkvu, pa ako se tu veli da nitko nije dužan prihvatiti sve 24 teze, kao što je to lijepo razložio isusovački general i potvrdio Benedikt XV., kako se može reći da takove odredbe vrijede jedino za »pojedinačnu redovničku obitelj« i da se ne tiču »ni franjevaca ni općenito cijele Crkve«?

Nijesu li razni isusovački učenjaci, kao Yves de la Brière, Cavallera itd., kazali da Crkva nije dala povlasticu za isusovce nego da odredba Benedikta XV. o slobodi naučavanja vrijedi za sve druge?[29] I ostale katoličke revije, koje su donijele pismo Ledóchowskoga, pozdravile su ga kao »carta magna« katoličke slobode. Napokon Pijo XI. u tom je pogledu svaku sumnju digao kad je rekao u samoj enciklici »Studiorum Ducem«: »neque enim in iis rebus, de quibus in scholis catholicis inter melioris notae auctores in contrarias partes disputari solet quisquam prohibendus est eam sequi sententiam quae sibi verisimilior videatur«. Zar činjenica da su pantomisti priznali kako ih je Pijo XI. »stvarno ražalostio« svojom izjavom, treba komentara?[30]

Nadalje, O. Bošković ističe, kako se sv. Kongregacija u »Enchiridion clericorum«, pozivlje na tumačenje kardinala Villeneuvea, koji je kazao da Crkva

[27] Bošković, Sv. Toma, 86.

[28] Sacra Congregatio de seminariis et studiorum universitatibus, Enchiridion clericorum, Romae 1938, 502. Isp. Bošković, Sv. Toma, 87.

[29] Cavallera F., Autour de saint Thomas, u Bulletin de litterature écclesiastique IX (1918) 115—133; Yves de la Brière, u Études LX, tom. 177, 5 dec. 1933, 613. — U pismu isusovačkog generala ima mnogo toga što pripada samo za isusovce, ali to ne vrijedi s obzirom na 24 teze.

[30] L'Ami du Clergé XII (31 januara 1924), 66.

ne obvezuje profesore da slijepo vjeruju tomističnim tezama. I zatim nastavlja: »Napominjem, da se ovo tumačenje potpuno podudara s tumačenjem, koje je dao g. Maritain, a koje tumačenje dr. Balić zajedno s Descoqskom žestoko žigoše, i zabacuje«.[31] Ali neka mi ovdje bude dopušteno zapitati O. Boškovića: jesam li ja s Descoqskom žestoko žigosao tumačenje gosp. Maritainea ukoliko je on kazao da Crkva ne nalaže 24 teze, ili ukoliko je on popratio tu stavku svojim fantastičnim komentarom: »Ne, odgovara ona (Crkva) — veli Maritain — ne nalažem vam ih. A misli: Na kraju će uvidjeti da budu li morali naučavati sv. Tomu, moraju naučavati one 24 teze, koje vjerno iznašaju sv. Tomu. No, u koliko oni ovoga ne uviđaju, pustit ću ih u miru. Dat ću im vremena da sami povuku ovaj zaključak«.[32] O. Descoqs misli da gosp. Maritain stavlja Crkvu u red nepoštenih diplomatskih zakulisnih igara; da nanosi nepravdu vrhovnom Učiteljstvu Crkve. Stanovište katoličke Crkve, veli Descoqs, nije stanovište gosp. Maritainea, nego ovo: Crkva s jedne strane nalaže da se naučava sv. Toma, a s druge strane ne nalaže 24 teze; dakle Crkva ne drži da 24 teze izrazuju bitnu, temeljnu nauku sv. Tome.[33]

Ukratko: Ekstremni tomisti mislili su da će svi katolici morati prigrliti »tomističnu ortodoksiju«, ako samo sv. Kongregacija kaže da 24 teze zaista sadrže *načela i glavne tačke nauke* sv. Tome. No, oni su zaboravili da nije pametno lûk natezati, ako je i onako odveć nategnut. Reakcija je bila tako jaka, da pantomistima ne preostaje ništa drugo nego s gosp. Maritaineom očekivati dan, kad će svi katolici, i bez naredbe sv. Kongregacije, *sami* uvidjeti da moraju naučavati 24 teze. U ovom očekivanju zacijelo će izumrijeti čitav »omraženi rod« pantomista, i to će samo koristiti i Crkvi i katoličkoj znanosti i ugledu sv. Tome.

[31] Bošković, Sv. Toma, 87.

[32] A. N. 188.

[33] Descoqs P., Saint Thomas et le thomisme, u Archives de philosophie, vol. X, cap. 4, Paris 1934, 98.

5) *Integralna skolastika.*

Moje dokazivanje da se kod Tome ne nalazi sva istina pa da treba proučavati integralnu skolastiku i prihvatiti istinu gdje je nađemo, O. Bošković pretvara u tezu: da u bogoslovijama i sjemeništima treba naučavati sve i pojedine teze svakog i pojedinog skolastičnog pisca!

U paragrafu »Integralna skolastika«, O. Bošković vodi čitatelje u neku glazbenu dvoranu da im pokaže svu disharmoniju kora integralne skolastike.[34]

Ponajprije, on veli, da obnova skolastike može imati dva značenja: »možemo time misliti nastojanje proučavanja svih skolastičnih pisaca za što bolje razumijevanje zlatnog doba skolastike«, a onda: »nastaje pitanje što ćemo đacima u školama naučavati? Da li sv. Tomu ili Duns Skota, ono što je izgrađeno ili njezino rušenje?« I pretpostavljajući da bih ja mogao tvrditi, da u školi treba naučavati sva i pojedina mišljenja svih skolastičnih pisaca, on u nekoliko strana izruguje takovo stanovište: »Možemo misliti — veli O. Bošković — divnu harmoniju toga orkestra u kojem na pr. violina igra u Duru a rog u Mollu; Bassi pjevaju u jednom a Contrabassi u drugom akordu; Oboe udara u brzom a Fagott u polaganom vremenu... Nekako tako mi se pričinja oživljenje integralne skolastike i svih njezinih tendencija u našim školama.«![35]

Da je O. Boškoviću bilo do istine, a ne do toga da napiše »odgovor«, on bi naveo riječi kojima sam ne samo započeo, nego i završio svoju raspravu. »Što nađemo u djelima ili Tome ili Skota ili drugog kojeg skolastika da je stalno, to držimo; što je nestalno, istražujmo, i to bez nadmetanja; i kada istinu upoznamo, pružimo je našem narodu, i to bez hvastanja.«[36] Dakle, istina se može još naći; Toma nije rekao svu istinu! Mi treba da proučajemo integralnu skolastiku nesamo da »bolje razumijemo« Tomu, da ga obrazložimo, nego da vidimo da li je on pogriješio i da one teze u kojima Akvinac nije upoznao istinu, zabacimo! O tome je

[34] Bošković, Sv. Toma, 95—98.
[35] Ibid., 95.
[36] Balić, Sv. Toma, 15, 172.

govor, a ne da treba doći u školu pa nabrojiti sve teze svakog pisca, i svaku od njih braniti kao istinu!

I kad nakon toliko nenaučnog svog pričanja O. Bošković veli: »Trebalo bi dakle ozbiljno zapitati o. Balića da nam kaže, što misli s riječima: Da čujemo sav onaj universalni kor skolistačkih pisaca«, i kad se pozivlje na str. 53 akata zagrebačkog kongresa, onda moram samo to reći, da se on ruga sa čitateljima Bogoslovske Smotre, jer na navedenoj str. 53 mogao je naći značenje i izvor riječi, o kojima je govor. Zar nijesam tu naveo riječi Fonsegrivea: »Istina, koju naviještaju samo jedna usta, nema sve bogatstvo koje pripada istini. Himan Istini, himan Riječi, nema potpunog svoga značenja, nego ako ga pjeva universalni kor duhova«.[37] A onda zar odmah iza riječi koje O. Bošković navađa, »da čujemo universalni kor skolastičkih pisaca«, ne slijedi: »pak da svakome od njih možemo dati ono mjesto i cijenu, koju zaslužuje«? Kad u sjemeništima i bogoslovijama naučava-

[37] U djelu »Les Commentaires de Jean Duns Scot sur les quatre livres des Sentences«, Louvain 1927, 247—248, napisao sam: »Aujourd' hui un éloge du Docteur Angélique est un lieu commun. Nous voyons même arriver l' heure (n' est-elle pas déjà arrivée un peu?) où l' arc se courbera dans le sens opposé où il fut courbé, il y a une génération. L' humanité marche ainsi d'excès en excès, et elle n'en fait pas moins son chemin, car Dieu est grand, et il sait se servir de nos folies pour sa sagesse; seulement, ce n'est pas une raison d' en commetre de trop impardonnables. Prenons donc garde aujourd' hui de trop détrôner et saint Athanase et saint Augustin, et saint Anselme et saint Bonaventure, et Scot et Suarez,.. et Bossuet et Fénélon, pour élever saint Thomas. Ce n' est pas un bon piédestal, pour un grand homme, que la ruine de toutes les gloires humaines, au nom d' une seule renomée«. A ces lignes écrites, au siècle dernier, par F. Morin, et pleines de bon sens, on nous permetra d' ajouter les suivantes, que nous empruntons à G. Fonsegrive: 'Une vérité, dit-on, que proclame une seule voix n' a pas toute la plénitude, toute la richesse qui convient à la vérité. L' hymne au Vrai, l' hymne au Verbe, n' a tout son sens que s' il est chanté par le choeur universal des esprits«. C' est dans les dispositions que ces paroles expriment, que nous avons entrepris nos études sur le chef illustre d' un choeur magnifique, qui chante aussi son hymne au Vrai, au Christ et à sa Mère. Venu après Alexandre de Halès, après saint Thomas et saint Bonaventure, Jean Duns Scot a pu étudier les oeuvres de ces grands docteurs et s' emprégner de leurs doctrines. Au beau temps où la critique théologique était la méthode généralement employée, Duns Scot, lui aussi, critiqua. Il donna aux

mo sv. Tomu, bit će nam od velike koristi da upoznamo kako na razne načine istu istinu naučavaju i drugi naučitelji. »Istina, koju naviještaju samo jedna usta nema sve bogatstvo koje pripada Istini«. Osim toga kod Tome nije *sva istina*. U njegovu sistemu ima teza i nestalnih, i labavih, i neistinitih. Treba dakle da proučimo i druge pisce i da prihvatimo istinu gdje je nađemo.

Napokon, kad je O. Bošković mislio da mu je dopušteno zabavljati čitatelje Bogoslovske Smotre pokazujući im disharmoniju integralne skolastike (violina igra u Duru a rog u Mollu itd.), zašto nam nije pokazao kako vlada silni sklad u koru integralnog tomizma: »sektarski«, »natražnjački«, »naprednjački«, »polovični«, »lažni« tomizam. — Pretstavnici tih vrsta »tomizma« sasvim oprečne teze brane, a ipak kako je tu divan sklad, koji dolazi samo odatle što svi vele da su sljedbenici Tome Akvinskoga!!

6) *Citat Lava XIII.*

Među dokazima koje sam naveo da ni sami Lav XIII. nije mislio na ekskluzivizam, kada je onako živo preporu-

éléments rencontrés chez ses devanciers la perfection qu' il crut pouvoir atteindre; il transmit à la postérité un vaste système, un grand corps de doctrine, autour du quel les siècles suivants concentrèrent leurs forces vives pour l' attaquer ou pour le défendre«. A na str. 250 ovako sam se izjasnio: »On a parlé de 'Il' hymne au Vrai, chanté par le choeur des esprits'. Cet hymne, depuis le XIVe siècle, deux choeurs grandioses et puissants, étroitement unis dans le culte de la foi, mais fièrement libres dans la doctrine, s' essayent à le chanter. Ces deux phalanges s' appellent, des noms de leur chefs, Scotistes et Thomistes«. — Ove sam retke napisao pod vodstvom svojih louvainskih profesora i publicirao u izdanju njihovih kolekcija. Nijedan od stručnih kritičara nije se izrugivao ovim mislima i ovom stilu. Međutim O. Hijacint Bošković misli da mu je slobodno sa svom ironijom kazati: »Vlč. dr. Balić prepuštajući se pjesničkom zanosu, uspoređuje integralnu skolastiku divnom koru koji daje uzvišen himan Bogu ...« On i u svome »zaključku« napada moj stil, način pisanja, itd. Bošković »filozof«, »teolog«, »historik«, postaje eto i »stilist«! Ipak i on sam, mislim, da je mogao lako se osvjedočiti da kad upotrebljavam retoriku, uskličnike, i tačkice da to ne činim zato da »nadomjestim manjak argumenata«. Snaga moga »temperamentnog stila« jest u činjenicama, u stalnim dokazima, u »znanstvenom aparatu«, tako da je on bio prisiljen da ove činjenice i dokaze uopće ili ne spominje, ili da ih iskrivi kad je htio pošto poto da napiše svoj »odgovor«.

čivao sv. Tomu i proglasio ga najvećim skolastičnim naučiteljem: »longe eminet Thomas«, donio sam i pismo ovog Pape generalu franjevačkog reda, u kojem veli da katolički đaci mogu naći i u djelima sv. Bonaventure veoma korisnu nauku.[38] Budući da sam izričito rekao da ću donijeti samo izjave Papa, koje obično pantomisti ne donose, a koje su od bitnog značenja kada hoćemo da upoznamo da li je Crkva *osudila* sve što se protivi sv. Tomi, ja sam iz citata izostavio perikopu gdje Papa govori o Anđeoskom Naučitelju. No O. Bošković misli da je Papa baš u toj perikopi htio narediti franjevačkim klericima da se odgajaju »po principima, metodi i nauci sv. Tome«, pak me optužuje radi netačnosti i neiskrenosti.[39] Da dokaže tu tezu, on: a) iskrivljuje moju tezu; b) iskrivljuje citat Lava XIII; c) zaboravlja pravila hermeneutike; d) zapliće se u očitu k o n t r a d i k c i j u.

Onus probandi:

a) O. Bošković iskrivljuje moju tezu i izjavljuje, da ne shvaća o čemu se radi.

Ja ću uporedo navesti svoju tezu, a onda kako O. Bošković ispušta ono, što je bitno u toj tezi, da može kazati: »ja ne mogu shvatiti«.

Moja teza:[40]

»Da Sveta Stolica u naše doba nije bitno promijenila svoje tradicionalno držanje prema sv. Tomi i drugim naučiteljima, *da preporučujući jednog naučitelja nije osudila ni zabranila druge 'odobrene pisce', posebno da nije osudila ni isključila franjevačku školu,* to će biti jasno iz slijedećeg razlaganja. *Spomenut ću činjenice, koje redovito pantomisti ne spominju, a koje su od bitnog značenja, kada hoćemo da upoznamo da li je Crkva u 20. vijeku na taj način proglasila tomizam svojom nau-*

Citat O. Boškovića:[41]

Ovako dr. Balić postavlja jednu od teza: »Da Sveta Stolica u naše doba nije bitno promijenila svoje tradicionalno držanje prema sv. Tomi i drugim naučiteljima ... to će biti jasno iz slijedećega razlaganja.«

[38] B a l i ć, Sv. Toma, 104—105.
[39] B o š k o v i ć, Sv. Toma, 83—85.
[40] B a l i ć, Sv. Toma, 104.
[41] Bogosl. Smotra 1940, 20; B o š k o v i ć, Sv. Toma, 77.

kom, da 'mora osuditi', da 'mora zabaciti' sve što se protivi nauci sv. Tome.«

O. Bošković odmah u početku svoga članka tako prikraja moju tezu te vapi da se ne radi o ekskluzivizmu, da se ne radi o drugim piscima, pa se čudi kako dr Balić ne vidi bit pitanja«. On započinje svoj paragraf u kojem će napasti moju »iskrenost« sa izjavom: »Ne mogu shvatiti čemu dr Balić spominje kao argumenat za obranu Duns Skota to što je Leon XIII upozorio da se i u djelima sv. Bonaventure može naći izvrsno oružje za obranu vjere«.[42] — Bošković koji je zaboravio na svojih pet propozicija, koji je umislio da sam ja u 170 strana uvijek pisao o Duns Skotu, ne može ništa da shvati u mojoj raspravi. »Ne mogu shvatiti«. Dakle, habemus rem fatentem! Pa ako O. Bošković nije mogao shvatiti ono što je tako jasno bilo formulirano da bi svaki čovjek dobre volje mogao shvatiti o čemu se radi, zašto onda ne pusti na miru ljude kojima nije do polemike radi polemike, nego do ozbiljnog posla?!

b) O. Bošković iskrivljuje citat Lava XIII., za koji veli da sam ga ja iskrivio.

Papa je izjavio da će u djelima sv. Bonaventure naći zdravu nauku »catholici praesertim iuvenes«. Pa kako O. Bošković hoće pošto poto da dokaže kako su ti »iuvenes« franjevački klerici, on piše »catholici« velikim slovom, zatim stavlja zarez, i nastavlja: »praesertim iuvenes«.[43] Dakle, katolici uopće, i đaci-franjevci!

c) Tumačenje O. Boškovića protivi se bitnim pravilima hermeneutike.

[42] Bogoslovska Smotra, 1940, 28; Bošković, Sv. Toma, 83.

[43] O. B. citira original: »S. Bonaventurae, Opera omnia, Quaracchi 1887, vol. III, str. II«, gdje se nalazi citat onako, kako sam ga ja naveo. No on crpi svoje znanje iz Berthiera, kojega sam prikazao čitateljima Bogoslovske Smotre u pravom svijetlu (isp. Bogoslovska Smotra 1937, 262—274). U mome citatu riječi »ex praecipuis armamentariis gladios ac tela sumant, quibus« izostale su radi neke vrsti homoioteleutona. Takovih se štamparskih pogrešaka nalazi na stotine u raznim knjigama. Na svršetku brošure izbrojio sam ih do 70. Uostalom nijesam imao nikakove svrhe da postignem izostavljanjem spomenutih riječi. One potvrđuju moju tezu: Ne samo djela sv. Tome, nego i djela sv. Bonaventure!

Ponajprije riječi Lava XIII. treba shvatiti u svom tekstu i kontekstu. Bonaventurina djela se izdaju; Papa se sjeća svoga predšasnika Siksta V., koji je naredio »volumus et decernimus«, da se nauka sv. Bonaventure naučava »ut aliorum Ecclesiae Doctorum qui eximii sunt«. I stoga on sada veli da će i oni koji treba da se odgajaju prema nauci sv. Tome, u djelima Serafinskog Naučitelja naći korisnu nauku. Djela sv. Bonaventure nijesu baština franjevačkog reda, nego baština katoličke Crkve, koja ga je proglasila službeno svojim naučiteljem.

Nadalje, ako je Papa htio reći franjevačkom generalu, da se njegovi klerici moraju odgajati prema nauci sv. Tome, zašto nije upotrebio izraz »Tui Ordinis iuvenes« nego »catholici iuvenes«? A onda, znade li O. Bošković da su ovaj citat kroz decenije skotisti upotrebljavali kao najjasniji dokaz da Lav XIII. nije bio ekskluzivist? Baš one riječi radi kojih mc O. Bošković nazivlje »neiskrenim«, skotisti su podcrtavali i dovikivali onima koji su tomisti, da treba istinu i kod Bonaventure tražiti.[44]

d) Bošković upada u očitu kontradikciju, govoreći na jednom mjestu da franjevci moraju slijediti svoje konstitucije i držati se franjevačke škole, a na drugom, da se moraju držati nauke sv. Tome. On je u »Predgovoru« kazao da je Lav XIII. pisao franjevcima, da se drže sv. Tome, a u bilješci prijevoda čitamo: »i franjevačke konstitucije donose naredbu da se mora ta neusporediva nauka (sv. Tome) svakako slijediti«.[45] Ja sam upozorio O. B. da to nije istina. I on odmah na početku svoga »odgovora« u Bogoslovskoj Smotri piše: »Ako o. Balić smatra, da sam ja svojim predgovorom kao i ovom studijom mislio upozoriti na naredbu naučavanja filozofije i teologije sv. Tome u NJIHO-

[44] Isp. Déodat-Marie, A' Monsieur Jéron-Vrau, u Revue Duns Scot 1911, 43: »Deuzième limitation du Thomisme. Elle est imposée par cela même que Léon XIII vante S. Bonaventure. Alors, en effet, que le Docteur Séraphique est particulièrement traditionaliste, S. Thomas lui oppose nombre d' innovations graves et révolutionnaires. Quapropter nullo modo dubitandum, quin catholici praesertim iuvenes...« (slijedi citat Lava XIII o kojem je govor).

[45] A. N., 75.

VIM školama, onda me je krivo shvatio«.[46] Podemo li dalje, vidjećemo kako na str. 28 veli: »Uostalom ovaj paragraf jest paragraf FRANJEVAČKIH konstitucija, pa on obvezuje samo franjevce«.[47] No sada na toj istoj 28 str. započinje paragraf u kojem hoće da dokaže, da sam »neiskren kritičar«, i zaboravljajući na ono što je malo prije napisao, na str. 30 tvrdi, da se franjevački klerici moraju odgajati »po principima, metodi i nauci sv. Tome, iako moraju čitati i proučavati svoje naučitelje, u prvom redu sv. Bonaventuru«.[48] Pođemo li još dalje, vidjećemo kako opet na str. 46 izjavljuje da franjevačka mladež u Mostaru, dok izjavljuje da je dužna samo častiti sv. Tomu, ali da nije dužna »slijediti tomističku nauku«; da franjevačka mladež u Makarskoj kada traži manuale za filozofiju i teologiju ad mentem Scoti, stoji »doduše pod utjecajem o. Balića... ali ona nije pod direktivama sv. Stolice koja traži da se naučava po metodi, principima i nauci sv. Tome«.[49]

I sada ovdje pripuštam sud o »naučnoj« spremi O. Boškovića čitateljima, a ja pitam: Da li su pod direktivama »o. Balića« izrađene franjevačke konstitucije u kojima stoji: »In doctrinis philosophicis et theologicis Scholae franciscane EX ANIMO INHAERERE STUDEAT (t. j. franjevački profesori), ceteros Scholasticos, Angelicum praesertim Doctorem, D. Thomam, CATHOLICARUM SCHOLARUM COELESTEM PATRONUM, MAGNI FACIANT«? Je li franjevce »o. Balić« obligirao na obdržavanje njihovih konstitucija ili Generalov dekret, koji glasi: »MANDAMUS ut C. G. nostri Ordinis, a Capitulo Generali sancitae et a S. Sede confirmatae, UBIQUE ternarum FIDELITER OBSERVENTUR«?[50] Jesu li te konstitucije protivne crkvenom pravu, ako dekret S. Congregationis pro religiosis veli: »ad conformitatem Codicis Iuris Canonici revisae et

[46] Bogoslovska Smotra, 1940, 19. Isp. Bošković, Sv. Toma, 76.

[47] Isp. Bošković, Sv. Toma, 82.

[48] Isp. Bošković, Sv. Toma, 84.

[49] Ibid., 96.

[50] Constitutiones Generales Ordinis Fratrum Minorum, Ad Claras Aquas 1923, str. XXIV.

ratae habentur ab hac S. Congregatone«?[51] Koga, dakle, moraju slušati franjevci: želje O. Boškovića ili svoje konstitucije? O. Boškovića ili svoga Generala? Tko je kompetentniji u izjavama: S. Congregatio de religiosis ili O. H. Bošković?

Iz onoga što je dosad rečeno lako je prosuditi, kako je snaga Boškovićeva članka, koji je objelodanjen u našem naučnom časopisu »Bogoslovska Smotra«, kao i čitave njegove brošure, u tome, što brižno nastoji prikriti ono o čemu se u pojedinom slučaju radi, a onda se žestoko bori protiv teza koje sam podmeće svome protivniku da ga može napasti. Gdje sam govorio o »osuđivanju«, Bošković misli, da sam govorio o »naučavanju«; gdje je bio govor o Benediktu XV., on misli da se govorilo o Piju XI; gdje sam naglašavao da Crkva ne osuđuje ono što se protivi nauci sv. Tome nego ono što se protivi objavljenim istinama, on misli da sam tvrdio da se u školama moraju naučavati samo dogme, da nema pozitivnog zakona o naučavanju filozofije, da treba naučavati u kat. školama nauku Duns Skotovu a ne nauku sv. Tome itd. itd. Da O. Bošković ubije ugled svoga protivnika pred čitateljima »Bogoslovske Smotre«, da ih uvjeri kako moraju sa »rezervom« gledati na zaključke dra Balića o falsifikatima dominikanaca, o nenaučnim ispadima tomista, on hoće da nađe pošto poto u mojoj raspravi zlonamjerno iskrivljivanje povjesnih činjenica. I da mu to pođe za rukom, da dokaže, kako je dr Balić zaista zlonamjerno iskrivio citat Lava XIII, iskrivljuje moju tezu, iskrivljuje citat Lava XIII, zaboravlja pravila hermeneutike i upada u očitu kontradikciju.

Ukratko. Članak «Sv. Stolica o sv. Tomi« koji je objelodanjen u Bogoslovskoj Smotri, kao i cijeli »odgovor« O. Boškovića nije uglavnom nego skup sofizama i doskočica. Ako bi netko htio da napiše raspravu pod naslovom »Stari i moderni sofizmi«, kao što je to lijepo učinio u svoje vrijeme O. Eterović neće se morati da znoji tražeći materijala za svoju temu, jer će ih dovoljno naći u najnovijoj knjizi O. H. Boškovića: »Sv. Toma i Duns Skot«.

[51] Ibid.

O tom će biti još govora u preostalom dijelu rasprave. A sada neka mi je slobodno postaviti jedno praktično pitanje. O. H. Bošković hoće da bude apostol tomizma u hrvatskom narodu. O sv. Tomi piše, govori i to najvećim pohvalama. Bio je profesor teološke Sume u Senju. Bio je organizator i vođ jugoslavenske »delegacije« za II. internacionalni tomistični kongres u Rimu, gdje je poslije Noëla, Gemellija i tolikih drugih ličnosti, u ime jugoslavenske »delegacije«, pozdravio kongres ističući, kako je sv. Toma u Jugoslaviji »kod svoje kuće«, a završio je s izjavom: »S. Thomae doctrina sanctissima et purissima liberabit nos ab omni malo praesenti et futuro«! Dakle, pravo je postaviti pitanje, da li O. Bošković svojom »naučnom metodom«, svojim primjerom dokazuje da ispravno misli, da zaključuje po pravilima gvozdene logike? Kad on toliko naglašuje da treba držati nesamo sv. Tomu nego i »ono što je izvedeno iz sv. Tome«, možemo li zaključiti da je on svoju logiku zaista izveo iz djela velikog Akvinca, koje bismo se i mi morali držati u naučnom radu? Po mišljenju O. Boškovića do takove logike možemo doći jedino budemo li čitali ne Duns Skota ni one koji su pobijali sv. Tomu nego uprav Anđeoskog Naučitelja. Konačno: tko se bori protiv sv. Tome ili dr. Balić kad piše »sa svim znanstvenim aparatom« protiv pantomizma, ili dr. Bošković sa svojom sofistikom? Je li imao pravo O. Bošković da se buni i da me naziva najgorim imenima zato što sam zajedno sa prof. Zimmermannom upozorio hrvatsku javnost, da se ne treba čuditi što skolastiku napadaju oni koji je poznaju preko takovih apostola, kakav je nažalost kod nas »dominikanac g. H. Bošković«?

Prof. Dr. Nikola Žuvić:

Natpis iz Nazareta i vjerodostojnost Mt 27, 62-66; 28, 11-15.

RÉSUMÉ. — *L'inscription de Nazareth et l'authenticité de Matth. 27, 62-66; 28, 11-15.* — L'inscription sur une dalle de marbre, envoyée de Nazareth en 1878, et maintenant à Paris, est intitulée d'après le titre dans la première ligne: *Diatagma Kaisaros.* La peine de mort y est décrétée contre tout profanateur des tombeaux. Le texte est composé dans le style de la Curie, la langue est très proche à la koiné du Nouveau Testament. Tous les auteurs, à l'exception d'un seul, qui se sont occupé de ce text, sont d'accord en affirmant son authenticité, et lui assignent la première moitié du premier siècle comme le temps d'origine.

L'auteur de cet article, se basant sur les documents historiques des écrivains de celle époque, prouve que le Diatagma a été composé au temps de l'empereur Claudius. L'inscription étant trouvée en Palestine il la met en relation avec la conduite du synedrium à l'égard des apôtres, accusés à Rome d'avoir profané le tombeau du Christ, volé son corps et proclamé au peuple qu'il est résuscité. De tout cela l'auteur tire un argument indirect pour l'authenticité du texte Matth. 27, 62-66, et Matth. 28, 11-15., en même temps que le premier argument chronologique de l'archéologie pour la résurection du Christ.

I). Natpis, sadržaj i značenje.

Francuski arheolozi vodili su uz engleske i američke brojna iskapanja u Egiptu i bližem orijentu. Prilikom iskapanja u Palestini našli su mramornu ploču s jasno čitljivim velikim grčkim natpisom. Ploču su s drugim materijalom, što se tamo našao, poslali u Pariz. Odmah je bila smještena (gdje se i danas nalazi) u privatnoj zbirci starina i spomenika konzervatora *Fröhnera*, koji je i sastavio prvi opis ploče. Fröhner je umro godine 1925., a sve je svoje spise ostavio konzervatoru *Cumontu*. Fröhner je u svojoj zbirci postavio natpis pod ovu ploču vrlo kratko, kako se čita i danas: »*Dalle de mambre envoyée de Nazareth en 1878*«. Nasljednik Cumont je natpis proučavao i godine 1930. objavio i protumačio prve retke [1]. Naslov na samom natpisu glasi:

[1] *Un rescrit impérial sur la violation de sépulcre*, u *Revue historique* 163 (1930) 241.

Διάταγμα Καίσαρος. Ovaj natpis sadržava strogu odluku carevu, kojom se objavljuje smrtna kazna onima, koji bi oskvrnuli grobove pokojnika ili da bi samovlasno prenosili na drugo mjesto tjelesa ili kosti pokojnika ili dirali njihov spomenik ili kamenje na grobu.

Mramorna ploča je dugačka 0.60 m, a široka 0.375 m. Tekst je natpisa uklesan monumentalnim grčkim slovima. U prepisu glasi:

Διάταγμα Καίσαρος
Ἀρέσκει μοι τάφους τύνβους
τε, οἵτινες εἰς θρησκείαν προγόνων
ἐποίησαν ἢ τέκνων ἢ οἰκείων,
τούτους μένειν ἀμετακινήτους
τὸν αἰῶνα· ἐὰν δέ τις ἐπιδίξῃ, τι-
νὰ ἢ καταλελυκότα ἢ ἄλλῳ τινὶ
τρόπῳ τοὺς κεκηδευμένους
ἐξερριφφότα ἢ εἰς ἑτέρους
τόπους δώλῳ πονηρῷ με-
τατεθεικότα ἐπ' ἀδικίᾳ τῇ τῶν
κεκηδευμένων ἢ κατόχους ἢ λί-
θους ματατεθεικότα, κατὰ τοῦ
τοιούτου κριτήριον ἐγὼ κελεύω
γενέσθαι καθάπερ περὶ θεῶν
εἰς τὰς τῶν ἀνθρώπων θρησ-
κείας. Πολὺ γὰρ μᾶλλον δεήσει
τοὺς κεκηδευμένους τειμᾶν·
καθόλου μηδενὶ ἐξέστω μετα-
κεινῆσαι· εἰ δὲ μή, τοῦτον ἐγὼ κε-
φαλῆς κατάκριτον ὀνόματι
*τυμβωρυχίας θέλω γενέσθαι.**

Što u hrvatskom prijevodu znači [2]:

Carska odredba

Hoću da za uvijek (za sva vremena) ostanu nepomični (na svojim mjestima) grobovi (grobnice) i grobni spomenici, što su ih neki podigli (načinili) iz dužnog štovanja (pijeteta) prema predima ili djeci ili ukućanima. Ako bi se dokazalo, da je netko porušio čiji grob (povrijedio) ili da je kako iskopao pokojnike ili zlonamjerno drugamo premjestio, da pokojnicima nanese uvredu, ili spomenike, što se nalaze na grobu ili drugo kamenje premjestio, protiv takova zapovijedam, da mu se sudi po povrijedenom pijetetu prema ljudima jednako kao o božjem; jer treba mnogo više štovati pokojnike. Neka nikomu uopće ne bude dopušteno premještati (ih). Tko protivno učini, hoću da radi oskvrnuća grobova bude osuđen na smrt.

* Pogledaj prilog na kraju članka.

[2] Prevodim više po smislu, ne riječ po riječ, da ne bi štetovao smisao, jer u natpisu ima vlastitosti kurijalnog stila i posebnosti jezika, kojih nema hrvatski jezik.

Kad je Cumont objavio sadržaj natpisa, započeli su raspravama arheolozi i povjesničari. Nastavili su biblicisti [3]. Rasprave su započele i pisci su smjesta ušli u pojedinosti natpisa [4]. Analiza se provodi najviše na temelju historije i leksikona kojnea Novoga Zavjeta i Papyrusa onoga doba.

Διάταγμα tumače sad po riječi *δόγμα* kako se nalazi kod Lk 2, 1. i Dj Ap 17, 7., sad po *διατάσσω* prema Lk 3, 13; Dj Ap 18, 2; 23, 31; Efež 2, 15. kao i drugim spisima, a sve u smislu ***edictum, rescriptum, praescriptio.***

Redak 2: *ἀρέσκει μοι* ***placet mihi*** blago počinje odredba, dok druga ovako stroga značenja redovito započinju s *κελεύω, θέλω* [5]. Zato auktori zaključuju, da taj način izražavanja spada na kurijalni stil. Svoje zaključke potvrđuju s više primjera iz spisa prvoga stoljeća, za kojega većina drži, da je nastao i Nazaretski natpis [6].

Redak 3. i 4: *οἵτινες εἰς θρησκείαν προγόνων ἐποίησαν ἢ τέκνων ἢ οἰκείων.* Zaštitni natpis na obiteljskim grobovi-

[3] Goguel, *Sur une inscription de Nazareth* u *Revue d'histoire et de philosophie religieuse* 10 (1930), 289 sl.; Goguel, *La foi de la résurrection de Jésus dans le christianisme primitif*, vol. 47. str. 199. *(Bogoslovska Smotra* XXII (1934), 263; Lagrange, *Note sur un rescrit impérial* u *Revue Biblique* 39 (1930), 570 sl.; Tonneau, *L' inscription de Nazareth sur la violation des sépultures* u *Revue Biblique* 40 (1931), 544 sl.; Costa, *Un rescritto imperiale sulla violazione dei sepolcri e Mt 28, 12-15.* u *Rivista mensile illustrata di studi religiosi*, vol. 34 (1930), 324, sl. i 466. sl.; Corradi, *Un nuovo documento augusteo* u reviji *Il Mondo Classico* 1931, 56 sl.; De Sanctis, Nekoliko članaka i izvještaja u god. 1931. 1932.; Holzmeister, *Historia aetatis Novi Testamenti*, Romae 1932, 88—89.; Kornemann, *Die römische Kaiserzeit*, Leipzig 1933, 169.; Lösch, *Diatagma Kaisaros*, Freiburg im Br. 1936, 100.; Schmid, pod *θρησκεία* u Kittel, *Theol. Wörterbuch zum N. T.*, Bd 2/3 (1936), 159.

[4] *Biblica* 12 (1931), 177 sl. i 13 (1932), 90 sl.

[5] Kittel, *Theol. Wörterbuch*, Bd III (1935), 46.

[6] Tacit, *Ann.* I, 10, 25 (August); IV, 38, 3 (Tiberije); XVI, 28, 12 (Neron); Hist. III, 58, 1.

ma, kako se našlo u mnogim krajevima, da je netko dao načiniti grob i pripravio zadnje počivalište sebi, roditeljima, djeci i nasljednicima uopće [7]. Ili kako se čita na drugim mjestima *μνῆμα προγονικόν*.

Redak 5: *τούτους μένειν ἀμεταχειρίστους τὸν αἰῶνα* vrijedi trajno kao vlasništvo, što drugi označuju s *εἰς τὸν ἀεὶ αἰῶνα* ili kod drugih *εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον* ili kako svjedoči *Mommsen: in perpetuum* [8].

Redak 12: *κατόχους ἢ λίθους μετατεθεικότα* ima dublje značenje, kako se čita na kamenju i spomenicima [9]. Konzervator Cumont navodi pravnika Paulusa, *Sententiae* 1, 21, 4, gdje kaže: »*Qui monumento titulos inscriptos eraserit... lapidem columnamve sustulerit, sepulchrum violasse videtur*« [10]. *Κάτοχοι* kako kaže Hezikije: *λίθοι ἐπὶ μνήματι τιθέμενοι* znače naslov, natpis, koji je postavljen na spomenik, grobni kamen [11]. Wenger za *κάτοχοι* kaže pak: »... offenbar Steine, die den Toten festhalten: Verschlusssteine des Grabes« [12]. Dok za *λίθοι* posebno kaže: »Unter den *λίθοι* aber wird man nicht beliebige Steine und Säulen des Grabbaues, sondern nur solche Steine, deren Wegnahme den Leichnam zugänglich macht und der Gefahr der Beraubung oder Verunehrung aussetzt, verstehen dürfen« [13] Wenger se pozivlje i na sv. Jeronima, koji Iv 11, 38. i sl.: *Ἰησοῦς μνημεῖον λίθος ἐπέκειτο ἐπ' αὐτῷ* ... prevodi: *lapis superpositus*, kamen, koji je zatvarao ulaz u grobnicu, otvor grobnice [14]

Redak 22: *τυμβωρυχία* za koju se određuje *damnum capitis*. To je teška kazna, koja već postoji vrlo rano. »La fin de l' ordonance, kaže Cumont [15], menace les délinquants

[7] Vincent u Getsemani u nastavcima *Revue Biblique* 1920. i 1921. Lippert, Marruchi i dr.

[8] Mommsen, *Röm. Strafrecht* 812, kod Löscha str. 15.

[9] Grob Makabejaca u Modinu 1 Mkb 23, 27 i dalje; Felten, *Neutest. Zeitgesch. Test.*, passim; Lesar, *Zgodbe N. Z.*, 131 sl.

[10] Cumont, *Un rescrit impérial...*, Paris 1930, 251.

[11] Isti, str. 252.

[12] *Eine Inschrift aus Nazareth* u *Zeitschrift Savigny-Stift R. A.* 1931, 389.

[13] Isti, str. 391.

[14] Radije prevoditi s grobnicom radi oblika grobova u Palestini, napose Isusova groba Perrella, *I Luoghi santi*, Piacenza 1936, str. 345—393.

[15] Cumont, *Les ossuaires juifs et le Diatagma Kaisaros* u *Revue d'art oriental et d'archéologie* 1933, 233. Navodi spomenutoga pravnika Paulusa: »*Rei sepulchrorum violatorum si corpora ipsa extraherint vel ossa eruerint, humilioris quidem fortunae summo supplicio afficiuntur...*« Sent. 5, 19.

de la peine capitale. Cette interdiction générale est d' ailleurs d'accord avec le considérant du préambule: Les tombes qui ont été construites par piété envers les parents, doivent rester à jamais immuables«. Oskvrnjivanje se grobova držalo i u prvim kršćanskim stoljećima zločinstvom, kako tvrde neki Oci i crkveni pisci: Euzebije [16], Rufin [17], sv. Grgur Nazijanski [18], Kasijodor [19] i drugi, dok se kasnije ovo oskvrnjivanje grobova ne kažnjava smrću, nego samo globom, novčanom kaznom ili vremenitim lišenjem slobode, zatvorom.

III. Kad je izdana ova naredba?

Prva tri rimska cara: August, Tiberije i Kaligula, nazivaju se većinom tim općim nazivom *Caesar-Καῖσαρ*, a da riječe domeću svoje vlastito ime na naredbe općenitijeg značaja, kako to običavaju kasnije rimski carevi. Zato arheolozi postavljaju Nazaretski natpis u njihovo doba. Za vrijeme njihova vladanja (prva polovica prvoga stoljeća poslije Krista) govori i način izražavanja i oblik slova [20]. Sam Cumont drži to vrijeme najvjerojatnijim, kad kaže: »Cette ordonance qui émane probablement d' Auguste ou, tout au moins, d' un de ses premiers successeurs« [21]. Katolički se egzegete još ne odlučuju za konačno mišljenje, nego iznesene dokaze uzimaju kao polazne točke svoga istraživanja. Tako u navedenim djelima Abel, Costa, Lagrange, Holzmeister i dr.

[16] *De Martyribus Palestinae*, c. 9 i 10 — PG 20, 1494.

[17] *Hist. Monachorum sive Liber de vitis Patrum*, c. 9 — PL 21, 422.

[18] PG 38, 120.

[19] PL 60, 690.

[20] Za poredbu samih slova uzima Tonneau u *Revue Biblique* 1931, str. 553. zajedno s Cumontom, Vincentom Teodozijev natpis, koji je kod iskapanja u Jerusalemu naden na Libertinskoj sinagogi (Dj Ap 6, 9) i datira iz god. 10—15. poslije Krista (*Revue Biblique* 1921, str. 247. 256. sl.). Slova su ovoga natpisa jednaka s Nazaretskim. Ploča s Teodozijevim natpisom nalazi se u muzeju starina u Carigradu, kako mi u privatnom pismu od 13. veljače 1939. piše Contenau, konzervator orijentalnih starina iz Louvrea u Parizu.

[21] Navedeno, *Un rescrit impérial*, str. 223. 247. 263. 266.

Dok Tonneau[22] i Keil iz Beča[23] datiraju kao najvjerojatnije u doba vladanja Augusta, dotle neki povjesničari u vezi sa židovskim ratovima i dvostrukim razorenjem Jeruzalema pod Vespazijanom god. 70. i pod Hadrijanom god. 120., datiraju odredbu u njihovo doba. Ovi se pozivaju i na Josipa Flavija, koji kaže, da su posljednjih dana opsjedanja Jeruzalema razbojnici *λῃσταὶ συμβοῥυχοῦντες* provaljivali u kuće, otvarali grobove i plijenili tjelesa pokojnika, a same lješine bacali sa gradskih zidina[24].

Zancan, profesor u Mlecima je jedini, koji niječe vjerodostojnost natpisa. On Diatagmu jednostavno proglasuje modernom prevarom iz godina 1870—1878. uza sav ozbiljni i objektivni napor prvorazrednih sila na polju arheologije, historije, paleografije, epigrafike i lingvistke. Kaže, da se uopće pravo i ne zna, otkud je spomenuta ploča. Konzervator Fröhner označio je Nazaret za mjesto nalaza, a da zato nije pružio nikakvih dokaza. Galileja uopće, Nazaret napose, nije pod Augustom imala posebne važnosti, da bi se tamo objavljivale ovako svečane carske odredbe. Zatim u drugom dijelu Diatagme vidi pleonastičko opetovanje stvari, koje su već rečene u prvomu dijelu. Po Zancanu je nadalje dokaz protiv vjerodostojnosti Nazaretskog natpisa i izraz *οἰκεῖον* jer da su se po rimskom pravu u obiteljske grobnice mogli polagati samo ***agnati, cognati,*** to jest samo prava rodbina[25]. Upotrebom izraza: *ἐγὼ κελεύω*,[26] kao što i izraz: *ἐγὼ θέλω*[27] kaže, da se pokazuje »tutta la brutalità della forma«, koju bi radije dopustili za kasnije rimske careve ili u modernom vremenu za apsolutne samovladare[28].

[22] Tonneau, *L'inscription de Nazareth sur la violation des sépultures* u *Revue Biblique* 40 (1931), 544—564. Str. 551. kaže, da se datiranje ima postaviti u vrijeme »des limites plus au moins assurées: de 27 avant J.-Christ à la fin de règne d'Auguste soit le 19 aut 14 après J.-Christ«.

[23] Dr Keil, prof. sveučilišta u Beču, na kojega se po mojoj molbi obratio dr Hoffiler kao na svog znanca i prijatelja i prvorazrednog epigrafa, ne samo ne sumnja o vjerodostojnosti, nego se i sam odlučuje o datiranju, za što u pismu kaže: »Die Datierung... auf Augustus als die warscheinlichste erweist« (u pismu na dra Hoffilera iz Beča 31. siječnja 1939).

[24] Bellum Judaicum, V, 12, 3.

[25] *Sull' iscrizione di Nazareth* u *Atti di R. Istituto Veneto di Scienze*, 1932, str. 14.

[26] Natpis, redak 14.

[27] Natpis, redak 20—22.

[28] Zagovornici vjerodostojnosti natpisa dokazuju s historijom, da je u Palestini vrijedilo grčko pravo, ne kako protivno tvrdi Zancan, jer je

Stručnjaci u epigrafici slažu se svi i datiraju Nazaretski natpis svakako u prvoj polovici prvoga stoljeća[29] Cumont tvrdi i donosi priloge, da se opće ime Caesar-*Καῖσαρ* upotrebljavalo u natpisima, naredbama i poveljama, a da se nije nadodavalo vlastitoga imena. Tako za Augusta i njegovih nasljednika[30]. Pojedini pisci samo zato ističu uz službeni naslov i vlastito ime, da više utvrde historicitet svojih navoda[31]. Dr Viktor Hoffiler, profesor arheologije na zagrebačkom sveučilištu, izjavio je, čim je ugledao fotografijsku snimku Diatagme, da nemamo nikakva opravdanog razloga sumnjati u vjerodostojnost natpisa. Niti se može smisliti što razumna, što bi favoriziralo falsificiranje. Uvjeren je, da je natpis autentičan. Manjak vlastitoga imena u naslovu tumači mogućnošću ili da je postojala kao original još jedna ploča, gdje se govori o toj carevoj odredbi i gdje se car spominje vlastitim imenom, ili je postojala od prije opća odredba, koja je svima bila poznata. U prilici, kad se dogodilo oskvrnuće groba, poglavar je zemlje jednostavno dao uklesati i izložiti već poznati edikt, da bude svima pred očima i ujedno opomena, da se čuvaju, te ne potpadnu pod kaznu smrti, koja je za takav prestupak sankcijonirana carskom odredbom. Tako govori i Cumont: »Il n' est pas impossible que le *Διάταγμα Καίσαρος* de Nazareth soit simplement une »Ordonnance impériale«[32]. Carevi su htjeli, da ih se naziva samo tim, a ne drugim imenima. Seneka u djelu: *De constantia sapientis* II, 18, 4, kaže: »Gaius (Caligula) omnia contumelias putabat, ut sunt ferendarum impatientes faciendarum cupidissimi; iratus fuit Herennio Marco, quod illum Gaium salutaverat, nec impune cessit primipilari, quod Caligulam dixerat«[33] Zato se nije ni nazivao vlastitim imenom ni Gaius ni Caligula, nego baš Caesar *Καῖσαρ* ili u svenom ni Gaius ni Caligula, nego baš Caesar *Καῖσαρ* ili u svečanijoj formi *Αὐτοκράτωρ Σεβαστὸς Καῖσαρ* ili na nekim odredbama *Αὐτοκράτωρ Σεβαστὸς Καῖσαρ, θεοῦ Σεβαστοῦ ἔγ-*

Palestina uz druge momente, koji odlučuju, bila i geografski bliže Grčkoj i prije je bila pod grčkom upravom. Tako se *οἰκεῖοι* imaju razumjeti kao i kod Iv 4, 53: *αὐτὸς καὶ ἡ οἰκία αὐτοῦ* da su mogli biti uključeni i robovi.

[29] Cumont, *Un rescrit*..., str. 247. i 262 sl.

[30] Isti, str. 245.

[31] Tako čitamo kod Lk 2, 1: *Exiit edictum a Caesare Augusto*...

[32] Cumont, tamo str. 247. Tim se potpuno slaže prof. Dr Hoffiler, kako je izneseno gore.

[33] Dieckmann, *Kaisernamen und Kaiserbezeichnungen* u *Zeitschrift für katholische Theologie* 43 (1919), str. 229. zagovara samo naziv Caesar-Kaiser.

γονος Τιβεριου υἱωνός «[34]. De Sanctis tvrdi[35], da slova Nazaretskog natpisa potječu svakako iz prve polovice prvoga stoljeća poslije Krista. Ali nikako iz doba Augusta ili Tiberija, nego moguće iz vremena Kaligule, ali najvjerojatnije iz doba vladanja Klaudija. I to iza smrti Heroda Agripe I., koji je bio samovladar u Palestini. U ovo vrijeme još traju borbe između apostola i sinedrija. Stil je Nazaretskog natpisa jednak Klaudijevoj poslanici Židovima u Aleksandriji[36].

Na temelju dosadanjih radova dokazuje vjerodostojnost Nazaretskoga natpisa Dr Lösch, profesor Novoga Zavjeta na katoličkom bogoslovskom fakultetu Tübingenskog sveučilišta[37] On je u tu svrhu obilno iskoristio rimske klasike i biografe rimskih careva, Suetonija, Tacita i Plinija. Pojedinosti Diatagme dokazuje zakonima, odredbama, običajima i djelovanjem prvih rimskih careva. Tako znamo, da je pijetet prema pokojnicima kod Rimljana bio oduvijek velik[38] Germanik je pošao u Teutobursku šumu, da potraži i skupi kosti poginulih rimskih legionara, koje je tamo vodio Varo protiv Germana. I skupio je »... *albentia ossa... exstruendo tumulo caespitem Caesar posuit, gratissimo munere in defunctos et praesentibus doloris socius*«[39] I dalje: »*Sicubi clarorum virorum sepulchra cognosceret, inferias Manibus dabat*«[40] Čemu odgovara, što čitamo u Diatagmi: ἐγὼ κελεύω γένεσθαι καθάπερ περὶ θεῶν εἰς τὰς τῶν ἀνθρώπων θρησκείας[41] Još se više u tom pogledu iznosi za cara Kaligulu, koji je u 7. godini života izgubio oca i kao dječak sam u Antiohiji prisustvovao žalobnim svečanostima za ocem.

[34] Cumont, naved. po Dieckmannu, str. 220.

[35] De Sanctis, *Rescritto imperiale sulla violazione delle sepolture a Nazareth*, i kasnije u *Communicazione sul Rescritto*... u *Atti della Pont. Accad. Romana di Archeologia*, vol. VII. Roma 1931, str. 9. Kasnije isti, str. 13—17. i str. 260 sl.

[36] Poslanica je pisana 10. studenoga god. 41. Pronađena je god. 1924. *Reinach* u *Revue des Etudes juives* 79 (1924), 108—144. tumači, da se radi o kršćanstvu, dok Lagrange u *Revue Biblique* 34 (1925), 621—3. i 40 (1931), 270—276. vidi tu pretjerani židovski nacijonalizam.

[37] *Die Nazarethinschrift und das Neue Testament*, Freiburg 1936, 94.

[38] Sv. Augustin, *De cura pro mortuis gerenda*, cap. 3: »... unde et antiquorum justorum funera officiosa pietate curata sunt, et exsequiae celebratae, et sepultura provisa; ipsique, cum viverent, sepeliendis vel etiam transferendis suis corporibus filiis mandaverunt«.

[39] Lösch, Tacit, *Ann.* 61.

[40] Isti, *Suetonije (Caligula)*, 3. 1. 2.

[41] Natpis, redak 14—17.

Kasnije je kao car hvalio pobožnost antiohijskih građana i god. 37. poslije Krista podigao je ondje lijepi kenotafij, dok je same smrtne ostanke svoga oca prenio u Rim i pratio ih na putu. U Brindiziju je prvi stupio s broda na kopno i zajedno sa svojom majkom i sestrom Agripinom podržavao lijes kod prenosa[42]. Kaligula je držao posmrtni govor u počast Tiberija, a kasnije ističe, da je ispunio najsvetiju dužnost, kad je vlastitim rukama skupio kosti svoje pokojne majke i sestre Agripine: »... *venerabundus ac per semet in urnas condidit honorum*«[43], kako čitamo i u Diatagmi: πολὺ γὰρ μᾶλλον δεήσει τοὺς κεκηδευμενους τειμᾶν[44]. Kaligula je pošao u Pandatariju i Pont »*ad transferendos matris fratrisque cineres*«[45], a u Diatagmi se zabranjuje: τοὺς κεκηδευμένους . . . εἰς ἑτερους τόπους . . . μετατιθέναι[46]; ali on je to učinio iz počasti, dok Diatagma kaže δώλῳ πονηρῷ[47]. Kosti je prenio u svečanoj povorci i sa svim počastima smjestio ih u Augustov mauzolej: »*Mausoleoque intulit inferiasque iis annua religione instituit*«[48], što odgovara: εἰς τὰς τῶν ἀνθρώπων θρησκείας[49].

Auktori poređuju pojedina mjesta iz Diatagme i tvrde, da Diatagma ima svoj historijski oslon najviše u odredbama i zakonima, koji su izdani od Kaligule. Zato se većina odlučuje, da tvrdi, da je Diatagma izdana za vrijeme vladanja rimskoga cara Kaligule. Tako među ostalima u najnovije vrijeme Markovski[50] i I. von Nock[51].

III). Da li Nazaretski natpis potvrđuje autenciju Mt 27, 62—66; 28, 11—15!

Diatagma — carsku naredbu počeli su neki povjesničari odmah datirati u vrijeme Augustovo. Povod ovako strogoj naredbi da je bio podan slijedećim događajem: Godine 6. poslije Krista bio je Arhelaj, Herodov sin, izagnan u pro-

[42] Tacit, *Ann.* II, 72. 73. 83.

[43] Suetonije, *Vita Calig.* 15, 1.

[44] Natpis, redak 17—18.

[45] Nav. mj. Suetonija.

[46] Natpis, redak 8—11.

[47] Natpis, redak 10.

[48] Suetonije, *Caligula* 15, 3.

[49] Natpis, redak 16.

[50] *De Caesare Manium iurium vindice, Poznańskie towarzystwo przyjaciot, Nauk pracy komisji filologicznej*, tom. VIII, Poznań 1937.

[51] *American Journal of fhilology*. 1939, str. 118—122.

gonstvo. Palestina je tim ujedno bila potčinjena pokrajini Siriji. Kaponije, koji je bio imenovan prokuratorom, imao je pravo ubirati porez »*cum iure gladii*«. Sav je narod bio vrlo nezadovoljan. Jedna četa Samaritanaca je neposredno pred svečanostima Pashe provalila u Jeruzalem, otvorila mnogo grobova i kosti mrtvaca porazbacala po svemu prostoru hrama, u sva predvorja sve do unutarnjih vratiju. Kad su svećenici po zakonu otvorili vrata hrama oko ponoći, zaprepastili su se na taj pogled i po zakonu objavili, da je sav narod postao obredno nečist. Zato se i nijesu mogle po propisima održati pashalne svečanosti [52]. *Τυμβωρυχία* ; je otvaranje grobova *δώλῳ ποιηρῷ* [53] kao i prenos pokojnika na drugo mjesto u cilju, da se obeščasti — per iniuriam: *εἰς ἑτέρους τόπους μετατεθεικότα ἐπ' ἀδικία τῶν κεκηδευμένων* [54]. Tako neki i drže vjerojatnim, da je prokurator o tom izvjestio carsku kancelariju u Rimu, koja je odgovorila ovim otpisom. Međutim navedeno bi mjesto Josipa Flavija bilo jedino u prilog, koji bi samo indirektno upućivao, da se Diatagma datira u Augustovo doba.

Većina povjesničara prihvaća mišljenje, da je Diatagma izdana od cara Kaligule. Njegova djela ove vrsti već su poznata. Kristova djela i sve, što je s tim u neposrednoj vezi dogodila su se za njegova pretšasnika. Čitamo kod Mt 27, 62-66, da se svećenički poglavari i farizeji kod Pilata sjećaju, da je Isus govorio o svom uskrsnuću, koje će biti treći dan poslije smrti. Zato mole Pilata, da zapovjedi, neka se čuva grob do trećega dana, *μή ποτε ἐλθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ κλέψωσιν αὐτὸν καὶ εἴπωσιν τῷ λαῷ* ... Mt 27, 64. I ... *ἠσφαλίσαντο τὸν τάφον σφραγίσαντες τὸν λίθον* ... Mt 27, 66. Vojnici izvješćuju svećeničke poglavare, što se dogodilo Mt 28, 11-15. Svećenički poglavari su se poslije toga sastali, potplatili su vojnike i naredili im, neka kažu: *ὅτι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ νυκτὸς ἐλθόντες ἔκλεψαν αὐτὸν* ... i obećali su im zaštitu pred prokuratorom *καὶ ὑμᾶς ἀμερίμνους ποιήσομεν*. Vojnici su uzeli novac i govorili su prema naputku.

Događaj, kakav je bio osuda i smrt Isusova pod onim prilikama i u vezi s političkim momentima, koje su protiv njega iznosili Židovi, pa i natpis na križu, bez sumnje bio je znatan i za same Rimljane. Pilat se preplašio židovskih grožnja, zato je i popustio i udovoljio njihovim zahtjevima. Uz to je Pilat bio Židovima uopće nepoćudan. Preko sinedrija

[52] *Antiquitates Jud.* XVIII, 1, 1; XVIII, 2, 2.

[53] Natpis, redak 10.

[54] Natpis, redak 9—12.

Židovi su Pilata tužili Tiberiju već prije radi okrutnosti, mnogih protuzakonitosti i nesnosnog postupka prema nekim gradovima i selima [55]. Zato je Pilat sam o svemu izvjestio carsku kuriju, da preteče novu židovsku tužbu. Pozvan je bio iz Palestine god. 36., da se opravda. Stigao je u Rim god. 37. istom poslije Tiberijeve smrti, kad je već bio zavladao Kaligula. Poslije toga nije se više vratio u Palestinu [56].

Isus je u više navrata govorio o svom uskrsnuću. Grob je Isusov nađen prazan. Apostoli i drugi očevici od Duhova dalje javno propovijedaju, da je uskrsnuo [57]. To je i glavni predmet njihova propovijedanja: Dj Ap 1, 22 *μάρτυρα τῆς ἀναστάσεως*. Svećenički poglavari ne mogu toga ničim zapriječiti, ni obećanjima, ni molbama (Dj Ap 4, 2. 10. 18. 33), ni prijetnjama (Dj Ap 5, 17 sl.), ni kaznom smrti [58], zato ih optužuju u Rimu radi oskvrnuća groba, *τυμβωρυχία* Jer inače nijesu uspjevali, zato se utječu vlasti kao revnitelji i inspiriraju legalizaciju svojih djela jednom ovako svečanom carskom odredbom. Uvjereni su, da će protiv apostola biti izrečena smrtna kazna, jer su otvorili — oskvrnuli — grob i ukrali mrtvo Isusovo tijelo: *εἰ δὲ μή. τοῦτον ἐγὼ κεφαλῆς κατάκριτον ὀνόματι τυμβωρυχίας θέλω γενέσθαι* [59].

Grobovi u Palestini bili su: Iv 11, 38: *Ἰησοῦς οὖν ἔρχεται εἰς τὸ μνημεῖον· ἦν δὲ σπήλαιον καὶ λίθος ἐπέκειτο ἐπ' αὐτῷ. Λέγει ὁ Ἰησοῦς· ἄρατε τὸν λίθον*. Mt 27, 66: *ἠσφαλίσαντο τὸν τάφον σφραγίσαντες τὸν λίθον*. Što sve točno odgovara običajima iz prvoga stoljeća [60].

Rimske su vlasti pošiljale vojnike da čuvaju grobove raspetih ili uopće ubijenih, da se zapriječi krađa mrtvih tjelesa sa strane rodbine i prijatelja. Ovaj se običaj sačuvao u Palestini najmanje do 4. stoljeća [61]

Svećenički poglavari potkupili su čuvare groba, Mt 28, 12-15. Grčki i rimski činovnici bili su inače vrlo podmitlji-

[55] Philo, *Legatio ad Caium*, 38. — Felten, *Neutestamentliche Zeitgeschichte*, I, str. 170 sl.

[56] Holzmeister, *Hist. Novi Test.* str. 94—95. — *Antiq.* XVIII, 4, 2; 4, 3; 5, 8.

[57] Dj Ap 2, 24. 29; 3, 15 i sr.

[58] Ubiti nijesu mogli, Iv 18, 31: *ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα*. Holzmeister, *Hist. N. Test.*, Br. 68. a) i b). str. 74. i 75.

[59] Natpis, redak 20—22.

[60] Strack-Billerbeck, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midraš*, München 1921, I, 1051 sl. Schürer, Felten i dr.

[61] Euzebije, *Hist. Eccl.* — PG 20, 1484; Dausch, *Die drei älteren Evangelien*, Bonn 1923, (Tillmann, Die hl. Schrift des N. T.), str. 347.

vi [62]. Bez sumnje, da su svećenički poglavari morali vojnicima dati obilno novaca i stalna jamstva, da će ih zaštititi pred njihovim vlastima, rimskim upraviteljem, u slučaju, da se otkrije, kako su bili potkupljeni. Jer samo je tako mogla uspjeti laž i izmišljotina Isusovih neprijatelja pred narodom *μέχρι τῆς σήμερον* Mt 28, 15. Sve se ono dogodilo oko godine 30., a evanđelista je svoju knjigu pisao između god. 42—50. Prastara predaja, koja je sačuvana dijelom u apokrifnim Pilatovim djelima [63], kod Justina [64] kod Tertulijana [65] i vrlo mnogo drugih pisaca, najjasnije svjedoči, da Matej ne piše kakve legende, nego pravu povijest [66].

Diatagma bila je izdana za Palestinu radi važnoga događaja, koji se ondje zbio. Premda borbâ, koje je vodio sinedrij protiv apostola radi smrti i uskrsnuća Isusova, ne navodi Talmud ni svjetovni spisi drugi naroda kao ni same knjige Novoga Zavjeta, govore dosta spomenuta djela rane predaje. Zato zaključujemo s najvećom vjerojatnošću, da je na Pilatovu prijavu o događajima u Jeruzalemu o Pashi oko god. 30., poslanu caru Tiberiju, nasljednik Tiberijev, car Gaj Kaligula izdao Diatagmu, jer njezin sadržaj najviše odgovara vremenu i djelovanju ovoga rimskoga cara. Prema tomu je natpis iz Nazareta jedan od najstarijih do sada

[62] Premda su bile sankcijonirane teške kazne radi mita — Lex Julia: »de repetundis«, ipak se Felix usuđuje *ἅμα καὶ ἐλπίζων ὅτι χρήματα δοθήσεται αὐτῷ ἀπὸ τοῦ Παύλου* Dj Ap 24, 26; Jacquier, *Actes des Apôtres* 689; Lagrange, *Evangile selon saint Matthieu*, str. 541.

[63] Bez sumnje, da su sva djela o Isusovoj smrti po rimskom običaju bila ispisana i izvještaj poslan u Rim. Među Pilatovim djelima nalazi se i apokrifna posl. Kaliguli i Klaudiju o Isusovoj muci i smrti: Harnack, *Geschichte* II, 1, 605 sl. Doschütz u članku: *Der Process Jesu nach den Acta Pilati* u *Zeitschrift für neutestamentliche Wissenschaft* 1902, str. 84—114. kaže, da je način procesa, kako je tamo opisan jednak kao kod evanđelista i kakav je postojao kod Rimljana još u četvrtom stoljeću. — Darley u zbirci svojih spisa od god. 1913 do 1919. dokazuje, da su Pilatova djela autentični dokumenti iz prvoga stoljeća, suvremeni s Novozavjetnim kanonskim spisima.

[64] Sv. Justin, *Apologia* I, 35: *δύνασθε μαθεῖν ἐκ τῶν Ποντίου Πιλάτου γενομένων ἄκτων.*

[65] Tertulijan, *Apologeticum* 5 i 21. kaže, da je Pilat sve izvjestio o Isusovoj smrti: »Et omnia super Christo Pilatus... Caesari tunc Tiberio nuntiavit«.

[66] Dausch, Nav. dj., str. 350, bilj. 14. i 15.

poznatih dokumenata, koji indirektno potvrđuje Novozavjetni izvještaj evanđelista o Isusovu uskrsnuću [67].

[67] Dieckmann, Nav. dj. str. 213 sl., skupio je poznati materijal iz prvoga stoljeća iz natpisa, papyra, novca, tekstova profanih pisaca. Materijal je proučio i ustvrdio, da je po tim profanim dokumentima dokazana vjerodostojnost Mt 22, 17; Mk 11, 14; Lk 2, 1; 3, 1; 20, 22—25; Iv 19, 12—15; Dj Ap 11, 28; 17, 7; 18, 2; 25, 10—12. 21. 25—26; 26, 32; 27, 24; 28, 19; Flp 4, 22. Kasnije otkriveni spomenici jamče još historicitet mnogih drugih mjesta Novoga Zavjeta.

KULTURNI POGLEDI

Je li govor o kukolju ili o ljulju u Matejevu Evanđelju 13, 24-30, 36-43? — Travurine koje najviše škode žitu jesu ljulj i kukolj. Narod ih dobro razlikuje. U narodnoj se pjesmi pjeva:

Šenica mu nikad ne rodila,
Već rodila ljuljem i kukoljem,
Ljuljala ga proljetna groznica.

(V. riječ *ljulj* u Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika. Izdala jugoslavenska akademija).

Ljulj i kukolj razlikuju i naši najbolji riječnici: Vukov, Iveković-Brozov i spomenuti Rječnik jugosl. akademije.

Prema njima ljulj je *lolium temulentum* L., a kukolj *agrostemma Githago* L. Ta je razlika i kod drugih slavenskih naroda.

U jednoj Isusovoj prilici (paraboli) iz Matejeva Evanđelja (13, 24-30. 36-43) govor je o nekoj travurini, koja raste u pšenici, a zove se grčki *τὰ ζιζάνια*, latinski zizania (pl. sr. r.)

Zizanium prevodi staroslovenski prevodilac Sv. Pisma s riječju plěvel (od glagola plěti), koja označuje svaki žitni korov, a naši prevodioci jedni imaju ljulj, a drugi kukolj. (Za starije knjige vidi primjere u Rj. jug. akademije). Na pr. ljulj imaju: fra Bernardin Splićanin, Kačić fra Andrija. Knežević, Skarić; a kukolj, uz neke starije, Vuk i iza njega svi glavni naši prevodioci Sv. Pisma, na pr. Zagoda, Vlašić, Žuvić, Bakotić, te je danas kod nas općenito primljen *kukolj* za Matejev zizanium.

Ipak mislim, da taj prijevod nije ispravan i da je u Matejevu Evanđelju govor o ljulju, a ne o kukolju. Do toga nas zaključka dovodi: pomljivo čitanje spomenute prilike i opće mnijenje najboljih tumačitelja Sv. Pisma.

Zizanium, prema Evanđelju, kada nikne, ni malo se ne razlikuje od pšenice; tek kada pšenica izraste i ponese plod, opazi se razlika među njima, ali već su se tako spleli, da je teško čupati ljulj, a da se ne guli i pšenica. Za vrijeme žetve zizanium se razabire od pšenice, slaže u rukoveti i pali. Sve to odgovara ljulju, a ne kukolju.

Pa i neprijatelj iz parabole, da se osveti, radije je nadosijao ljulj nego kukolj, jer je ljulj strah i trepet seljaka. On zatravi često čitave njive i zadavi pšenicu, a od kruha od ljuljava brašna zaboli glava i čeljade »zaljulja«. Stoga najbolji tumačitelji sv. Pisma smatraju, da je zizanium baš *lolium temulentum botaničara*. Da navedem nekoliko primjera.

L. Fonck veli o zizaniumu: »Es ist sogenante Taumellolch oder das Tollkorn (Lolium temulentum L.)« u: Parabeln des Herrn im Evangelium, drugo izd. Innsbruch 1909, str. 134. Glasoviti egzegeta P. M. J. Lagrange o zizaniumu isto misli u svom djelu: Evangile selon Saint Matthieu (Paris

1923), str. 226. On donosi sud izvrsnog poznavaoca Palestine P. Bievera, koji je dosta vremena proživio na Tiberijadskom jezeru i koji veli u svojim Conférences de Saint Étienne, II (1910—1911) str. 279: »Danas se malne svi slažu, da je ovaj ljulj (ivraie) lolium temulentum botaničara, *zavan* ili *zivan* Arapa, koji stanovnici Transjordanije nazivlju i hélimun.« Isti Lagrange u svom spomenutom djelu veli: „*τὸ ζιζάνιον* dolazi vjerojatno od žid. zun, aram. zuna, iako je teško protumačiti podvostručenje slova s. Bilo bi suvišno tražiti na koju je botaničku vrstu mislio Isus, da on nije sasvim naprosto označio biljku dobro poznatu, strah i trepet poljodjelaca. Parabola dobiva tako svoj konkretni smisao, bez nijanse učenosti«.

Lagrangeu je nešto čudan detalj iz parabole: vezanje ljulja u rukoveti. »Le détail de lier les gerbes d'ivraie, le seul qui nous ait paru moins naturel, n'a pas été écrit pour l'allégorie, puisqu'il n'en est plus question« (citirano djelo str. 275). Ali da je bio kod žetve u Dalmaciji, i to mu ne bi bilo »moins naturel«. Busovi se ljulja kada ih je previše, odmah, dok se žanje pšenica, od nje dijele, slažu na rukoveti, te se ili zapale, ili daju kokošima, ili služe za pokrov kuća.

E. Levesque u glasovitom rječniku Dictionaire de la Bible od Vigouroua drži također, da je u paraboli govor o travi lolium temulentum (vidi riječ ivraie).

U učenom djelu: Kommentar z. N. T. aus Talmud und Midrasch, od H. Stracka i Billerbecka (München 1922—1929) vol. I. str. 667. opisuje se zizanium: »Lolch oder Tollkorn, lolium temulentum, eine Grasart, die etwas 0,60 Meter hoch und schwärzliche Körner bringt, die Weinzenkörner an Grösse nachstehen.«

Ovo sam donio nekoliko važnih auktoriteta iz općenitog mnijenja koje vlada danas među tumačiteljima sv. Pisma. Dosljedno i u našem prijevodu sv. Pisma trebalo bi da se zizanium iz Evanđelja prevodi s riječju *ljulj*, a ne *kukolj*.

Jadrijević Dr. Fra Ante

*

500 godišnjica iznašašća štampe. — (Le 500 anniversaire de l'invention de l'imprimerie). — Ove godine navršava se 500 godina, da je Ivan Gensfleisch, obično zvan Gutenberg, iznašao štampu. Kao vjernik bio je uvjeren, praktičan katolik. Prvo veće djelo, koje je izabrao za tisak, bila je Biblija, Sv. Pismo Staroga i Novoga Zavjeta, i to onako, kako ga je Crkva usvojila u prevodu Sv. Jeronima, pod imenom Vulgata. A i trebalo je, da Gutemberg izabere ovo djelo, kao prvo, za tisak, jer to je »Knjiga nad knjigama.« Tiskana je u velikom formatu u dva sveska od 317 i 324 stranice. Slog je učinjen u dva stupca, a u svakom stupcu su po 42 retka. Računa se da je Gutenberg tiskao oko 1457—1458 i onu Bibliju od 36 redaka u stupcu. Gutenbergov način tiskanja ubrzo se stao širiti, te su razni tiskari poduzeli da tiskaju Bibliju, najpoznatije, najvažnije i najomiljelije djelo po svemu svijetu. Fust i Schöffer god. 1462. izdali su Bibliju sa 48 redaka u stupcu, koja je 1472. doživjela drugo izdanje. Ivan Mentelin i Henrik Eggenstein u Strasburgu

od 1460.—1466. tiskali su 4 Biblije. Ove su bile tiskane u tolikom broju, da se računa, da ih je do 1500 god. tiskano 100 na latinskomu jeziku. Do ove godine tiskano je i 14 njemačkih prevoda Sv. Pisma. A za Nijemcima nisu zaostali ni drugi narodi. Do spomenute 1500. godine tiskano je Sv. Pismo u jedanaest raznih jezika! Gutenberg je tiskao i druga religiozna djela, među njima više Psaltira i dva Misala.

Koliko je Gutenberg bio prožet vjerom u Boga i katoličkim duhom svjedoče i ove riječi, koje je on štampao u leksikonu »Catholicon« u Mainzu još 1460: »Uz pomoć Svevišnjega, na čiji mig progovaraju nijemi jezici, i koji često objavljuje malenima ono, što je saknio od velikih, dovršena i tiskana je ova lijepa knjiga »Catholicon« u 1460. godini Utjelovljenja Gospodinova u blagoslovljenomu Mainzu... ne pomoću trstike, pisaljke ili pera, nego divnim snošajem, slogom i mjerom patrone i oblika. Sveti Oče, Tebi, Sinu i Duhu Svetomu neka je čast i hvala kao Trojedinomu Bogu. Catholicon, kliči hvalu Crkvi u ovoj knjizi, i ne zaboravi hvaliti Djevicu Mariju. Bogu hvala!« (v. »Bistumsblatt«, Würzburg, 30. VI. 1940.)

Gutenberg je bio član bratovštine sv. Viktora u Mainzu, te je pokopan u tamošnjoj franjevačkoj crkvi. *D.*

*

Koga napada onaj, koji napada Crkvu? — (E n a t t a q u a n t l' E - g l i s e q u' e s t c e q u' o n a t t a q u e ?). — U našim ljevičarskim časopisima nije nikakva rijetkost napadati na Crkvu i njezine institucije. To biva i stoga, što se u stalnim radionicama stvaraju parole, koje masa mora opetovati bar za neko vrijeme, a da uopće ne zna, šta ta parola znači. A dolazi i odatle, što toliki naši časopisi, a dakako, i pojedinci koji ih čitaju, svu svoju »filozofiju« osnivaju na materijalizmu, t. j. na praktičnomu životu bez Boga. Pošto je Crkva učiteljica duhovnih vrednota i sve mjeri prema vječnoj vrijednosti, onda je posve naravno, da treba Crkvu napadati, jer ona ne popušta u nauci, da je materija podređena, da je duh glavni, da uz ovaj svijet ima i drugi, viši od ovoga, kojemu ovaj vodi.

Da je Crkva međutim stvarala veličine u prošlosti i da je Crkva jedina koja i danas neumoljivo upire oči k višim idealima i tako spasava svijet, da ga kaljuža sasvim ne zaguši, jasno je baš danas kad i prijatelji i neprijatelji jasno priznaju, kadkada i proti svojoj volji, da je Crkva danas najveća moralna sila na svijetu. U tom smislu rekao je poznati političar i pisac Maurice B a r r e s : »Hoću da budem zagovornik crkava (ovdje misli na zgrade, određene za službu Božju)... Tvrdim samo to, da niti racionalizam, niti znanost nijesu dovoljni da oplemene svu dušu. Upoznajte bolje ljudsku narav, i onu prostijih ljudi kao i onu najvećih! U duši ima jedan dio, i to je baš onaj najdublji, koji racionalizam ne zadovoljava, pače do kojega ni ne dopire... Ovaj nemir, ovu žalost, ovu nezasićenu težnju usred laboratorijuma Albrecht D ü r e r je prikazao jednim potezom o melanhoniji, pod koji bi mogli napisati: »Znanost ne zasićuje veliku dušu«. To je doživio Faust, to je doživjela svaka faustovska narav, to su doživjeli najveći i najučeniji duhovni radnici. Malo više ili malo manje znanja ne

mijenja ništa na tomu. Mi smo, jedan kao i drugi, stvorenje s religioznom pozadinom, nemirni sa sudbine, koju će dokončati valovi onoga tajnovitog oceana, o komu je govorio još stari Littré, a za koji mi nemamo ni barke ni jedara. Pod crkvenim vratima svaki ostavlja breme, koje mu je život naprtio. Ovdje se i najsiromašniji diže na istu visinu s velikim duhovima, pjesnicima; on je u carstvu čiste misli... Uništite li naše seoske crkve, čim ćete zadovoljiti onaj svijet težnja, za koji naše crkve imaju odgovor? Gdje mislite da ćete njegovati one stranice životnih težnja, koje crkva vjekovima štiti i oplemenjuje? Ako se zatvori crkva, ko će na pravom putu i u pravoj mjeri držati dubinu naše duše, koja je i plodna i strahovita u isto vrijeme, a crkva je drži u granicama?... Ako zatrpamo izvore strahopočitanja, propada sama kultura... Svake večeri, sva pariska kazališta, masi, koja se tome ništa ne čudi, već naprotiv tomu se veseli, daju samo slike čovječjeg života, u kojima nema ni poštovanja pred časti niti prijateljske vjernosti kod ljudi niti čistoće kod žena niti kajanja za grijehe niti težnje za poboljšanjem. Ne mora li na svijetu biti bar jedno mjesto, koje nam otvara zdenac srca, koje nas veže s našim mrtvima, i koje krijepi naše potomke, i koje sve nas, koji živimo, uči da smo braća?«

Još zanosnije o veličini i potrebi Katoličke Crkve govori veliki engleski povjesničar C a r l y l e : »Crkva! Ima li koja riječ, koja bi sadržajem bila jednaka ovoj? Ne znači li ona više nego sve blago Golkonde, pače svega svijeta? Posred udaljenog gonja diže se mala crkvica; oko nje pod bijelim nadgrobnim kamenjem snivaju mrtvi »u nadi blaženoga uskrsnuća«. O čitaoče, ti bi morao biti bez ikakva osjećaja, ako ti taka crkvica nikada, u nijedno vrijeme... nije pripovijedala o stvarima, koje su ti prodirale do u dno duše... Tolika je snaga bila u riječima: »Vjerujem«. S pravom su ljudi morali veličati svoj Credo, dizati mu divne hramove... zasluživalo je da se za to živi, da se za to umire.« (Isp. Schön. Zuk., Nr. 47/48, 1940, 559). *R.*

*

Smrt nestora katoličkih zvjezdoznanaca. — (L a m o r t d u N e s t o r d e s a s t r o n o m e s c a t h o l i q u e s). — Među katoličkim astronomima u zadnjim decenijima najstariji je bio sveučilišni profesor u Münsteru u Westfaliji Dr. Josip P l a s s m a n n . Rodio se je 1859. a umro u kolovozu ove godine. »Kölnische Volkszeitung« (27. VIII. 1940.) piše o njemu: »Plassmann, kao iskreni kršćanin, smatrao je svoj pedagoški i znanstveni rad, pred Ocem svjetlosti, kao službu Božju. Pogled na zvjezdano nebo, koji je i samoga Kanta pobudio na strahopočitanje pred vječnom mudrosti Stvoritelja, naskoro je potakao mladog nastavnika na dublje istraživanje svemirskih tajna. Iza svršenog studiuma iz matematike i prirodnih znanosti, te poslije nego se je nekoliko bavio i pravnim naukama, Plassmann se posvećuje astronomiji u Bonnu od 1878.—1880. Od 1881. radio je kao nastavnik na gimnazijama u Münsteru, Recklinghausenu i Warenbergu. Još kao nastavnik u Münsteru radio je na visokoj školi, te je postao lektorom

astronomije na katedri, koja je bila ispražnjena od 1899. Promovirao je u Bonnu s disertacijom: »Istraživanja o promjeni svjetlosti zvijezde Cepheus«. U Münsteru je radio sve do smrti i upravljao tamošnjom zvjezdarnom od 1921.—1930. Njegovo posebno polje rada bile su promjenljive zvijezde i zakoni njihove izmjene svjetlosti. Mnoga njegova zapažanja čekaju, da ih se obradi i iskoristi. Osim toga Plassmann se je bavio atmosferskom polarizacijom kao i lugasto smeđim mjesečevim svjetlom. Kod sunca ga je zanimalo nastajanje i nestajanje sunčanih pjega i pojava crvenoga svijetla kod zalaska sunca. Plassmann je osobito postao poznat sa svoga djela »Poznavanje neba«, koje uvijek doživljuje nova izdanja. Ovo djelo, osobito pak »Mali priručnik za poznavanje svemira«, uzoran je primjerak pučke astronomije, i obraća se čitateljima, koji poznaju počela matematike. I drugim načinom učenjak je doprinio popularizaciji svoje znanosti... Sva njegova brojna izdanja odlikuju se laganim ali uzvišenim stilom; kroz sve provejava namjera naviještati slavu Stvoritelja i predočiti ljepotu svemira, koji je Bog »uredio u mjeri, broju i zakonu.« *R.*

*

Kršćanstvo i rad. — (Ce que le christianisme a donné au travail). — U vijeku rada i radništva dobro je da se sjetimo što je kršćanstvo dalo i daje radu i radniku. O tomu piše Petar Coulmas (»Blättern für deutsche Philosophie«, Bd. 14, Heft 1—2) isporedujući naziranje starih Grka, a jednako su mislili i Rimljani, s onim šta je svojim nastupom učinilo kršćanstvo. Evropljanin se je kroz dvije hiljade godina i teorijski i praktično uvjerio, da je rad koristan. O tom se više i ne pita, jer mu je to uvjerenje prešlo u drugu narav, instinkt. Evropejac je uvjeren, da nijedan rad nije sramotan; i ne samo to, nego svaki rad smatra časnim, a ponekada i herojskim.

Ovo naziranje o radu donijelo je kršćanstvo, jer je starim Grcima bilo sasvim nepoznato. Prema naziranju starih Grka, piše spomenuti pisac, »rad je zlo; njim se imaju baviti robovi... Rad je tjelesni rad. Ono čime se bave aristokrati, filozofija, umjetnost itd. izrazuje se protivnim pojmom: razmatranje, kontemplacija. Za kontemplativnoga čovjeka iz onih vremena duševna djelatnost baš je ono, što je protivno radu: promatranje, ne rad; duševno bavljenje sadržinom ideja, a ne oblikovanje predmeta; mir, a ne micanje; primanje, a ne spontanost.« Stari poznaju samo jednu radikalnu diobu među ljudima: ovdje aristokrati, koji su u isto vrijeme i filozofi, tamo robovi; ovdje svijet ideja, tamo svijet rada. Ljepotu grčke kulture krvlju i znojem su platili robovi, koje su držali, da su samo ljudima slični, i s kojima su postupali samo kao sa stvarima.« Nikomu ne pada ni napamet, da i raspravlja o ustanovi ropstva, ili da bi ga htio ukinuti. Ustanovio ga je Bog, narav. Neko se rađa rob, kao što se nešto koti kao slon ili škakavac, i proti tome nije mogao niko razborito prosvjedovati. Da je svaki čovjek, pa i onaj najmanji, određen da bude dijete Božje, i da se nijedan ne može pred Bogom hvaliti, da je bolji, ili da je veći nego drugi: ovu istinu, koja ropstvo ruši iz temelja, istom kršćanstvo je navijestilo starima.

Francuska revolucija je sekularizirala ovu ideju o jednakosti, pa ju je time i falsificirala. To je išlo tako daleko, da su kontemplativni način življenja smatrali kao porugu za jednakost. Na kontemplaciju su sada gledali kao na bijeg na onaj svijet, kao izliku za nerad. A zato je sada nastala nova vrsta onih, koji ne rade. »Razvojem znanosti i tehnike i povećanjem broja pučanstva narasle su potrebe, potražnja je veća od proizvoda, rad se traži. Pojavljuju se manufakture, radnici, kapital, tržišta. U jedan mah pojavljuje se sloj bogataša, kapitalista, a ujedno se rađa i bič siromaštva. Pojavljuju se oni, koji nemaju o čemu živjeti, kojima prijeti pogibao da umru od glada: novost u zapadnoj povijesti.« Ropstvo se je opet pojavilo, samo u drugom obliku. Francuska revolucija, dižući se proti Crkvi, donijela je svijetu ovo užasno ropstvo. *O*

*

Protestant u benediktinskom samostanu. — (Un protestant sur ce qu'il a vécu dans un couvent benedictin). — Ivan Kessler, dvorski propovjednik u carskom Berlinu, u jednom netom objavljenom djelu (»Ich schwöre mir ewige Jugend«, Verlag Paul List, Leipzig) govori o doživljajima za jedne audijencije kod Pija XI., a osobito o doživljajima u benediktinskom samostanu na Monte Cassino. Od rane mladosti pokazivao je veliko razumijevanje za Katoličku Crkvu. Kao mladi đak, za nekog naučnog putovanja u Rimu, dnevno je pohađao baziliku sv. Petra, želeći se što dublje uživjeti u prošlost kršćanstva. Tu se je u njemu probudila velika želja za ponovnim ujedinjenjem svih kršćana.

O svom utisku i doživljajima među benediktincima u historičkom samostanu na Monte Cassino piše on, uz drugo, i ovo: »Sada sam ja sam imao malo pogledati u život najstarijega i najvećega benediktinskoga samostana, Monte Cassino. Koliko li je kraljeva i Papa, sa sjajnom pratnjom, išlo ovim putem, da se pomole na grobu sv. Benedikta! Koliko li je slavnih ljudi, kao Toma Akvinski i Ignacij iz Loiole, hodočastilo na ovo brdo, da se podadu velikim mislima i da stvore dalekosežne odluke! Koliko pjesnika, slikara, povjesničara, učenjaka u najrazličitijim znanostima nije ovdje živjelo i radilo, tako da su prozvali ovaj samostan »Talijanska Atena«, »Sinaj sredovječnoga svijeta«! Koliko li je opata i redovnika ovdje radilo »križem i perom« i raznilo slavu Reda po širokom svijetu!

Posebni je to osjećaj, koji te za srce hvata, kada kao mladi protestantski teolog stupaš u tako staru i časnu kulturnu i religioznu sredinu. Ja sam se, međutim, brzo snašao. Nadopat, bistra, ljubezna i veoma zanimljiva osoba, lično me je primio, živo se je zanimao za moje istraživanje o mučenicima, ne samo da mi je najpripravnije dozvolio da radim u arhivu, nego me je pozvao, da budem gost Reda, kolikogod budem htio. Tako sam mogao upoznati život samostana neposrednim opažanjem. Stoga sam se potpuno upriličio kućnom redu, učestvovao sam u svim pobožnostima od rane jutarnje sve do večernjih molitava, a isto tako i u blagovaoni.

Saobraćaj sa redovničkom braćom, ovim visoko naobraženim, pronicavim, širokogrudnim redovnicima, među kojima je bilo i njemačkih u-

mjetnika i učenjaka, bio je za me dnevni doživljaj. Sada sam slušao sviranje orgulja nekog redovnika, a sada opet bio sam u koru s drugima. Drugih puta gledao sam fresko slikanje nekoga mladoga talenta ili sam se šetao samostanskim dvorištem ili samostanskim vrtom s jednim od njemačkih redovnika. Nešto osobita bila je velika tišina, koja je vladala u samostanu, i nešto opet sasvim jedinstvenoga, neopisivoga mir u arhivu. Niti si mogao zapaziti korak niti čuti riječ niti opaziti gdje se otvaraju ili zatvaraju vrata, jedva si mogao čuti prevrćanja pergamentskih listova. Ova tišina bila je neobično veličanstvena, kao šutljivo poštovanje pred znanosti. Zašto ja ne bih rekao, da sam upoznao u ovoj znanstvenoj i umjetničkoj sredini, u ovoj prirodno divnoj odijeljenosti od svijeta, u ovoj harmoniji duhova, da ljudi, osobito oni, koji su se razočarali u životu, koje je izmorila životna borba, zaklanjaju se u taki samostan?

Ovi ugodni dani bili su okrunjeni time, što sam u arhivu otkrio veoma vrijedan, dosada nepoznat rukopis, koji je sada uvršten u Acta Martyrum kao Codex Cassinensis. Kad sam jednog dana sjedio s nekim redovnicima u blagovaonici, donesoše mi pismo iz carskog civilnog kabineta, u komu mi se saopćava da sam imenovan civilnim uzgojiteljem carskih princeva i javlja mi se, da bih imao nastupiti službu na 1. srpnja. Važan preokret na momu životnom putu. Po mojoj naravi osjećao sam potrebu da sve iskažem kojem čovjeku. Ali koga naći! Brzo sam se odlučio da pođem k nadopatu. Našao sam ga sama u njegovoj svečanoj, radnoj sobi, koja je bila urešena vrijednim slikama, kipovima i starim pokućstvom, te sam s njim ostao čitavi sat: mi dva, opat, s osjećajem, da ja na se uzimljem dužnost, punu odgovornosti; ja s osjećajem, da ovomu časnomu, prema meni tako dobromu čovjeku po zadnji put gledam u oči, osjećali smo kako je važan ovaj večernji sat. Ima razgovora u četiri oka, gdje uzmiču ograde, koje nameće starost, nacionalnost, pa i konfesija, i u svoje pravo stupa ono veliko zajedničko. On je rekao tako lijepo, tako istinito: »Vi u malom krugu Vaših obaju učenika, a ja u velikoj skupini moje redovničke braće, na kraju, opet hoćemo isto: raditi za vjeru i ljubav. To je Božja volja, i u tom je cilj čovječanstva.« Bilo mi je sasvim naravno, kad me je pri rastanku blagoslovio i kad sam ga nazvao: »dragi oče!« Ž.

*

»Pametne« životinje! — (Est ce que les bêtes sont intelligentes?). — Nauka je ne samo kršćanska, nego i zdrave filozofije, da čovjek, uz tijelo, ima i dušu, koja može opstojati i bez tijela. Razlog tome jest i to, što čovjek poznaje i hoće stvari, koje u sebi nemaju ništa materijalnoga, nikakve odlike, koja je vlastita materijalnim bićima. Čovjek na pr. poznaje što je istina, pravda, dobro, zlo itd. Sve su to pojmovi, koji nijesu ni dugi ni kratki ni meki ni tvrdi ni vrući ni studeni, dok svako materijalno tijelo nužno mora imati kakvu od ovih materijalnih oznaka. S ovoga razloga zdrava filozofija, a s njom i kršćanstvo, uvijek je učinila, da čovječja duša, pošto poznaje i ima u sebi nematerijalne stvari, nije sasvim vezana na materiju, nego da može opstojati i bez nje, drugim rije-

čima, da naša duša može opstojati i bez tijela, kad vidimo, da bez njega može raditi.

U životinjama opažamo sasvim protivno. One nijesu nikada i nigdje pokazale, da mogu spoznati ili htjeti nešto, što ne bi bilo materijalno. Životinja nikada nije znala šta je dobro, a šta zlo, pravedno ili istinito. Stoga je filozofija uvijek učila, a s njome i kršćanstvo, da životinja nema dušu, koja bi mogla opstojati i bez tijela, a to stoga što vidimo, da ona nikada i nigdje ne pokazuje ni traga života, koji ne bi bio u svemu i potpuno ovisan o materiji. To je razlog, da kršćanska filozofija, a s njom uopće vas svijet uči, da se čovjek i životinja bitno razlikuju: čovjek ima nematerijalnu, dušu, um, razum, te stoga može umovati i umuje, a životinja nema nematerijalne duše, te stoga ne može umovati niti kada umuje.

Kad su u drugoj polovici prošloga vijeka neki neozbiljni prirodoslovci htjeli pošto poto uvući materijalizam u prirodne znanosti, dakle nadomjestiti religiju, gledali su na svaki način, kako bi smanjili jaz, koji dijeli čovjeka od životinje, te su tvrdili, da ne misli samo čovjek, nego i životinja. Najprije se je stalo govoriti o eksperimentima s »mislećim« konjima nekoga v. Ostena. O jednom od ovih konja »pametnom« Hansu govorilo se je, da znade zbrajati, odbijati, množiti i dijeliti, pa i vaditi četvorni i kubični korijen. Odonda dosada neki su kušali nabrojiti 62 životinje »koje govore«, i to 17 konja, 44 pasa, i jednu mačku. Uz spomenutoga »pametnoga« Hansa, najpoznatiji je »Rolf«, o kom se je puno govorilo oko 1920. godine.

Svi pokusi s ovim »pametnim« životinjama spadaju u vrstu pokusa i izvedaba, koje obično viđamo u crkusima. U njima nema ništa više. To je mogao lako opaziti svaki okretniji promatrač, a to su pomnim istraživanjima stručno utvrdili stručnjaci Pfungst, Bastian Schmidt i O. Renner, koji su sve slučajeve potanko ispitali. »Sva trojica, iza tačnoga ispitivanja i pokusa sa životinjama, došli su do zaključka, koji nas ne može iznenaditi: *odgovor na postavljena pitanja ne daje konj niti pas, nego gospodar, odnosno gospodarica.* Oni priopćuju životinji, šta ima »reći« t. j. koliko će puta udariti kopitom ili kako će lajati (Konji su »odgovarali« udarajući kopitom, a pas lajanjem). Tu ne mora biti svjesna prevara, jer »ima i nesvjesni utjecaj«, što bi bilo na pr. »jedva zapažljivim pokretima« (Pfungst). Tu se radi o jedva zapažljivim pokretima rukom, glavom ili svim tijelom. Tu prije svega igra ulogu način govora, koji otkriva duševno raspoloženje (nestrpljivost, umirivanje, nezadovoljstvo i slično). To potiče životinju, da prestane ili da nastavi kucati ili lajati... Tu pomaže i slatkiš, koji držiš pred životinjom (ko jede ne laje!); ili — ako ne pomaže nagovaranje »zgrabi pasa jednostavno za njušku«. (O. Renner). S obzirom na »pametnoga« Hansa, koga smo prije spomenuli, Pfungst je došao do zaključka da ovaj, istina, nije razumio nikakve matematike, ali »nevjerojatnom oštrinom je zapažao, ako mu je bilo vrijeme prestati udarati kopitom, da tim primi nagradu u obliku mrkava ili jabuka.« O. Renner bio je obećao 300 maraka, ako bi Kurwenal, konj, koji »znade računati«, pred dvama svjedocima, bez tuđe pomoći, znao i mogao izbrojiti od 1 do 10, ili slovkati riječi »dra-

gi stric«. *Ponudu niko nije dobio!* Bastian Schmidt pripovijeda, da neka »pametna« kučka, po imenu Bessy, koja je, pod nadzorom svoje gospodarice, znala riješiti zadatak 60:5 ili sa 7, bez nje nije znala koliko je 3 više 2. (Isp. »Kölniesche Volkszeitung«, 21. VIII. 1940).

Sva životinjska okretnost izlazi iz instinkta, nagona, koji im daje da mogu izvršti tako dotjerane čine, kojima se samo divimo, jer mi tako uvijek ne možemo. Taj se može usavršiti vježbanjem, »dresiranjem«, kao što je to sučaj s netom spomenutim konjima, psima i mačkama. A tu je samo instinkt i dresura, i ništa više! O njihovoj pameti ni traga! Za njih je mislio prije drugi t. j. Bog, koji im je dao tako savršeni nagon; i čovjek, koji ih dresiranjem privikava na neke automatske čine. *O.*

*

Vjernik i bezvjerac pred zagonetkama svijeta. — (L a p o s i t i o n d u c r o y a n t e t d e l ' i n c r o y a n t v i s - à - v i s d e s m y s t è r e s d u m o n d e). — Na veliku tajnu života i svijeta sasvim drukčije gleda onaj, koji vjeruje, da ima Bog, od kojega dolazi i život i svijet; i onaj, koji od svega toga ostaje slijep i gluh, te ne će da prizna Boga i Njegova prava. Koliko svijetlo našemu umu daje vjera u Boga i u pitanju tajna svijeta svaki od nas iskusuje na sebi, a o tomu nam zanosno govori jedan moderni pisac, kojega smo malo prije spomenuli, Ivan K e s s l e r (u zadnjem poglavlju djela: »Ich schwöre mir ewige Jugend«): »Jer vjerujem u Boga, veli on, vjerujem, da život ima smisao. Teško me se je dojmilo, kad sam gledao, koliko ih je, radi prividno besmislenih događaja u prošlom ratu i iza njega, povjerovalo, da život nema smisla, koliko ih je, radi osobnih, brutalnih nezgoda, izgubilo vjeru u život. Ja nisam nikada bio toliko smion, da sam htio do kraja razjasniti tamne tajne života; one ostaju i one moraju ostati, da nas uzgoje na onaj postojani »ipak«, koji je potreban za vjeru. A ko vjeruje u Boga, dolazi do otkrića, koje držim, da je najvažnije: Nijesam na svijetu za to, da mi bude dobro, nego za to da budem dobar. Vrijednost života nije u sreći, nego u karakteru. Zadnji cilj života jest sličan Bogu, po riječima Propovjednika na gori: »Morate biti savršeni, kao što je savršen vaš Otac nebeski.« Koji se kroza sve, što je u njemu, oko njega, iznad njega, popne do ovoga visokoga cilja, taj razumi pravi smisao života, i proživljuje pravu, nutarnju sreću života, i može seliti iz ovoga života svjestan: Ja nijesam živio za ništa. —

Jer vjerujem u Boga, vjerujem, da i svijet ima smisao. Ako Bog vlada čovječanstvom, i ako On hoće da ovo čovječansko kraljestvo uzgoji za kraljestvo Božje, tada se ne može ni pomisliti, da je On od ove zemlje htio učiniti mjesto svakoga obilja i uživanja. Tà u njemu bi se svijet morao izroditi. A isto tako ne može se ni pomisliti, da je On stvorio ovaj svijet »kao najgori od svjetova«, koji bi valjao samo za to, da ga se dinamitom baci u zrak. Radije ovaj svijet mora biti mjesto borbe, jer stara mudrost veli, da je boj otac sviju stvari, da je svaki napredak i uspon postignut samo borbom...

Jer vjerujem u Boga, vjerujem u ljude. Ali ne vjerujem u njih stoga, što me je put moga života doveo, da se sastanem s tolikim vrijednim ljudima. Koliko li bi toga moglo učiniti, da prezirem ljude! Pogledi u tolike tamne stranice ljudske povijesti, u tamnice i kaznione, u azile i skloništa, u crne stranice velikogradskoga života mogli bi kadikada opravdati Nietscheovu riječ o »čovjeku životinji«. Pa ipak usprkos svim, velikim razočaranjima, zašto su vjerovali u čovjeka svi veliki dobročinitelji, koji su radili za čovječanstvo, koji su se za nj žrtvovali? Zato, jer su vjerovali u Boga i da je Bog stvorio čovjeka: »Bog je stvorio čovjeka na Svoju sliku.« Jer su vjerovali, da je u čovjeku slika Božja, koja se nikada ne može sasvim izbrisati i koja, pa makar se sastojala još iz zapretanih Božjih iskara, može i mora se opet probuditi na novi život...

Još bih jedno nadodao: Jer vjerujem u Boga, vjerujem u život iza tamnoga zastora smrti, u vječni život. Za to imamo jamca, i to jednoga, kojemu bezuvjetno moramo vjerovati, a to je Bog. Njega je Isus naveo za dokaz u klasičnim riječima, koje je rekao saducejima: »Bog nije Bog mrtvih, nego živih.« Ko vjeruje u Boga, dosljedno je, da mora vjerovati i u život vječni. Naravski da moramo biti veoma oprezni, kad bi htjeli opisati ovaj prekogrobni život. Kako bi mogli mi, bića vezana na prostor i vrijeme, pa i samom mišlju, obuhvatiti vječnost, koja je bez vremena i prostora! Ako igdje, a ono vrijedi ovdje: »Naše znanje je djelomično.« Ali ovdje se ne radi o tome, da li mi to shvaćamo, nego da li nas vjera uči. Akoli ja živem u tvrdoj vjeri, da ima vječni život, tada ja vjerujem i to, da nijesam mušica od jednoga dana, koja gine iza kako je malo prolijetala po suncu, nego, da sam putnik između dva svijeta: vjerujem i to, da ja, sa svim mojim radom, nijesam nekakav grobar, koji bi lopatom radio na velikom grobu svijeta, jer »sve što nastaje vrijedi samo, da propadne«, nego sam ja suradnik na »izgrađivanju vječnosti.« *V.*

*

»Mudri« — ludi ljudi. — »Sva ljudska pamet ne može prodrijeti u mudrost, pronicavost i moć, koje se pojavljuju u prirodnom zbivanju. Sve, što mi istražujemo napornim duševnim radom, već je prije tu, s naše strane mi ne možemo ništa nadodati ili oduzeti, pa niti jedan elektron ili još manje; ništa ne možemo na ovo stvoriti, *nego samo naći i upotrebiti, što je već tu.* Pa i sve naše misli o izgradnji i kretanju svijeta, o nastajanju i nestajanju, o nama samima i o svemu drugomu, ukoliko to nijesu laži i zablude, već su prije zamišljene i ostvarene u prirodi. Sa svim tim ipak ima ljudi, koji su, doduše, uvjereni o s v o j o j v l a s t i t o j p a m e t i i stoga, koliko mogu, nastoje, da se po njoj pokažu kod drugih ljudi, ali niječu, da bi svijetom upravljala neka mudrost te pokušavaju da svijet protumače kao učinak slučaja, kao rezultat borbe za opstanak ili kojim drugim načinom, koji bi im dozvolio da se izmaknu te da ne priznadu o s o b n o g a Stvoritelja svijeta (a ne samo nekakvu nesvjesnu »prasilu«), koji, ako opstoji, nužno određuje svijetu — s v o m u svijetu — i ljudima zakone ka-

ko će živjeti, šta će raditi i šta propustiti.« (Fr. Vogt, »Gedanken über den Bau der Welt« u Natur u. Kultur, 1936, 400).

Ovdje iznesena misao potpuno crta plitko ponašanje tolikih, napola naobraženih, ljudi. Umišljaju o sebi da su popili pamet svega svijeta, a na kraju ne će da shvate, da treba dati svakomu svoje, dosljedno i Bogu Božje. Ljudi drže velikim čovjekom, velikim učenjakom nekoga, koji je tek nešto naslutio o velebnim zakonima, koji vladaju u svijetu, a nikomu ne pada ni na kraj pameti da pomisli ili dokazuje, da ih je on i stavio u prirodu, da ih je stvorio. A onomu, koii je ne samo naslutio nego zbilja i otkrio, dokazao, da postoji neki zakon u prirodi, zajamčeno mu je vječno ime među velikim učenjacima. O njemu se djela pišu i spomenici mu se dižu. On je genij! Sjetimo se Kopernika, Galileja, Newtona itd.

Ima li onda išta dosljednijega, nego da bi čovjek zaključio kako mora biti velik, uman, genijalan onaj, koji je sve ove velebne i brojne zakone izmislio, stavio u prirodu, koji ih onda sve dojednoga poznaje i čuva, da se ne bi poremetili! A ovi zakoni vladaju čitavim svijetom, od malene travke na livadi do kraja svemira! Ima li išta naravnijega nego priznati neizmjernu mudrost Stvoritelja svih ovih zakona! Nema ništa naravnijega od toga, ali to je i znak nepokvarenoga srca i duboke naobrazbe. A jednoga ili drugoga nema u umišljenim i plitkim glavama, pa stoga nemaju ni toliko uviđavnosti, da priznaju ovu činjenicu, koja im oči kopa. *U.*

*

Veliki prirodoslovci Newton i Joule o Bogu. — (Les savants naturalistes Newton et Joule sur la religion). — Jedan od najvećih klasika u prirodnim znanostima jest, bez sumnje, Izaak Newton, predsjednik britanske »Royal Society«, utemeljitelj novije fizike i fizikalne astronomije, otkrivač diferencijalnog i integralnog računa i zakona teže, sastava svijetla i razvijanja zvuka i valova i tolikih drugih prirodoznanstvenih tekovina.

Kolikogod je Newton bio velik kao prirodoznanac, isto tako je bio duboko uvjeren, da Bog opstoji i da On upravlja svijetom. Između tolikih njegovih izjava dovoljno nam govori o njegovu religioznomu raspoloženju i ovo što je rekao jednom zgodom, kad je govorio o nedokučivo mudrom uređaju, koji drži na okupu vas sunčani sustav i tako nefaljivo upravlja njegovim razvojem. »Ovo lijepa veza, koja međusobno veže sunce, planete i komete, nije mogla nastati drukčije, nego mudrošću i voljom jednoga premudroga i mogućega Bića. Te ako su zvijezde stajačice središta sličnih sistema, to su i one sve uređene po istom nacrtu, svima vlada Jedan. Ovaj Jedan upravlja svime, ne kao nekakva duša svijeta, nego kao Gospodar svemira. I radi Njegove vlasti zovemo ga Gospodin, Bog, Svevladalac... Bog koji ne bi vladao svijetom, koji ne bi njime upravljao, koji mu ne bi odredio pametnu svrhu, ne bi bio ništa drugo nego usud bez prirode... Opća raznolikost stvorenih stvari, prilagođena svim vremenima i mjestima, može nastati samo voljom i mudrošću jednoga Bića, koje nužno opstoji.« (v. Nat. u. Kult. 1935, 265).

Kao Newton tako o Božjoj mudrosti i svemoći govori i James Prescot Joule, također klasik u prirodnim znanostima, napose u fizici.«... Zatim sadimo iz područja planeta i svemira na površinu zemlje, i tu nalazimo veoma raznolike pojave, koje su u vezi s izmjeničnim pretvaranjem žive sile u toplinu, i koje jasnim jezikom govore o mudrosti i dobročinskoj ruci velikoga Graditelja prirode.

Zbilja, prirodne pojave, bile one mehaničke ,kemijske ili vitalne naravi, sastoje se gotovo jedino iz trajnoga izmjeničkoga pretvaranja privlačivosti u prostoru, životne sile i topline. To je razlog, da se red u svemiru stalno uzdrži, ne nastaje nikakav nered, ništa se nikad ne gubi, nego vas stroj, neka je tako kompliciran, radi bez sudara i u potpunom skladu. Pa premda je, kaono u uzvišenom Ezekijelovu viđenju, kolo u sredini kola, i svaka stvar izgleda da se je utopila i da je uronila u prividnoj zbrci i da je sve pomiješano u gotovo beskrajnoj raznolikosti uzroka, učinaka, pretvorba i uredaba, ipak vlada najsavršeniji red — *pošto svime vlada svemoguća volja Božja.*« (n. m. 554) *C.*

*

Prirodne znanosti vode k Bogu. — (Les sciences naturelles mènent à Dieu). — Dr. Hans Meierhofer, profesor u Zürichu, spada među one brojne današnje prirodoslovce, koji su okrenuli leđa materijalističkomu naziranju. U materijalizmu gleda on samo jednu veliku nagrdu u čovječjem mišljenju, koja je nemilo priječila pravilan i plodan razvoj prirodnih znanosti i davala im materijalističko obilježje, iako one nijesu za to davale prirodoslovcima nikakav povod. Oni koji su se krili ili se kriju za materijalizam te vele, da ih k njemu vode prirodne znanosti, lažu, veli on, i time samo očituju svoje nutarnje slabo raspoloženje, koje s prirodnim znanostima nema nikakva posla.

Tužeći se na one, koji su htjeli podučavanje u prirodnim znanostima učiniti školom za podučavanje u materijalizmu ili ateizmu veli, da je to bilo bez ikakva prava. »Meni je uvijek izgledalo, kao da ovi kratkovidni zanešenjaci nijesu nikada razumjeli pravi smisao prirodnih znanosti, kao da su nastojali za svoje prividno neraspoloženje sakriti svoje vlastito neznanje ili svoje većinom materijalno nastrojeno gledanje na svijet; *jer prirodne znanosti ne niječu Boga, one Ga traže.* Na obijeljenim zidovima neke seoske crkve nedavno sam čitao jednostavnim riječima napisano: »Ja sam put, istina i život.« Tà šta hoće prirodne znanosti drugo, ako li ne da bez predrasuda istraže istinu, da saznaju tajne života i po tomu izvor svega zbivanja? Jer znanost nije isto što i istina, nego neprestana borba za istinu... Te kada taki istraživalac istine nađe kakvo zlatno zrnce, ovdje ili ondje na njegovu dugom. mučnomu putu zasja mu kakvo malo svijetlo, kao zvjezdica na naoblačenom noćnom nebu, tada on veselo ide naprijed, sretan u misli, da je i on mogao malo pripomoći, da se ljudi približe k istini, približe Bogu. Svako zaronjivanje u tiha čudesa, koja nas opkoljuju, čini nas poniznima, pokazuje nam, kako mi, na kraju konca, znademo malo o uzrocima i učincima u prirodi; kako mi, istina, naslućujemo ili izgrađujemo

veze među njima, pa kako možemo i naći po koju vezu među njima, *ali svemoguća, nevidljiva sila, koja vlada našim životom i životom sviju ljudi, izmiče našim osjetilima, mi je vidimo u njezinim djelima, vidimo tragove njezina svemogućstva i veličine...*

Stoga je svako poznavanje prirode u isto vrijeme i put k upoznavanju Boga. Naravno, samo ovim putem ne ćemo trajno zasititi glad naše duše, i zadnje odnošaje među stvarima ne ćemo shvatiti ni s pojačanim našim osjetilima; ali svako ozbiljno promatranje prirode može biti religiozni doživljaj, može nas dovesti k mislima o najdubljim i najsvetijim pitanjima našega života. Većinom je samo lažni stid, koji ne ćemo da priznamo, kad za praizvor svega života tražimo nova imena (duša svijeta, um svijeta, aktivitet, životna sila, svemirska inteligencija, duhovna prirodna moć itd.), mjesto da se slobodno, bez straha pred ljudima, kao i naši stari, poklonimo svemogućemu Bogu, stvoritelju svijeta...

Bilo da se istraživatelj istine oduševljava gledajući kroz mikroskop ljepote jednostaničnih bića, bilo da kroz teleskop gleda orijaška sunca u svemiru, bilo da za tihih časova analizira svoj vlastiti »ja«, bilo da mu se u pobožnosti pri nedjeljnoj službi Božjoj vlastita duša sva raskrivena prikazuje — *uvijek zapaža Boga, kao onu moć i mudrost, koja vodi njegov i svačiji život...*« (Iz zadnjeg poglavlja u njegovu djelu: »Wunder am Wege«, Fretz & Wasmuth, Zürich). *I.*

*

Evolucionizam u svijetlu nauke o nasljedstvu, paleontologije, geologije i etnologije. — (L' évolutiosme dans la lumière de la paléontologie, géologie et etnologie). — Skrajnji evolucionizam t. j. pretpostavka, da se je život razvio iz mrtve materije, a iz ove prve žive stanice da su se pomalo razvili drugi organizmi, i tako da se je pretvarala vrsta u vrstu sve dok nije došla do svoga vrhunca, do čovjeka, u današnjim prirodoznanstvenim krugovima nema nikakva ozbiljnoga oslona, niti ga ko brani, osim onih, koji bi, ne sa znanstvenih, nego sa sasvim drugih razloga htjeli, da je tako bilo.

Proti ovom neznanstvenomu zahtjevu, neosnovanom postulatu govore činjenice iz nauke o naslijedu, iz paleontologije, geologije i etnologije. Glasoviti Mendel je znanstveno dokazao ono, što mi dnevno vidimo vlastitim očima, t. j. potomci od svojih preda nikada ne primaju nešto što bi bilo u bitnoj opreci sa dotičnom vrstom, sa naravi predaka. Sin prima narav roditelja, od čovjeka se rađa čovjek, od ovce dolazi ovca, od pšenice uvijek pšenica, nikada grah i obratno. Istina je da se ponekada potomci u jednom ili drugom pogledu ponešto udaljuju od svojih preda, ali to biva uvijek unutar same vrste, nikada varijacije ne prelaze granicu, koja dijeli vrstu od druge.

Današnji paleontolozi danas naglasuju i drugu činjenicu, a ta je da je čovjek u svoj svojoj prošlosti čovjek, a nigdje i nikada kakva životinja ili poluživotinja. Čovjek je sačuvao svoj vlastiti tip od svoga početka, svoje specijalne oznake, koje ga zapravo i čine čovjekom i daju mu posebne,

čovječje anatomske, fiziološke i morfološke osebine, koje su mu vlastite u svoj prošlosti, a koje nema nijedna životinja, pa ni čimpanza ni orangutan ni gorila. Danas ovo naglasuju paleontolozi kao berlinski antropolog Dr. Max Westenhöfer, bečki paleontolog von Bertalanffy, münchenski paleontolog E. Dacqué itd. To oni objasnjuju i činjenicom, što fosilni nalazi iz Kanjera i Kanam potpuno se s ovim slažu. Ovi ostaci prahistorijskog čovjeka, našasti u Africi u najnovije vrijeme, spadaju u najstarije diluvijalno ili pače u tercijarno doba. Dakle to su ljudi iz one dobe, iz koje imamo najprve tragove o čovjeku na zemlji. Ovi najstariji ljudi, o kojima nam govori prošlost zemlje, na sebi nose sve bitne oznake današnjega čovjeka. Na to je još 1933. upozorio E. Dacqué; a kustos antropološkog odjela u prirodoslovnom muzeju u Beču Dr. V. Lebzelter pisao je odmah iza otkrića ovih starinskih ostataka: *»Najstariji čovjek, kojega mi dosada poznajemo, izgledao je u glavnomu kao i mi danas.«* (Reichspost, 24. Sept., 1933).

Pošto je evolucionizam bio moda u prošlom, pa i u početku ovoga vijeka, bilo je etnologa, koji su kušali evolucionističku metodu primijeniti i na etnologiju, na vas materijalni i duševni život kulturnih i primitivnih plemena. No ni tu nije nikako odgovarao željama onih, koji su u ovu metodu polagali velike nade. Činjenice se nijesu nikako htjele poklapati s njihovim željama. Ova je neznanstvena metoda danas napuštena i nema za sobom nijednoga ozbiljnijega etnologa.

Pravi preokret je nastao zavođenjem historijsko kulturalne metode u etnologiji, kojoj je prve začetke postavio Ratzel (1886), a nastavio Frobenius (1898), Graebner i Ankermann (1905), Foy i drugi, a osobito W. Schmidt, najveći danas živući etnolog. Etnologija, zahvaljujući ovoj pozitivnoj metodi, koja se oslanja na činjenice, ne rastežući ih na Prokrustovu postelju, kao što je činio evolucionizam, uči da na zemlji nema ljudi bez ikakve kulture, da nema ljudi-životinja, ne samo da ih sada nema, nego ih nikada nije ni bilo. Život pračovjeka bio je drukčiji nego što je to zamišljao evolucionizam. U početku nije bilo divljaštva, ni vračanja, ni mnogoženstva, nego je bilo dosta visoko duševno stanje čovjeka. Tijekom vremena, uslijed raznih neprilika, neka su plemena, mjesto naprijed, vratila se nazad od onoga prvoga stepena. Stoga etnologija govori baš obratno nego što su htjeli evolucionisti.

Da evolucionizam nije nauka, da nije ničim dokazan, dakle da nema oslona ni u geologiji ni u paleontologiji ni u etnologiji, izričito priznaje i beogradski profesor Borivoj Milojević. (Čarls Darvin, Moj život... Beograd, 1937). No ipak je iskren pa priznaje, kao što je i Haeckel govorio, da on i svi evolucionisti vjeruju u evolucionizam, iako nema za to nikakvih dokaza. »... naša umna tuga, što ne možemo da dokažemo u što smo prisiljeni da verujemo, evoluciju, i što se nalazimo u paradoksalnoj situaciji da ne moramo da dokazujemo ono što je ostalo nedokazano — nije jedina koja muči čoveka.« (21) Eto tako izgledaju »tvrdi« temelji, na kojima stoji evolucionizam! *Č.*

Liječnička zvanja i liječnički rad u katoličkim misijama u zadnjim godinama. — (Le rôle et le travail des medecins catholiques dans les missions). — U zemljama, u koje su stizali katolički misionari, da naviještaju evanđelje, ujedno su radili i za poboljšanje zdravstvenih prilika. Na to ih je poticala žalosna činjenica i iskustvo što su, napose u Aziji i Africi, nailazili na razne, raširene bolesti i pošasti, koje su prijetile i samim misionarima i njihovim pomagačima. Tako je pučanstvo u Uganda u Africi u nekoliko godina spalo sa 6 i po na 2 milijuna i tristo hiljada, uslijed bolesti spavanja.

Sistematičniji rad na suradivanju misionara i liječnika počeo je tek iza velikoga rata 1914.—1918. Preteča je bio kardinal Lavigerie, koji je još 1881. dao, da se neki afrički urođenici osposobe za liječničku službu na sveučilištu u La Valetta na otoku Malti. Katolički misionari i kongregacije sestara i u Indijama išle su za tim, da tamo osnuju svoje bolnice, od kojih su i danas veoma poznate one u Bangalore i Rawalpindi. U Evropi je u ovomu probio put Misionski liječnički institut u Würzburgu u Njemačkoj, osnovan 1922. Svrha mu je da uzgoji katoličke lajike kao liječnike za misijske zemlje. Kroz ovih dvadeset godina rada ovaj Institut poslao je u razne misijske zemlje u Africi, Aziji, Austraiji i Americi mnoge stotine liječnika i liječnica. God. 1925. Anna Degel, katolička liječnica u Washingtonu osnovala je »Udruženje katoličkih misijskih liječnica«, koje prima kao članice samo one studentice medicine, koje će kao sestre biti članice Udruženja. Iste godine osnovano je u Belgiji »Udruženje liječnika pomoćnika za misije«, kojemu je svrha, da one liječnike i liječnice, koji su već svršili i koji su u službi, za nekoliko godina pošalje u misije. Sveučilište u Louvainu osnovalo je u Kisantu, u Belgijskom Kongu u Africi, Visoku školu za misijske liječnike, za naobrazbu urođeničkih liječnika za misijsku službu. Drugi misijski Redovi, kao »Dobre Pastirice« i »Misijske Sestre« u Tutzingenu, u svojoj kongregaciji osnovale su posebne grupe sestara, koje se imaju školovati za liječničku službu. U Holandiji, gdje već od 1925. opstoji odbor pomoćnih liječnika za misije, prvi misijski liječnički kurs držan je na sveučilištu u Rotterdamu 1927. Slične ustanove osnivaju se tih istih godina u Parizu, Lille, Glasgowu, Dublinu, Freiburgu u Švajcarskoj, Immensee itd. U Italiji je počelo s Bolognom 1926., kad su tu održani prvi kursevi. Iste ustanove podignute su u Parmi, Modeni, Napulju.

Iako postoje posebni propisi koji zabranjuju, da svećenik redovito vrši liječničku službu, Crkva to toliko ne traži u misijskim zemljama, nego je za to dala posebne polakšice. U zadnje vrijeme dozvolila je, da se osnivaju ženske redovničke kongregacije ili da se u već opstojećim kongregacijama osnivaju posebni odjeli sestara, koje će se posvećivati misijskom liječničkom pozivu. (v. Oss. Rom. 8. VIII. 1940.).

Iz svega ovoga vidimo da je Crkva, zalazeći u poganske, dosada nepristupačne predjele, zajedno sa evanđeljem, donosila i donosi i drugu kulturu, jer je na to potiče i sili baš evanđelje, koje propovijeda. Trebamo li rukopipateljnijega dokaza, da je Crkva i danas ono, što je bila kroz dvije hiljade godina: učiteljica neukih, zaštitnica kulture.

Dr. Božo Vucić

Ispovijest jednoga velikog liječnika. — (La confession d' un grand médecin). — Sveučilišni profesor u Erlangenu dr. L. R. Müller, sada u 70. godini života, u svojoj autobiografiji osvrće se na mnogo toga, što je doživio u svomu dosta dugomu znanstvenom i pedagoškom radu. Između ostaloga govori o dubokom utisku, koji je na nj ostavilo proučavanje grčkih i rimskih klasika, dok je još bio đak u gimnaziji. No tek kasnije u životu znao je pravo procijeniti koliko je dobro klasična naobrazba.

Još je važnije drugo priznanje dr. Müllera, a odnosi se na religiozni uzgoj i religiozni život. *»Uzgoj bez Deset Božjih zapovijedi i ćudoredan život bez svijesti odgovornosti pred Bogom ne može se zamisliti.«* (Isp. »Natur und Kultur«, Juli, 1940, 187). Ove riječi staroga, na daleko poznatoga profesora i stručnjaka, imaju veliko značenje. Prije svega iz njih se jasno vidi, da materija, kojom se je on neprestano bavio u svomu dugomu životu, čovječje tijelo, nije u njemu ubila više poglede, nije ubila vjeru u Boga, već je naprotiv jačala onu vjeru, koju je primio u đačkim godinama. Dr. Müller je u broju onih velikih, misaonih liječnika, koji, baveći se ljudskim tijelom, u njemu vide remek djelo jednoga premudroga Bića. Svaki dio, svako udo, svaka žilica govori o Bogu onomu, koji ima imalo volje da to vidi i čuje. Takih liječnika, koji znadu čitati iz onoga, što im je pod rukama, hvala Bogu, danas ima mnogo, i svaki dan ih je sve više sa čisto spiritualističkim pogledima na svijet, u pokretu koji je počeo u stranom svijetu, u Francuskoj, raširio se po Njemačkoj, Italiji itd. te se jasno pojavljuje i kod nas.

Riječima dra Müllera o apsolutnoj potrebi Dekaloga i svijesti odgovornosti pred Bogom za odgoj i ćudoredan život ne trebamo nadodati ni riječi u vrijeme kad propadaju ne samo pojedinci ili obitelji, nego i čitavi narodi, a to baš zato, jer su istjerali Boga iz svoje sredine. Svak je mogao prije doći i zavladati obiteljskim i narodnim životom, na pr. u Francuskoj, nego Bog. Sve se je bilo urotilo proti Njemu. Koliko je bilo do onih, koji su nešto mogli, Njemu nije bilo mjesta u Francuskoj. Mjesto Deset Božjih zapovijedi francuskim životom su zavladali protivni grijesi, a svijest odgovornosti je sistematski rušena lajičkim školama i lajičkim moralom. Tako su se u Francuskoj, kad su istjerali Boga, svi složili kako će je srušiti. I to joj se je dogodilo! To je bivalo i na drugim mjestima, i bit će na svim mjestima, gdje nestaje Dekaloga i svijesti odgovornosti pred Bogom.

Dr. Božo Vucić

*

Šta veli jedan savremeni liječnik o životu. — (Ce que c' est que la vie d' après Dr. Huneke). — Preokret od mehanističkoga, materijalističkoga naziranja započeo je na biološkom polju, a odatle je prešao na medicinu, koja je s biologijom u natjesnijoj vezi. A materijalističko naziranje o životu i o organizmu proizvelo je u medicini velikih šteta, redovito na štetu pacijenata. Danas, naprotiv, kao što smo prije spomenuli, baš vodeći liječnici svjetskoga glasa, probijaju put i daju smjernice za stvarnije, ozbiljnije, objektivno i strogo znanstveno gledanje

na područje liječničkoga rada, na živi organizam. Među ove spada i izvan Njemačke na daleko poznati Dr. Ferd. Huneke. U zadnje vrijeme izdao je djelo pod naslovom: »Bolest i liječenje, pod drugim vidom« (Krankheit und Heilung, anders gesehen!). Njegove misli, uglavnom, nalaze se i u ovogodišnjemu siječanjskomu broju časopisa »Auslese«, prema kojemu ih mi i donosimo.

Dr. Huneke je uvjeren da nematerijalne, nadmaterijalne, metafizičke sile upravljaju i materijalnim i organskim svijetom. Vlastitim istraživanjem došao je do zaključka, da opstoji duhovna snaga »koja se doduše preko materije ispoljuje i time je mi zamjećujemo, ali koja, pošto je iznad materije, njom vlada i upravlja i koja može opstojati i bez materije«. Huneke je dovodi u vezu s enteleheiom staroga Aristotela i današnjih modernih vitalista, te veli, da je to »nutarnji princip, koji radi u samom živomu biću, proizvodeći u njemu sve životne pojave.« Mnogo je bioloških pojava koje se nikako ne mogu protumačiti bez ovoga nadmaterijalnoga principa. Među te pojave spadaju prije svega rast i ozdravljivanje. To je onaj Paracelsov »nutarnji liječnik«, čije je djelovanje svakomu poznato, a čiju bit materijalistički nastrojeni ljudi nisu mogli shvatiti.« Ovaj princip je živi, nematerijalni, nadmaterijalni zakon, koji upravlja i postajanjem i rastom i propadanjem i koji se vidno pojavljuje u materiji i kroz materiju. Duh i zakon stoje iza tjelesnih pojava... Svako tijelo samo je oruđe, kojim se ispoljuje duhovni princip... Živi organizam znači više nego skup materijalnih djelova. Stoga i tok ozdravljenja, veli Huneke, »radi njegove veze s ovim nutarnjim principom (koji od svih atoma, djelova, udova sačinjava samo jedno tijelo) dopire do u duhovne sfere, te se stoga izmiče našim osjetilima, kojima, jer taka im je narav, možemo opažati samo materijalne stvari.«

Sam Haeckel je, veli Huneke, vidio da mora biti ovaj nutarnji princip, no u svojoj fanatičkoj zaslijepljenosti, nije htio vidjeti, da on ne može biti materijalan.« Ali već njegov učenik H. Driesch, veli Huneke, ostavio je učiteljev način mišljenja, nezadovoljan vjerom, da bi opstojala samo materija. Vidio je, da je ludo zamišljati svijet, koji bi »sam sebe« sagradio iz mrtve materije. Duboko istraživanje dovelo je Driescha, da prizna duboke principe života i izgrađivanja, koji upravljaju fizikalnim i hemijskim silama k nekom stalnom cilju: »dušu, koja stvara oblik.«

Kao što Huneke tako misle i drugi današnji veliki biolozi. Spemann, dobitnik Nobelove nagrade za biologiju, rekao je na III. Međunarodnom medicinskom tjednu u Švajcarskoj i ovo: »Razvojem embriona upravljaju stalne sile, koje stvaraju oblik, a koje se i u odraslom organizmu nalaze u latentnom stanju.« Bertalalanffy kaže: »U problemu plazme svršava fizikalna kemijska teorija. Sklonosti su više negoli kemijski spojevi, stvaranje oblika više negoli kemijski procesi... sama materija ne može stvoriti nikakav organ.« Veliki prirodoslovac i filozof H. Reihke misli isto tako.« Hromozomi nisu samo materija, nego materija, koja je dobila oblik s nadmolekularnim uređajem, koji je ispunjen raznim silama. Uređaj je važniji od materijala.« A jedan od najvećih današnjih fizičara Alwin Mittasch izrazuje svoju misao u rečenici: »U katalizi možemo vidjeti samo jednoga činioca (djelujuću silu), koja

stoji u službi entelehije« t. j. nutarnjeg principa, koji ravna svim životnim zbivanjem. (U djelu: »Ueber katalytische Verursachung im biologischen Geschehen«).

Medicina i nije mogla ostati ravnodušna pred velikim tečevinama moderne biologije i organske kemije. I jedna i druga i treća odriču se uskogrudnoga materijalizma, koji im je nemilo kočio napredak koncem prošloga vijeka.

Dr Božo Vucić

*

Moderna medicina o besmrtnosti duše. — (La médecine moderne et l'immortalité de l'âme). — Nauka svih religija i svake zdrave filozofije, da čovjek, uz tijelo ima i dušu, bila je u prošlom vijeku, a i danas je napadana od raznih materijalističkih struja u filozofiji. Međutim danas se jasno zapaža da prolaze vremena, kad se je mogao pojavljivati i podržavati znanstveni paradoks i apsud, kao što je to »psihologija bez duše«.

Među one, koji danas jasno i glasno govore o duši, i to na temelju znanstvenoga istraživanja i zaključivanja, jesu veliki liječnici. Među ostalima dr. Eduard Krueger (Meiningen) ovako govori o duši i o njezinu odnosu prema tijelu: »Naravno je da tvrdo držimo nauku o jedinstvu tijela i duše kod čovjeka. Ali jedinstvo nije isto što i nedjeljivost... Svaka sretna ženidba mora isto tako biti neka jedinstvenost, ali zato čovjek i žena nijesu ista stvar. Živo biće, koje sačinjava jedinicu »čovjek« mora također, da tako rečemo, biti neka sretna ženidba među dušom i tijelom... Da ova oba pojma (duša i tijelo) nijesu baš ista stvar, najbolje znadu liječnici, kad moraju razlikovati organično i funkcionalno, a to se između ostaloga vidi iz boja, koji duša i tijelo često moraju voditi među sobom. Pomislimo samo na svladavanje strasti kod ljudi, koji imaju savjest, protivno nego je kod onih, koji nemaju savjesti ili bar ne dadu da ona upravlja... Nije li stoga isto tako moguće, da duša i tijelo, iako za života čine jedinstvo, a ipak nijesu jedno te isto i nijesu nerazdjeljivi, preko smrti se rastave? Ne primičemo li se time daleko bliže misli o besmrtnosti? O jednomu govori znanost, o drugomu vjera, jedno zovemo tijelo, drugo duša, gotovo bi mogli reći da je jedno prirodna znanost, a drugo religija. Baš je to ono u što mi vjerujemo, i to mora biti naša snaga, a to mora biti i naš put i naš cilj. I u tome ja vidim riješenje velike tajne.« (»Zeit im Querschnitt«, Nr. 15).

Kako vidimo dr. Krueger, tvrdo drži, da opstoji duša i da će ona živjeti i poslije nego se rastavi s tijelom, i to zato, što ga o tomu uči medicinska praksa i vjera. To je istina i to je dobro. No i sama znanost, naravna znanost, razum, bez obzira na Božju objavu, spoznaje da ima duša, i to takim razlozima, koje niko nikada nije uzdrmao. Ovo popunjava misli i riječi dra Kruegera.

Dr Božo Vucić

*

Liječnici i mehaničko naziranje u živom svijetu. — (Les médecins rejettent le mechanisme dans la biologie). — Glasoviti danziški kirurg i medicinski filozof Erwin Liek govoreći o je-

dinstvu, koje vlada i upravlja svakim živim bićem, organizmom, veli i ovo: »Nije li Macfie imao pravo kad je rekao, da stanica sliči orijaškom parobrodu, recimo »Mauretaniji«, koji je ispunjen hronometrima?

I ovo čudesno djelo — upozorujem usput i na pojave, kao što su dioba stanice, oplodivanje, nasljedivanje — mali čovjek htio bi oponašati u svom laboratorijumu sa sapunjačom, s nekim kemikalijama i retortama? To je preuzetnost nadutoga vremena. Strahopočitanje i poštovanje, to je jedini stav, u koji se mora staviti istraživač, koji hoće da zađe u ove zadnje tajne života!

Stanica je jednostavno savršena, jedna cjelina, upravo tako puna čudesa, kao mnogostanični organizam, na pr. čovjek... Kad se je u prošlom vijeku razvoj prirodnih znanosti bio tako razmahao, naša spoznaja kemijskih i fizikalnih stvari bila se tako proširila, pretpostavka, da je život nastao slučajnim, sretnim spojem anorganskih atoma, dosljedno molekula, bila je plodna radna hipoteza, pretpostavka. Nijesu trebali Stvoritelja. ***Danas smo dalje; izdao nas je mehanički svjetovni nazor; mi opet priznajemo da je sve učinjeno prema nacrtu od Stvoritelja.«*** (Das Wunder in der Heikunde«, 18—19).

Stoga Liek s pravom tvrdi, da organizam nije skup stanica, nabacanih kako mu drago, bez veze među sobom. Svim pojedinim stanicama u organizmu, svim njihovim radom upravlja jedan nutarnji princip, te iz njih izgrađuje ovu **jedinstvenu** cjelinu, živo tijelo, organizam, u komu je jedna stanica ovisna o drugoj, jedno udo ovisno o drugomu, jedno pomaže drugo, a sva zajedno čine jednu cjelinu. Sve to dolazi od jednog, jedinstvenog nutarnjega principa. Stoga smo sretni mi liječnici, veli on, kad između sebe i živog organizma imamo ovog nutarnjeg pomagača, koji je neusporedivo mudriji i okretniji od nas. »On otklanja mnoge udarce, druge odvodi tamo gdje ne će škoditi, otrovne sastavine pretvara u neotrovne, našim lijekovima daje oblik, kojim će biti od koristi itd.« (53) Eksperimentatori, liječnici s mehaničkim naziranjem, koliko je do njih, bili bi dosada iskorijenili sve ljude, da životom i organizmom ne vlada ovaj nutarnji princip, koji ne možemo zahvatiti nikakvim eksperimentalnim sredstvima. (53)

Kao što Dr. Liek tako misli najveća većina današnjih liječnika, koji, iza zadnjih decenija prošloga vijeka, napuštaju mehanističko, materijalističko naziranje, te se obraćaju vitalizmu, spiritualizmu, svjesni, da pred sobom nemaju aglomerat materijalnih djelova, nego živi organizam, jedinstvenu, solidarnu cjelinu. Von Krehl stoga piše (»Umschau«, Sept.): »Sada će se teško naći liječnika, koji, u »terapeutskom pogledu, prvenstveno ne će gledati na čovjeka kao na cjelinu, jedinstveno biće.« Zatim veli opet: »Bez sumnje je, da ne liječi liječnik, nego priroda.« Dakako da tu ne niječe svaki utjecaj liječnikov, nego hoće da reče, da vas rad ne vrijedi ništa, ako nije u skladu sa zakonima, koji vladaju u živom organizmu, kao jednoj jedinstvenoj cjelini. To se vidi i iz slijedećih riječi: »Bez sumnje je da ozdravljenje dolazi od naročite sposobnosti organizma, koja nije mehanička.« A nije mehanička baš zato, jer se radi o živoj stvari, o životu, koji ima svoje zakone, koji nikako nijesu ni fizički ni mehanički.

Dr Božo Vučić

MEĐU KNJIGAMA

Zaboravljena trojezična gramatika

Fra GAŠPARA VINJALIĆA

(3. X. 1707. — 16. V. 1781.)

1. — Pokojni Šime (Fra Grgo) Urlić, poznati literarni i kulturni historik, u svojoj studijici: *O. Gašpar Vinjalić* (Rad Jugosl. akad., knjiga 189, str. 277—287, Zagreb 1911), spominje izrijekom samo dva djela toga odličnoga franjevca: njegovu *Povijest Dalmacije* i *Otvoreno pismo Ivanu Lovriću.* O Slovnici njegovoj nema ni riječi.

O toj Slovnici ostavio je O. Stipan Zlatović, u svojoj povijesti *Franovaca Drž. Presv. Odkupitelja* (Zagreb, 1888, str. 306) ovu uspomenu: ***»Bijaše određen učiteljem mladića, koji se za Red pripravljahu, za koje sastavi posebitu slovnicu u tri jezika: latinski, talijanski i hrvatski, koja se i danas u izvorniku nahodi u arkivu samostana u Sinju«.***

Ta Zlatovićeva bilješka možda i nije sasvim točna. U sinjskome Arhivu nalazim pod signaturom: *Codex H.* i oznakom: *Vinjalić Gramatika* (oboje od ruke F. I. Markovića) kartonirani svezak, 26 × 19 cm, kojemu je na prednjoj korici kasnija ruka napisala štampanim slovima oznaku: VINJALIĆ, ali ispod toga piše: ***Ego F. Franciscus Buglian da Bittelich Scribsi Manu propria Anni 1809.***

Prema tome kodeks ne bi bio »izvornik«, nego prijepis pisan mnogo godina poslije Vinjalićeve smrti od O. Franje Buljana Mlađega († 22. I. 1848 u Splitu; vidi Dr. Crnica: *Naša Gospa od Zdravlja*, Šibenik 1939, str. 399). Ne govorim to sa svom sigurnošću, jer možda se gornja bilješka O. Buljana odnosi na sam uvez knjige.

Ta mogućnost dala bi se zaključiti iz stanja prve stranice. Njezin natpis sastavljen je od dvije sasvim različne polovine, koje se čini da nisu pisane od iste ruke. Gornja polovina glasi (na talij. jeziku): ***Početci Gramatike na službu Hrvata*** (Slavi) ***koji žele biti Redovnici, po kojima će naučiti u isto vrijeme jezik latinski i talijanski, a služit će i Talijanima da nauče hrvatski jezik. Djelo Fra Gašpara Vinjalića bivšega Definitora redovničke Provincije Presv. Otkupitelja u Dalmaciji.*** — Ispod toga je druga polovina koja glasi: ***Grammatica prima in lingua Slava Italiana et Latina Anni Domini 1809. Hic est Liber meus Testis est mihi Deus. Qui furabit Librum istum non videbit Jesum Christum. Ego F. Fra-***

ter Franciscus Buglian affermo come di sopra. — Ruka koja je na korici napisala riječ: Vinjalić precrtala je ovu drugu polovinu natpisa prve strane. — Pismo u samome djelu više odgovara rukopisu prve polovine toga natpisa.

Djelo nije bilo paginirano. Samo su naznačeni arci, na prvoj strani svakoga arka pri desnome vrhu: T. 1, T. 2 itd. Svaki arak ima redovno po dvanaest (12) listova, samo arak prvi ima ih 6, treći pače 16 i sedmi 10. Gramatika obuhvata prvih 12 araka, no od posljednjega nije ispisano posljednjih 7 strana, a posljednji list je iskinut. Araka 13—28 nema. Na 29. arku ispisana su dva talij. sastava: *Geografija Dalmacije po razdiobi rimskih provincija od Cesara Oktavijana Augusta* (na 14 nepunih strana) i kratka kronika alfabetskim redom udešena: *Indice* (na 10 strana). Trideseti arak nije numeriran, a ima isto tako kratku kroniku, alfabetskim redom, na 11 listova, dok je posljednji list prazan. Ja sam numerirao strane čitavoga kodeksa crvenilom, pa i citiram po njima.

Ovdje ćemo se pozabaviti samom Gramatikom = *Principj della Grammatica).*

Kad je Vinjalić pisao tu Gramatiku, ne mogu znati. On je već oko 1745. pa do 1749. bio učitelj samostanskih đaka (Magister juvenum), a ta mu je služba povjerena po drugi put oko 1766. Po svoj prilici sastavljanje Gramatike bliže je ovoj drugoj nego onoj prvoj godini.

Već prije Vinjalićeva učiteljevanja izišle su dvije latinske Gramatike u njegovoj redovničkoj Provinciji: Babićeva 1712., pa 1745.; Šitovićeva 1713., pa 1742. i treći put 1780. Poslije Vinjalićeve smrti, na 12 godina, izići će i Gramatika Fra Josipa Đurina *(Slovkigna slavnoj slovinskoj mladosti,* Mleci 1793.). Od svih ovih Vinjalićeva se razlikuje u tome, što je on htio da njegova Gramatika bude i latinska i talijanska i hrvatska, dok su prva dvojica pisala prije svega latinsku gramatiku, a Đurin će samo donekle prihvatiti Vinjalićevu ideju.

Prema tome, Vinjalićeva Gramatika zanimljiva je i osamljena pojava kod nas, pa mislim, da neće biti na odmet, ako malko o njoj progovorim.

2. — Najprije u Uvodu *(Introduzione)* ističe Pisac, da je teško latinskim ili grčkim slovima označiti slavenske glasove. Zato i jest 880. Konstantin Filozof, kasniji sv. Ćiril, izumio 33 slova, kojima je dao slavenske nazive, i to tako, da oni tvore kao mali *»govor, u kojemu pokazuje kako su ljudi sretni, kad žive pametno«.* Srbi su ostavili ta slova, ali ne njihova imena, i prihvatili grčka slova. Rusi su umnožili nazive i znakove te ih imaju 40. Tako Slaveni bez poteškoća pišu svoje riječi, ali njihov alfabet služi samo za njih, pa drugi narodi ne mogu naučiti njihova jezika. Kler latinskoga obreda, a slavenskoga jezika, služi se slovima

koja je iznašao Konstantin Filozof, a njegov ih brat sv. Metod donio u Moravsku, pa se netočno nazivaju *»slovima sv. Jerolima«,* jer u doba ovoga Sveca *»slavenski jezik još ne bijaše prešao Dunava«* (str. 2).

Poslije toga Uvoda dolazi *»Uvodno poglavlje«* (Capitolo Proemiale, str. 2—8):

Grammatica est ars recte loquendi, recteque scribendi.
La Grammatica è un arte di parlare, e scrivere rettamente.
Grammatica jest zanat za uprav besiditi i pissati.
Quatuor partes grammaticae: Littera, Syllaba, Dictio, et Oratio.
Quatro parti della grammatica: La lettera, La sillaba, La voce significativa, ed il parlare.
Cetiri dila gramatiche: Slovo, Sastavak, recegne, govoregne.
Partes orationis sunt octo, idest Nomen, Pronomen, Verbum, Participium, Praepositio, Adverbium, Interjectio, et Conjunctio.
(Isto talijanski.)
Dilla govoregna jessu ossam, tojest Imme, Zaimmenak, Ric, Dionstvo, Pristavak, Priricak, Meumetak, i Sastavak.

Sada nastavlja samo talijanski: o padežima u latinskome i u hrvatskome jeziku. Hrvatske padeže nazivlje ovako: *Immenujuchi, Poragiajuchi, Dajuchi, Osvagiajuchi, Zovuchi, i Odnimajuchi,* ali osim tih imaju Hrvati i sedmi i osmi padež, koje onda pobliže tumači. Njegov osmi padež nije drugo do naš današnji lokativ. Sedmi mu je padež naš današnji instrumental, a ablativ je zapravo genitiv s prijedlogom od *(a baculo — dal bastone — od stapa).* Za sedmi i osmi padež nema posebnoga naziva.

Zatim prelazi na latinske deklinacije: talijanski kazuje, koliko ih je i po čemu se raspoznavaju, a onda svaku definira latinskim pravilom. Tada nastavlja talijanski o deklinacijama talijanskoga pa hrvatskoga jezika. U hrvatskome su tri deklinacije: prva svršuje u genitivu i u ablativu na *—a,* druga na *—e,* treća na *—i (Otaz, Ozza; Mater, Matere; Millost, Millosti).* Ovdje se govori i o rodu imenica, pa sasvim prirodno i o talijanskome članu (articolo).

Talijanskim jezikom kazuje sada, koliko je latinskih konjugacija, koje onda definira latinski. Nastavlja talijanski o konjugacijama kod Talijana, pa o onima kod Hrvata. Pisac drži, da i u hrvatskome imaju samo tri konjugacije kao i u talijanskome, a raspoznaju se po završetku prvoga lica indikativa prezenta: prva ima u tome obliku završetak: *am,* a u infinitivu — *atti: imam, imatti;* druga *em — iti: stiem, stiti;* treća: *im — iti: gliubim, gliubiti.* Infinitivi mogu imati i drugačije završetke: *—chi (pecchi), —sti (krasti)* itd., zato se po infinitivu i ne razlikuju hrvatske konjugacije, nego po prvome licu indikativa prezenta.

S time je završeno uvodno poglavlje.

Sada ide susljedni red poglavlja: *Caput primum, secundum* itd. Prvo poglavlje (str. 8—16) donosi deklinacije imenica sva tri jezika. To se čini tako, da su latinski naslovi i pogdjekoja definicija, a razlaganja Auktorova pisana su talijanski. Toga sistema drži se Vinjalić, u glavnom, kroz čitavo djelo. To bi se dalo po našu današnju reći ovako: nastavni jezik mu je talijanski, temeljni jezik mu je latinski, pa se glavne definicije donose i na tom jeziku, a svrha je, da učenik paralelno uči tri jezika: latinski, talijanski i hrvatski.

Što je kod ta tri jezika jednako ili slično, to se kazuje zajedno i paralelno, što je različno, to se na zgodnu mjestu umetne. Red kojim se nastava razvija slijedi poznatu latinsku gramatiku isusovca Emanuela Alvaresa (1526—1582), kojega naš Pisac obično citira kao: *l'Emmanuele*. Tako se na str. 17 kaže: »*O Komparativima, i Superlativima hrvatskim govorit ćemo; sada slijedim Emanuela.*« — Na str. 42 ima zanimljiva bilješka, koja kazuje sve. Evo je u prijevodu:

»*I druge slične čestice, kako se može vidjeti u Emanuelovoj Gramatici Cap. 9 scho. 5. Moja knjiga bila bi preveć skupa, kad bih donosio sva pravila, s njihovim primjerima, stoga neka Učenici imaju uza se Emanuelovu Gramatiku, koja je jevtina, iz koje će moći naučiti sve ono što je potrebno da se pravilno govori latinski. Ova moja ima služiti samo za početnike, i za Talijane koji žele govoriti hrvatski (in Slavo).*«

I dodaje u novoj alineji: »*Premda se načini potencijalni i dopusni malo upotrebljavaju, stavljam ih samo kod ovoga glagola* (glagol: amo, prve konj.), *da ne bi kogod mislio, da ih ne možemo prevesti na hrvatski jezik.*«

Da je Emanuel temeljni tekst Vinjalićeve škole, dokazuju i bilješke na str. 105: »*Glagoli koji nemaju supina neka se vide u Emanuelovoj gramatici*«. — Pod *Cap*(ut) IX ima samo ovo: »*Ovo se izostavlja* (naime, čitavo poglavlje!), *a ko hoće da zna razlaganja o konjugacijama, neka čita Emanuela.*« — Na str. 171. čitamo: »*Ostalo neka vide* (učenici) *u Emanuelu, jer moje djelo ima služiti kao mali Imenik* (Vocabulario) *za početnike.*« — Na str. 186: »*De accidentibus sive attributis partium Orationis vide Emmanuel.*«

Posljednja bilješka, koja potpuno razjašnjuje stav Auktora prema Alvaresu i tumači njegovu naučnu metodu kod poučavanja u trima jezicima, nalazi se na str. 233:

»*Nije moja nakana da kazujem sva gramatička pravila, nego da dadem kao neki opći popis (un indice universale) riječi koje češće dolaze u govoru, zato neka Učenici imaju uza se gramatiku Emanuela Alvara (d'Emanuel Alvaro), u kojoj će moći naučiti pravila latinskoga jezika.*«

Prema tome, Vinjalićevo djelo je i neka vrsta Rječnika, o čemu ćemo se još bolje uvjeriti iz daljega razlaganja.

3. — Najveći dio Gramatike posvećen je glagolskim oblicima. Drugo poglavlje (16—22) donosi *Nomina adiectiva, et anomala*, treće (22—30) *Pronomina*, a s četvrtim (30—37) dolazimo na glagole, kojima su, onda, posvećena sva poglavlja do str. 171; dakle, čitavih 140 strana! Donose se svi oblici in extenso, u sva tri jezika, uz potrebna razjašnjenja. Četvrto poglavlje obrađuje pomoćni glagol *esse; essere; biti, vel bit;* peto (37—58) prvu konjugaciju. Na kraju toga poglavlja (57—58) opet se govori uopće o konjugacijama latinskim, talijanskim i hrvatskim (cfr. str. 7—8) i definicije latinskih donesene su na tome jeziku kao i prije.

Drugoj konjugaciji posvećeno je poglavlje šesto (58—73), trećoj sedmo (74—89), četvrtoj osmo (89—105). Na kraju ovoga osmoga poglavlja ima pravopisna napomena *(Avvertimento)*, koje evo u prijevodu:

»*Upotrebljavam ovaj znak ç da se upriličim Hrvatima. Ovaj glas zvuči u çuti (?) jako ili oštro kao toskansko z, i treba ga izgovarati kao z u zucca, zuccaro, isto tako kad ga nadete ispred a, i ispred o, izgovara se kao z u zappa, ili u zoccolo, pazzo, pozzo.*«

Deveto poglavlje već smo rekli da je izostavljeno. Deseto (105—114) nosi natpis: *Declinatio* (sic!) *verbi deponentis;* jedanaesto (114—124): *Declinatio Verbi Communis;* dvanaesto (125—160): *Verba Anomala* (strane 139—140 prazne su); trinaesto (161—171): *Verba Defectiva.*

Četrnaesto poglavlje (171—229) vrlo je zanimljivo. Nosi natpis: *Rudimenta Sive de octo partibus orationis.* Tu govori o slovima i glasovima kod Latina, Talijana i Slavena, a za ostalo nas upućuje na Alveresa, pa odmah prelazi na *Brojeve*. Na str. 174—175 govori se o stupnjevanju (cfr. str. 17), zatim *De Praepositione* (175—177), *De Adverbio* (177—181), *De Interjectione* (181—183), *De Conjunctione* (183—186), gdje imamo (185) u sva tri jezika njihovu razdiobu, a za ostalo šalje nas Pisac Emanuelu *(vide Emmanuel*, 186). Najveći dio poglavlja posvećen je Prilozima (Adverbia). Osim onoga što je već spomenuto, imamo na str. 186—222alfabetskim redom poredan velik izbor priloga. Poredio sam ih s popisom kod Šitovića (3. izdanje, koje je izišlo u Mlecima 1780., a ne 1781., kako se obično navodi; tako i u Prospektu Hrvatske Enciklopedije, s. v. *Alvares)*. Kod Vinjalića ima ih više i nisu točno istim redom doneseni, pa ako je Vinjalić možda i imao pred sobom koje od triju izdanja Šitovićeve Gramatike, ipak je radio i samostalno.

Zatim dolaze *Adverbia gentilia* (222—223). Tu se riječ *Slavonice* prevodi: *ervaski*. Napokon imamo obilat popis mjesnih priloga *(Avverbi locali*, 223—229), gdje se još jače vidi nezavisnost od Šitovića. Vinjalić ih ima više, i drukčije su razređeni i poslije

svake skupine kazuje se, s kojim se glagolima obično slažu, čega kod Šitovića nema.

U svim spomenutim popisima Vinjalić donosi značenja u sva tri jezika. Za hrvatski ima vrlo zgodnih i lijepih riječi. Dakako, jezik mu je ikavski.

Poglavlju petnaestomu (230—232) natpis je: *Regole generali per le costruzioni di tutte tre le lingue.* Vinjalić tu donosi onih 14 pravila (Praecepta) Alvaresovih kao i Šitović u svome petnaestom poglavlju (3. izd., 137—139), i to latinski, ali ujedno talijanskim jezikom kazuje, kako je što u talijanskom i u hrvatskom.

Sada se u slijedu poglavlja razilaze Šitović i Vinjalić. Čitavoga poglavlja XVI, kojim Šitović završuje prvu knjigu, nema kod Vinjalića. Njegovo šesnaesto i posljednje poglavlje (233—237) odgovara Šitovićevu drugom poglavlju druge knjige, ali je udešeno sasvim nezavisno od ovoga. Vinjalić je želio sastaviti što obilatiji popis običnijih glagola, pa je alfabetskim redom donio od svake skupine (ordine, regola; a ima ih šest) priličan broj glagola, s njihovim značenjima, u sva tri jezika. Posljednji je glagol *effugio* šeste grupe, na prvoj trećini 273. strane. Dalje je do kraja toga 12. arka prazno, samo što je neka kasnija ruka, onako od dosade, napisala nekoliko dangubnih crta na str. 273. Već sam spomenuo, da je neko, pače, iskinuo posljednji list.

Za 12. arkom imalo je doći još 16 araka, jer u našemu kodeksu sada ide numerirani arak T. 29. Ispred toga arka vidi se da je kidano listova, ali koliko, teško je reći osim za onaj jedan od arka 12. Svakako bih rekao, da je Auktor mislio pisati dalje, ali nije dospio. Radi čega, ne bih umio reći.

Popis Vinjalićevih glagola pravi je mali rječnik, koji bi se i danas mogao s koristću upotrebiti. Zanimljivo je što piše kod glagola *Aveo:*

»Defektivni glagol Ave, Avete po Kalepinu je imperativ ovoga glagola aveo i znači radovati se, i zato Srbi (Serbgli) *na početku Zdravomarije, ne kaže kao Hrvati* (Croati) *Zdrava, Maria, nego Raduise Maria...«* (str. 235).

Šteta je, da Vinjalić nije dovršio i štampao svoje Gramatičice. Da ju je kanio štampati, jasno je iz već citiranih riječi sa str. 42: *»Moja knjiga bila bi preveć skupa...«* Ipak, ona je vršila svoju ulogu u domaćim školama Provincije. Sve ako ovo i nije, možda, prijepis od ruke O. Buljana, nego upravo Vinjalićev izvornik (vidi na početku ove raspravice), ipak već sama ta činjenica, da je djelo pripadalo O. Buljanu i da je ostalo u sinjskom samostanu, a nije dospjelo među Vinjalićeve rukopise na Visovcu, gdje je Pisac i umr'o, dokazom je, da je knjiga išla od ruke do ruke. Ima li još koji prijepis, ne znam.

4. — Na pitanje zavisnosti Vinjalićeve gramatike od Alvaresove, već je odgovoreno: ona je kao priručna knjižica, kojom će se služiti učenici uz Alvaresovu latinsku gramatiku. Koliko mi je poznato, sličnoga pothvata nije kod nas bilo, pa je s te strane Vinjalićev pokušaj izvoran i samostalan.

Drugo je pitanje, je li pišući svoju Gramatiku Vinjalić mislio, da bi se ona upotrebljavala uz Alvaresa na latinskom izvorniku ili uz preradbe Alvaresa na hrvatskome, kakova je, na pr., Šitovićeva Gramatika. Nema sumnje, da je Šitovićeva Gramatika bila udžbenik u Provinciji Presv. Otkupitelja, kad se u razmaku od 67 godina štampala tri puta. Je li ona bila udžbenik i u Vinjalićevoj školi, ne znam. Ali, ja bih prije rekao da nije, jer u protivnom slučaju ne znam, zašto bi on ove svoje *Početke gramatike* pisao talijanski?

Ja bih rekao, da je Vinjalić postupao po prilici ovako: on je svojim učenicima dao u ruke Alvaresa u nekom latinskom (ili talijanskom) izdanju, i prema tome tekstu predavao latinski jezik, a ujedno je htio da mu učenici imaju i njegovu priručnu knjižicu, koja će im pomoći da, uz njegovo vodstvo, uče i talijanski i hrvatski. Mora se priznati, da je to bilo vrlo praktično, a bez sumnje je donosilo i koristi.

Za dvadeset godina mlađi Vinjalićev savremenik *Fra Josip Đurin* (Jurin † 1801) prihvatit će samo donekle Vinjalićevu misao. *Slovkigna slavnoj slovinskoj mladosti diačkim, illiričkim, i talianskim izgovorom napravljena* zapravo je latinsko-talijanska gramatika za hrvatske mladiće, a hrvatska gramatika ukratko je prikazana u dodatku na talijanskome jeziku: *Osservazioni (Bilješke o Padežima, Imenicama, Zamjenicama, Prijedlozima jezika iliričkoga, nazvana slavenskoga),* str. 423—459. U samoj Gramatici i Đurin donosi značenja riječi i oblika u sva tri jezika. On bi, dakle, bio dao nešto posredno između Babića-Šitovića i Vinjalića. Prvom dvojicom se Đurin i služio (vidi p. VIII), a da li je znao za Vinjalićev pokušaj, ne mogu kazati. Ja bih prije rekao, da on Vinjalićeva djela nije imao u rukama.

Bilo bi vrlo zanimljivo pobliže istražiti Vinjalićeve veze i s Babićevom Gramatikom, ali to traži posebnu studiju, koju ću pokušati da izradim za drugu prigodu.

F. S. Petrov

KNJIŽEVNI PREGLED

De organisatione curae pastoralis franciscanorum apud Croatorum gentem. Auctore P. PETRO ČAPKUN O. F. M. Sibenici, (1940) XX—295. Din. 75.—

Auktor je više godina radio oko svoga djela. Obilazio je samostane, proučavao dokumente iz arhiva i upotrebio svu najvažniju literaturu. Osobito je važno njegovo izvorno objelodanjenje dokumenata iz Propagandinih arhiva. Iznoseći povijest organizacije franjevačkih župa u hrvatskim zemljama on je morao prikazati uopće franjevačku povijest kod nas, jer franj. povijest i jest u glavnom rad u duhovnoj pastvi. Stoga njegovo djelo ima opću historičku vrijednost za povijest franjevaca u Hrvatskoj. On zato iznosi ukratko, ali dokumentirano, prve početke djelovanja sinova sv. Franje kod nas, zatim govori o njihovu dušobrižničkom pravu: 1) od početka do Tridentinskoga sabora; 2) od Trid. sabora do diobe provincije Bosnae argentinae 1735; 3)od diobe bosanske provincije do danas. U zadnjem razdoblju t. j. iza 1835. iznosi on dušobrižnička prava: bos. provincije sv. Križa, hercegovačke Uznesenja Gospina; dalmatinske presv. Otkupitelja; hrvatske sv. Ćirila i Metoda i druge dalmatinske sv. Jeronima. Zatim ima tri dodatka: u prvom govori o župama bosanske provincije izvan Bosne, slovenske prov. sv. Križa, konventualske i trećoredske prov. i napokon o franj. župama u Americi. U drugom dodatku donosi popis sviju franj. župa u Jugoslaviji s brojem stanovništva, po alfabetu, a u trećem po biskupijama.

Ti statistički dodatci veoma su važni, jer pokazuju tačno, koliki upliv preko duhovne pastve vrši franjevački red u Jugoslaviji.

Djelo o. Dr. Čapkuna veoma je marno i stručno napisano, ima veću kulturnu i povjesnu vrijednost nego bi se to dalo naslutiti iz samoga naslova, pa zaslužuje, da se spominje uz naše velike franjevačke povjesničare.

Dr. A. J.

*

ŠETKA dr. O. JERONIM: *Hrvatska kršćanska terminologija.* Prvi dio. *Hrvatski kršćanski termini grčkog porijekla.* (1940) 209. Šibenik. 60 din.—

O. Šetka, mladi profesor na franj. gimnaziji u Sinju, zasnovao je filološko djelo o hrvatskoj kršćanskoj terminologiji i evo već je izdao kršćanske termine, koje smo uzeli iz grčkoga. Iza popisa obilne stručne literature donosi znanstveni uvod u svoje djelo, u kojemu iznosi ukratko, koliko služi njegovoj svrsi, o postanku kršćanstva uopće, a kod nas napose, o jeziku prve Crkve, o izvorima hrv. kršć. terminologije, a ti su grč.-lat. hrv. jezik. »Službu posredništva vršili su — davši nam i pokoji vlastiti izraz! — staroslovenski, njemački, tal. i madžarski jezik. Ne smije se zaboraviti da je grčki i latinski jezik često bio samo posrednikom: grčki za hebrejske, a latinski za hebrejske i grčke riječi!« (Str. 23) Zatim iznosi

kršćanske termine, što smo ih dobili iz grčkoga. I tu je on u strogom smislu uzeo izraz »kršćanski termin«. Zato ne iznosi termine, koje nam je zbilja donijelo kršćanstvo, ali nemaju strogo kršćansko značenje, na pr. mamona, farizej, hipokrit, energumen, sinagoga i t. d. (V. str. 26), niti iznosi filozofsko-teološke izraze, na pr. ateizam, panteizam i t. d. Termine donosi obzirući se osobito na naše stare pisce, a ne zanemarujući ni nove, tako da je svaki termin povjesno prikazan u svom razvoju.

Razlaganje auktora je jezgrovito i bistro. Koliko li je povijesti zbijeno i jasno izneseno u uvodu! Između raznih historičkih i filoloških mnijenja kreće se on svom lakoćom, daje kratak i potpun sud, a zatim nam sine pred očima jasna sinteza svih glavnih zaključaka na polju koje on obrađuje.

Tek na nekim nuzgrednim mjestima auktor je mogao biti određeniji. Na str. 3. veli da je Spasitelj vjerovatno dao nekim aramejskim izrazima novo značenje i donosi kao primjer riječ geenna, ali je stalno bio taj smisao za geenu i kod židovskih rabina, neovisno o Isusu. (V. Zorell: Novi Testamenti Lexicon graecum, Parisiis, 1911). Na str. 8. veli, da je sv. Jeronim preveo i SZ, obazirući se pri tom na hebrejski tekst; ali sv. Jere nije se samo obazirao nego i preveo SZ s originala hebrejskoga i u tomu je naš zemljak prvak među sv. Ocima.

»Naziv *sakos* potječe od grčke riječi sakkos« (str. 190.), ali ne neposredno, nego posredno od hebrejske *sak* (u Bosni žaka) V. Zorell: op. cit. kod riječi sakkos.

Na krasnom djelu čestitamo auktoru i čekamo s velikom nadom novi svezak.

Jadrijević dr. fra Ante

*

Čitanja i Evanđelja na nedjelje i blagdane u crkvenoj godini. Priredio dr. Nikola Žuvić, sveučilišni profesor. Zagreb 1940. Cij. 120 do 200 din., prema uvezu. — Još od svetoga Ćirila i Metoda hrvatski je narod imao na svom jeziku odlomke iz Novoga Zavjeta i slušao ih preko službe Božje. Ti djelovi sv. Pisma bili su mu, kroz njegovu povijest, glavna duhovna hrana. I prva hrvatska knjiga na latinici jesu Poslanice i Evanđelja, što ih je izdao god. 1495. fra Bernardin Splićanin, franjevac. Otada je Evanđelistar štampan mnogo puta. Predzadnje je izdanje priredio naš poznati biblicist o. Petar Vlašić. Sada opet imademo novo izdanje od dra Nikole Žuvića, sveučilišnog profesora u Zagrebu. To je izdanje njemu povjerio naš hrvatski episkopat. Učeni prevodilac je u predgovoru iznio načela kojih se je držao pri prevađanju. Solidna su i ispravna. Jedino bi tko mogao zamjeriti, što pisac veli, da nije upotrebljavao hrvatskih prijevoda, da ne bi zapao u shematičnost, jer i iz prvašnjih izdanja možemo uzeti dosta toga što je lijepo izraženo.

Djelo su prije štampe pregledali i bibličari i jezikoslovci i već se i odatlen vidi prevodiočeva pomnja i čednost. Jezik je bistar, a prijevod je vjeran izuzevši neke manje iznimke, gdje je mogao biti dotjeraniji. Pisac je nada sve nastojao da bude jasan, pa je u tomu i uspio. Ali potpuno izbjegavanje imperfekta ne odgovara duhu hrv. književnog jezika. Njegov

je prijevod sada odobren za naše crkve. Ipak bi dobro bilo kada se ne bi prestrogo zabranilo izdanje o. Vlašića, jer je i ono jako dobro, i s ekonomskoga razloga. Danas mnoge crkve, osobito u Dalmaciji, tako su siromašne, da nemadu ni ulja za vječno svijetlo.

Od učenoga pisca, koji je još mlad, još mnogo očekujemo na području biblijskih znanosti. *O. A. Jadrijević*

*

Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku. Svezak LI (za godinu 1930—34). XIV—285, s prilogom: *Ivo Stjepčević, Katedrala sv. Tripuna u Kotoru* (sa 11 tabla). — Kao i dosadašnji tako je i ovaj svezak Vjesnika veoma bogat sadržajem, koji opet dokazuje, da naši krajevi imaju za sobom veliku prošlost .U ovom svesku saraduju Kähler, Dyggve, Karaman Ljubo, Katić Lovre, Mayer Antun, Jadrijević dr. fra Ante, Novak Viktor, Gunjača Stjepan, Zaninović O. Antonin, Fisković Cvito, Abramić Mihovil s prilozima, koji obrađuju pitanja iz vremena, kad su Rimljani upravljali našim stranama, kao i pitanjima iz naše stare hrvatske prošlosti. Zanimljivi su radovi Kählera, Jadrijevića i Abramića iz stare rimske prošlosti u našim stranama. Upozorujemo posebice na prilog dra Jadrijevića o rimskom natpisu iz grada Sinja. Iz ovoga natpisa, koji je našast pod sinjskim bedemima, O. Jadrijević zaključuje, da je naš današnji naziv *Sinj* još predrimskog, valjda ilirskog podrijetla.

U radovima iz hrvatske i starokršćanske prošlosti Dyggve radi o crkvi sv. Petra u Priku; Karaman Ljubo o starohrvatskom groblju u »Majdanu« kod Solina; Katić Lovre o prijepisu dviju najstarijih povelja iz hrvatske prošlosti, Jadrijević O. Ante o latinskom natpisu iz Podgrađa u Poljicima. On ispravlja Bulićevo čitanje ovog latinskog natpisa. Mjesto Bulićevog čitanja: »Quisquis amat decus Ecclesiae hanc mensam invisat« O. Jadrijević uvjerljivo dokazuje, da su to poznate riječi sv. Augustina: »Quisquis amat dictis absentium rodere vitam, Hanc mensam indignam noverit esse sibi.« Iz toga zaključuje, da je to jedini epigrafski spomenik, na kojemu se nalazi ovaj Augustinov distih; a zaključuje i to, da je u Podgrađu mogao lako biti samostan Augustinijanaca, koji su na stol blagovaone bili urezali ovaj epigram.

Na hrvatsku staru prošlost odnose se i radovi S. Gunjače o natpisima u Biskupiji, O. Zaninovića o sarkofagu ćerke dalmatinskoga providura Ivana Diedo i C. Fiskovića o drvenoj skulpturi gotičkoga stila u Splitu.

Ovaj svezak urešen je mnogim veoma uspjelim tablama u tekstu i van teksta, koje ilustriraju pojedine radove. *B. V.*

*

RADIĆ fra IGNACIJE, *Biskup Mahnić.* (1940) 262. Naklada »Dobra Štampa«, Slav. Požega, Broš. 50.— uvez. 60.— din. — Osjetljivu prazninu u našoj literaturi, a ta je, da dosada nijesmo imali zaokruženog životopisa pk. biskupa Mahnića, Vođe hrvatskoga katoličkoga pokreta, sada je lijepo i dostojno popunio jedan od njegovih velikih štovatelja fra Ignacije Radić. Za ovaj rad pisac je pokupio sve podatke, za koje je znao, da negdje opstoje. Među prvim izvorima su »Rimski Katolik« i »Hrvatska Straža«, poznati časopisi, kojima je biskup Mahnić bio urednikom i u kojima je veoma mnogo pisao, dajući smjernice, obrađujući pitanja i dajući odgovore, te je tako u ovim časopisima ostavio mnogo toga, što uvelike pomaže, da se izgradi njegova duševna fizionomija. Zatim je »Folium periodicum Arch. Goritiensis« i »Svećenička Zajednica«, uspomene najbližih Mahnićevih suradnika i njegova korespondencija.

U ovom životopisu pisac prikazuje Mahnićev književno-kritički rad na polju slovenske i hrvatske lijepe knjige; znanstveni rad na pedagoškom, filozofskim, socijalnom i političkom polju; kulturno vjerski organizatorni rad kod katoličkog đaštva i uopće kod katoličke laičke inteligencije; dušobrižnički rad Pastira u svojoj biskupiji; dušobrižnički i organizatorni rad kod katoličkog svećenstva; organizatorni rad katoličkog pokreta, odnosno Katoličke Akcije; njegove kreposti i vrline.

Pisac je tvrdo uvjeren, a tako smo uvjereni svi mi, da biskup Mahnić nije živio i radio samo za svoje dane, nego da je njega Providnost dala kao osnivača pokreta, koji ima duboko zaći u naš hrvatski život i preporoditi ga. Taj pokret je, hvala Bogu, uhvatio duboki korijen među našom inteligencijom, odgojio je mnoge intelektualne radnike, koji rade u Mahnićevu duhu. M. P. O. Radić napisao je ovaj životopis, ne samo da sačuva vjernu sliku pk. Mahnića, nego i za to da današnjim članovima katoličkoga pokreta kod nas dade u ruke sliku Vođe, koji će im ulijevati uvijek novu snagu; kao i to da svima pokaže kako se radi za narodni i vjerski preporod. Svima djelo najtoplije preporučujemo. *B. V.*

*

Dr. PAUL HEINISCH: *Theologie des Alten Testamentes.* Peter Hanstein Verlagsbuchhandlung. Bonn, 1940 (XVIII—383). R. M. 12.—

U Bonnu izlazi ima već nekoliko godina Sveto Pismo Staroga Zavjeta. Sudjeluju biblijski naučenjaci i obrađuju pojedine knjige St. Z. za širu publiku, a ipak znanstveno i otmeno. K tomu su u spremi i djela o starozavjetnoj povijesti, arheologiji i geografiji, a teologiju St. Z. evo već je obradio dr. Paul Heinisch, profesor na universitetu u Nijmegenu (Holandija). On je poznati biblijski pisac. Osobito su cijenjeni njegovi Komentari u prve četiri Mojsijeve knjige.

Teol. St. Z. napisana je za teologe i svećenike.

St. Z. obradio je po razdiobi običnoj u katoličkim dogmatikama, a ujedno je donio i St. Z. etiku, sociologiju, arheologiju i liturgiku pod teološkim vidom. Čitavo djelo ima pet glavnih djelova: Bog, stvorenje, provađanje života, onkraj groba, otkupljenje. U poglavlju o Bogu govori o biti i imenu Božjem, o njegovim osobinama (Bog je jedan, savršen, vječan itd.), i pripremi na otajstvo Presv. Trojstva. U drugom poglavlju govori o anđelima i vragovima, o stvaranju i uzdržavanju svijeta, te o čovjeku. Treće je o dužnostima čovječjim prema Bogu, bližnjemu i sebi. Posebno iznosi »sud o starozavjetnoj etici«. Slijedi o vanjskom štovanju Boga (o žrtvama, svetkovinama, molitvi, zavjetima i postu, zatim o grijehu i trpljenju u

životu). Četvrto poglavlje je o stanju poslije smrti, o kazni i nagradi, te o uskrsnuću. Peto poglavlje je najvažnije, jer govori o starozavjetnom mesijanizmu i o očekivanom Mesiji (osoba, djela Mesijina, nauke Mesijine) Svršuje s usporedbom židovskoga i poganskoga očekivanja Mesije.

Djelo je opširno i temeljito, s bogatom literaturom i s ljubavlju i poštovanjem prema riječi Božjoj i crkvenoj Predaji. Upotrebio je i nekatoličku literaturu. Dobro bi bilo da je označio kojim znakom nekatoličke pisce. Oznaka na str. 3 i 4 nejasna je, jer izgleda da su pod b) sve do kraja broja 3 sve protestantski pisci, a nisu. Dobro bi bilo da je ušao i posebni paragraf o Presvetoj Djevici, i da se i Nju spomenulo u kazalu, kad je već nešto i o Njoj govoreno. *Dr. fra A. Jadrijević*

*

Croniche o annali di Terra Santa del P. Francesco da Serino O. F. M., edite dal P. TEODORO CAVALLON O. F. M. Tomo 1—11. Quaracchi 1939. Djelo izašlo u: *Biblioteca Bio-bibliografica della Terra Santa e dell' Oriente Francescano.* Nuova Serie. Documenti. *Diretta dal P. Girolamo Golubovich O. F. M.* Tomo undecimo.

Uvaženi franjevački povjesničar O. Jeronim Golubović svojim povjesnim radom zadužio je svoj Red, a osobito kustodiju sv. Zemlje. Pri izdavanju gore spomenutoga djela sudjeluje i P. Teodor Cavallon. Što je koji od njih pridonio pokazuje O. Golubović u uvodu.

Pisac Kronike je P. Francesco Mognacerno da Serino. Rodio se 1594. u Serino (Campagna). 1640. ode u sv. Zemlju, gdje ga kustod sv. Zemlje imenuje kroničarom. Njegova Kronika obuhvaća razdoblje od 1637.—1642. Zatim ga nalazimo kao misionara u Egiptu, Palestini, Cipru, Siriji i Carigradu, gdje je obolio, te bolestan krene nazad za Italiju. Na povratku ustavi se bolestan u Dubrovniku, gdje, nakon dugoga bolovanja, umrije 19 siječnja 1657. Nekrolog dubrovačkog samostana bilježi njegovu smrt i veli, da su mu spisi poslati u Rim.

Čianje Kronike bolno se dojimlje kršćanskoga srca. Svaki čas susrećeš na svetim mjestima prolijevanje kršćanske i franjevačke krvi, borbu s pašama i kadijama, globljenje, utjecanje sultanu u Carigrad, pitanje pomoći od kršćanskih država. I ta tužna, ali slavna Kronika, koju prikazuje spomenuto djelo, samo je primjer onoga, što se na svetim mjestima događalo od dolaska franjevaca u Palestinu, do današnjega dana. Pisac nuzgredno češće spominje i srpski samostan sv. Mihovila u Jeruzolimu (na pr. 11, 181). Zanimljive su i kroničarske bilješke o životu carigradskoga patrijarhe Cirila Lukarisa (pogl. 20, sv. 11). *Dr. A. J.*

*

JATSCH Dr. JOSEPH, *Evangelium der Wahrheit und die Zweifel der Zeit. Apologetische Vorträge zu den Sonntagsevangelien des Kirchenjahres.* (1926) VIII—476. Herder, Freiburg in Br. — Kako su danas potrebna i važna apologetska predavanja i propovijedi dokazom je veoma brzo razgrabljeno prvo izdanje ovog djela. U ovomu 2—3 izdanju pisac je za svaku nedjelju u godini, u vezi s tekstom evanđelja, obradio po jedno pitanje iz

područja apologetike, i to ono, o kojemu se danas najviše čuje. Među obrađenim pitanjima su na pr. i ova: Ko je bio Isus? Je li kršćanstvo propalo? Zašto je svijet proti Kristu? Biblija i prirodne znanosti? Civilna ženidba? Bog i priroda? Je li religija samo pitanje osjećaja? Zli katolici, svećenici i Pape. Dobra i zla štampa. Kršćanska jednakost. Je li uspjelo kršćanstvo. Napredak. Indiferentizam. Borba proti bezvjerju. Vjera i znanost. Papinski primat. Kršćanski i moderni nazor na svijet. Dužnost vjerovati. Crkva i svijet. Vrijednost čovječje duše. Kršćanstvo i rad. Crkva i siromasi. Sloboda misli. Sreća bezbožnika itd.

Sadržaj i obradba ovih propovijedi-konferencija također je dokaz, da su kršćanske istine, zato što su to Božje istine, jednako savremene danas kao i pred dvije hiljade godina. I najmodernija pitanja konačno se rješavaju samo pomoću ovih vječnih istina. Stoga i ove propovijedi bit će od velike koristi propovjednicima, napose onima, koji moraju govoriti naobraženijim krugovima. Veoma će dobro doći i onima, pa i izvan svećeničkih krugova, koji žele znati, kakva su najmodernija pitanja, gledana u kršćanskom svijetlu. Baš ovake ljude pisac je imao pred očima, te oni ne će požaliti ni truda ni troška, koje će uložiti u ovo veoma lijepo djelo. *B. V.*

*

Dr. P. HYERONYMUS a FILLETTE, O. M. C., *S. Laurentii a Brundusio zelus apostolicus ac scientia.* (1937) XXXVI—309, Venetiis, Typogr. S. Marci. — U dva dijela pisac nam je prikazao život i rad ovoga velikoga sveca. U prvom dijelu, opisujući misionarski rad svečev, iznosi ukratko hronologiju njegova života i misionarskoga rada, donosi svjedočanstva crkvenih vlasti o njemu, kao i svjedočanstva, sačuvana u spisima iz procesa beatifikacije, svjedočanstva učenih ljudi iz svečevih vremena, i neka druga.

Drugi dio je posvećen djelima sv. Lovre iz Brindizija, i to *Mariale*, u komu raspravlja o Bl. Dj. Mariji. Povod za ovo djelo dala mu je ljubav prema Bl. Djevici, protestantske zablude, a valjda i neka rasprava oko 1610. godine. Iza toga slijede sve propovijedi, koje je Svetac držao o Bl. Dj. Mariji. U drugomu djelu Svetac pobija zablude Martina Luthera i drugova. Govori o pravoj svrsi s koje je Luther poduzeo »reformu« i upozoruje na protivurječje između onoga, što je Luther učio kao katolik i kasnije kao otpadnik. — U trećem djelu »Explanatio in Genesim« htio je u djelo provesti naredbu Tridentinskoga Sabora o obnovi nauka, a povod mu je dao i način, kojim su njemački reformatori tumačili Sv. Pismo.

Sv. Lovre je ispunjao veliku misiju svojim apostolskim radom u vrijeme, kad ga je Crkva osobito trebala, te je za to primio priznanje s najviše crkvene strane. Ali on je želio da misiju proslijedi i poslije smrti baš ovim svojim djelima, koja odaju pravi katolički duh, kojim su gorjela mnoga srca u vrijeme, kad su drugi otpadali od Crkve. U vas rad sv. Lovre, kao i u ondašnje prilike veoma lijepo nas uvodi djelo P. Jeronima iz Fillette. *B. V.*

*

P. LOUIS de GONZAGUE O. M. C., *Traité inédit sur la présence de Dieu composé en arabe par un ancien missionnaire capucin d'Alep.* (1935) LXXXIII—106. Assisi, Collegio S. Laurenzio da Brindisi. Lit. 7. — Prisutnost Božja spada među glavne tačke duhovnoga života. To je veoma dobro znao kapucinski misionar, o čijem je djelašcu ovdje govor, te je, za vrijeme svojih misija na Istoku, napisao ono, čega mu je duša bila puna. P. Gonzague, prevodilac djelašca, koje je napisano na arapskom jeziku, u svom uvodu govori o samom arapskom rukopisu, o piscu, koji je nepoznat, o njegovu životu, u koliko o njemu ima znakova u ovom spisu, o nauci, o izvorima, i konačno o svomu prevodu. Sami tekst izdan je kritičkim načinom i s komentarom, što mnogo pripomaže čitanju i razumijevanju. Lijepo je pomagalo za duhovni život, te ga kao takva rado preporučamo. *B. V.*

*

KLUGE MORITZ, *Johannes Reinke's dynamische Naturphilosophie und Weltanschauung unter besonderer Berücksichtigung ihrer Herkunft aus der Botanik.* (1935) 168, Verlag S. Hirzel, Leipzig, 5 RM. — Reinke spada u broj velikih prirodoslovaca i filozofa prirode, koji su živjeli u drugoj polovici prošloga i u prvim decenijima ovoga vijeka. (1849—1931) Njegova veličina je posebice u tomu, što je u vrijeme, kad je materijalizam bio dosta jak u prirodoslovnim krugovima, odlučno zastupao spiritualističko stanovište, kojemu se vidnim korakom u zadnje vrijeme okreću prirodne znanosti. Ovaj svijet nije prosta materija, koja je slučajno nastala i bez nacrta mijenja oblike, nego se u svemu vidi rad premudroga Boga, koji je zamislio nacrt i izvodi ga u svijetu. U mrtvoj materiji, kao i u svim pojavama živoga svijeta, vidi se djelovanje Božje: svuda vlada red, svako živo biće je upravljeno prema nekomu cilju. To ne može biti bez jednoga, koji je zamislio cilj i izvodi ga. Život nije materija niti se je razvio iz materije. On nije nikakav prosti stroj, već ima odlike, kojim se bitno razlikuje od stroja. Slučaj je velika besmislica, ne opstoji u prirodi. Čovjek ima dušu, kojom se bitno razlikuje od životinja. Reinke, s drugim velikim prirodoslovcima, osuđuje evolucionizam Haeckelova tipa, a njegovu pojavu drži sramotom za znanost. Stoga sve u svijetu vodi čovjeka k Bogu, koji opstoji izvan i iznad svijeta, upravljajući ga svojim mudrim zakonima.

Ovo sve slijedi iz prikaza Reinkeovih brojnih djela i svega duševnoga rada, čim se bavi M. Kluge. Nije veliko čudo, međutim, da Reinke, živeći u vrijeme, kad je Njemačkom vladala filozofija Kanta i drugih subjektivista, i sam nema uvijek jasnih pojmova u nekim pitanjima. Tako na pr. u pitanju je li metafizika znanost (22). Dok odlučno tvrdi, da čovjek ima dušu, nejasan je u tome kako postaje duša i šta je ona, (106); šta je svijest (107); kakav je odnošaj između duše i tijela (107); imaju li životinje nešto, što bi sličilo čovječjoj duši (112); stvaranje iz ništa protivi li se opstojnosti materije (119), i u još nekim pitanjima. Reinke zabacuje panteizam kao apsurd, a mislimo, da Kluge nema nikakva oslona kad misli, da bi se Reinkeov nazor mogao zvati panteizam, kad on u skladu s drugim velikim prirodoslovcima jasno naglasuje potpunu razliku između svijeta i Boga (125), kao i potpunu ovisnost svijeta o Bogu. *V.*

DITZ ERWIN, *Julius Schultz' »Maschinen — Theorie des Lebens«.* (1935) VIII—80. Verlag S. Hirzel, Leipzig, 3.50 RM. — Schultzov nazor o mašinskoj teoriji, kao i Ditzeova obrana ove teorije, jedan su dokaz suviše pred kakvim se poteškoćama i nemogućnostima nalazi današnje mehanističko naziranje u biologiji. Pojave života, predmet biologije, uza sve moguće pokušaje, nikako se ne dadu svesti na proste matematičke i fizikalne zakone, ne dadu se strpati u red mehaničkih pojava, niti se dadu iz njih izvesti. Schultz to uviđa, kao i njegov branitelj Ditz, ali se uza sve to bune, kad se ljudi ipak služe pravom, koje im daje načelo dovoljnoga razloga (rationis sufficientis), da svaka stvar i pojava mora imati svoj dovoljan razlog, te, nema li ga u fizikalno mehaničkom svijetu, mora biti iznad njega. Sasvim je neosnovano njihovo pozivanje na bolje poznavanje i proučavanje pojava, kad je u tomu pravcu sve učinjeno i danas se radi. No svaki pokus i ispitivanje ponovno dokazuje, da su životne pojave nadmehaničke, te pošto ih ne možemo protumačiti mehaničkim, moraju se osnivati na drugim, nadmehaničkim zakonima. Zato danas sve to više uzmiče mehanizam pred vitalističkim naziranjem, koje se opet približava spiritualizmu.

Nije nikako ispravno kad mehanisti misle (61) da se vitalist pred pojavom života nalazi kao pred nekom čarobnom pojavom, koju, pošto je ne može protumačiti kategorijama, kojima tumači fizikalni svijet, stvara nove kategorije. Nije tu pitanje kategorija niti je po srijedi čarobnjaštvo, nego je istina, da, što smo netom spomenuli, svaka pojava mora imati i svoj razlog. Vitalisti to priznaju i traže ga; priznaju i mehanisti, ali se stavljaju u zatvoreni krug mehanizma, koji im ne će nikada kazati šta je život. Ne biva stoga enteleheija iz vitalističkoga udivljenja, nego baš obratno, vitalisti se dive pojavi života, jer ova pojava nadilazi materijalne i fizikalne zakone, i dolazi od viših izvora, koji naš um spoznaje, iako ga osjetila ne zamjećuju.

Istina je, da se prostorna uzročnost i sile moraju zadržati i primijeniti, (64), ali na pojave, koje se dadu mjeriti prostorom i prostornim silama, ali nikako na pojave, koje se ne dadu mjeriti prostornim mjerama. To bi značilo ne pripustiti ništa osim prostornoga svijeta, a to je u najmanju ruku tjesnogrudno i neznanstveno.

Mehaničko prikazivanje stvari kao i razlozi, kojim opravdavaju sistem jasan su znak da se mehaničko naziranje u biologiji primiče kraju. *V.*

*

ROSENMOELLER B., *Religionsphilosophie.* (1939) VII—168. Aschendorff, Münster 3.38 RM.— kart. 4.27 RM. — Rosenmöllerova filozofija religije, koja sada, prerađena, izlazi u drugom izdanju uz sniženu cijenu, u Njemačkoj i u inostranstvu poznata je kao veoma temeljita. Oslanjajući se na patrističku nauku, kao i na srednjovječnu filozofiju, koja je bila pod uplivom sv. Augustina, a služeći se u punoj mjeri i otkrićima najnovije psihologije, pisac radi o pitanju kako čovjek svojim duševnim umnim radom dolazi do uvjerenja, da opstoji jedno najviše, neovisno Biće, o metafizičkom odnosu same ljudske osobe prema Bogu, kako u nama nastaje i kako se

razvija misao o Bogu. Posebice se bavi psihološkim, noetičkim, aksiološkim, kosmološkim dokazima za Božju opstojnost, kao i ulogom, koju naša slobodna volja ima u spoznavanju Božje opstojnosti. Ovdje su dotaknuta i mnoga pitanja, o kojima se u drugim sličnim djelima malo govori.

Iako pisac nije išao za tim, da napiše školski priručnik, ipak su tu obrađena taka pitanja, koja će mnogo pomoći baš učenicima i učiteljima u školi, a, dakako, i svima onima, koji imaju smisla i volje za viša pitanja. *V.*

*

DEMPF ALOIS, *Religionsphilosophie.* (1937) 296. Thomas Verlag Jakob Hegner, Wien. — Da je »religija više filozofska nego filozofija« poznato je svakomu, koji shvaća, da je religija veza čovjeka s Bogom, koja biva u spoznanju i praktičnom priznanju Boga. Filozofskom metodom i razlozima o toj istoj stvari govori nam pisac ovog vrsnog djela u sedam poglavlja: Bit religije, metode u filozofiji religije, religija i metafizika, religija i nauka o čovjeku, religija i etika, religija i sociologija, religija i filozofija povijesti. Sa svim ovim granama religija je u vezi, ukoliko svakoj daje pravac i smisao, ali se i diže iznad sviju, ukoliko je ona veza između čovjeka i Boga, i to veza do koje nas vodi ne samo Objava, o kojoj govori teologija, nego i sami razum. Baš ulogu razuma pisac je veoma lijepo prikazao. Djelo je u Njemačkoj imalo veliki uspjeh, te zaslužuje, da mu se i kod nas svrati sva pažnja. *V.*

* *

ANNIE FRANCÉ—HARRAR, *Der Wunderbaum. Können Pflanzen denken?* Mit 30 Zeichnungen. (1937) 291, Verlag »Das Bergland-Buch«, Salzburg, 2.85 RM. — Biljke su raširene oko nas i po svemu svijetu. Kad bi ih neko htio uništiti, uhvatio bi se uzaludna posla, jer se one znadu braniti, znadu »misliti«, t. j. rade tako, kao da do u sitnice promišljaju, šta će učiniti. Spisateljica, koja je vas svoj život posvetila uzgajanju biljaka, svoju tezu dokazuje i potvrđuje činjenicama, koje je opažala i utvrdila na svakoj vrsti povrća i biljaka, kojima se je bavila. Ova knjiga otvara nam pogled tako, da pred sobom gledamo tako divne, a i tako čudne pojave, koje su dnevno pred nama, a o kojima ipak nismo ozbiljnije mislili. Tu vidimo sreću, a i tragediju, ljepotu, lukavstvo, okretnost i predviđanje: pojave kojima se samo divimo.

Umni uredaj i umni rad, koji na svakom koraku vidimo u bilinskom carstvu, potvrđuju onu staru istinu, da iz učinka možemo saznati kakav je onaj, koji ga je učinio: iz kipa kipara, iz knjige pisca, iz slike slikara itd. Naravno je da biljke same ne misle, ne predviđaju, iako rade najumnije. No to je samo znak kako je za njih mislio i misli drugi, koji ih je tako uredio da se i hrane, i rastu i množe i brane od neprijatelja i zovu čovjeka da uživa u njihovoj ljepoti. Umni rad biljaka govori nam o neizmjernomu Božjem umu, jer to je sve od Njega. — Stoga neka čita ovu knjigu svaki, koji želi uživati u velikim Božjim djelima.

*

VJESNIK

FRANCUSKA

Smrt Alfreda Loisy-a. — 1. VI. 1940. umro je u Parizu Alfred Loisy, jedan od modernističkih prvaka. Rođen je 28. II. 1857., a ređen za svećenika 1879. Od 1881.—1893. predaje hebrejski jezik i skripturistiku na Institut Catholique, od 1900.—1904. profesor je na Ecole des Hautes-Etudes, a od 1909.—1932. na Collège de France u Parizu. Od 1910. izdavao je časopis »Revue d'histoire et de littérature religieuse.« Već 1903. više njegovih djela, a 1932. sva su mu djela stavljena na Indeks. 1908. bio je ekskomuniciran. Povijest njegove duše, kao i povijest njegovih borba sadržana je u njegovim memoarima. (»Mémoires pour servir à l'histoire religieuse de notre temps.«) Zarobljen scientizmom 19. vijeka, slijepo je vjerovao u svemoć egzaktnih znanosti, u snagu čovječjega uma, kao i u autonomni moral. Mislio je u svojoj zaslijepljenosti, da će ovim sredstvima »prosvijetliti« i samu Crkvu i na kraju učiniti je bezpredmetnom. Priznao je, da se je prevario. »Tada nijesam vidio tako jasno kao danas gdje izvire moć religije. Preveć jednostrano sam se zabavio slabećama katolicizma i s pogibelji, koja mu prijeti od istraživajućega uma... Ima bujica snage, čiju moć nijesam bio izmjerio. Mi obično gledamo na vanjštinu stvari. Ali iza njih ima neka moć, koja nam ne otkriva svoju tajnu.« Loisy je na kraju uvidio da sve egzaktne znanosti ni vas napredak ne mogu ništa učiniti kršćanstvu. Ali ono što on nije htio vidjeti jest to, da je kršćanstvo tajna, da ga stoga egzaktne znanosti i ne mogu zamijeniti, jer da ga one i nijesu stvorile; nije uvidio da je kršćanstvo vrhunaravna činjenica. Modernizam je međutim, komu je Loisy bio jedan od glavnih vođa, propao, a i morao je propasti. Da je bilo manje mudrovanja, a više ozbiljnoga istraživanja, koje poštuje stvarnost, pa makar ona bila i u otajstvu, do modernizma ne bi bilo došlo, te ni Loisy ne bi bio doživio žalosnu sudbinu.

Velike promjene u francuskim učiteljskim školama. — Veliki postotak francuskoga učiteljstva bio je učlanjen u komunističkoj stranci. Kao takovi učitelji nijesu mogli francuskoj omladini govoriti o ljubavi prema domovini i obitelji, jer to za komuniste ne opstoji. A to je dovelo do ove nezapamćene katastrofe nad Francuskom. Sadanja vlada dokinula je komunističke organizacije, a dokinula je i same dosadanje učiteljske škole, jer sistem, koji je dosada u njima vladao, u mnogočemu je doveo do propasti Francuske. Mjesto dosadanjih škola ustanovljene su druge, u kojima će i učitelji primat i klasičnu naobrazbu, učit će se tradicionalnim francuskim krepostima, kao i moralnim krepostima i dužnostima, bez kojih ne može biti nijedan građanin, osobito nijedan uzgajatelj.

Ispravljena nepravda prema katolicima. — Za vrijeme protuvjerskih boraba iz 1901. i 1904. bilo je zabranjeno redovnicima i redovnicama pou-

čavanje u školama. Ovaj protisocijalni zakon veoma je malo primjenjivan, jer su vlasti odmah uvidjele, da je to nepravedno, te su redovnici i redovnice, malo iza ovih zabrana, opet poučavali u školama. Međutim zakon je i dalje teorijski bio na snazi. Sada je francuska vlada dokinula ovu zabranu, i dozvolila redovničkim kongregacijama, da slobodno otvaraju škole i poučavaju. Članovi ovih kongregacija ujedno su i članovi odbora za razne školske državne ispite. — Uza sve to još nijesu teorijski ispravljene sve nepravde, nanešene katolicima od sektarskih vlada i zakona. Francuski katolici se nadaju, da će uskoro i ostale nepravde biti ispravljene, i francuskim katoličkim organizacijama biti dana potpuna sloboda.

Dokinute slobodnozidarske lože. — Poznato je, da su slobodni zidari gospodarili Francuskom. Vlade su bile prosto oruđe u njihovim rukama. Sada su dokinute sve slobodno zidarske lože. Nijedan slobodni zidar, pa i oni, koji je bio slobodni zidar, ne može biti u nikakvoj državnoj službi. Vlada je poduzela ovaj korak, jer su slobodni zidari stvorili prije svega moralnu, a preko nje i nacionalnu katastrofu Francuske.

ITALIJA

Sveučilišni Tjedan na katol. sveučilištu u Milanu. — 26. VIII. na katoličkom sveučilištu u Milanu otvoren je Tjedan predavanja za naobražene krugove. Predavanja su bila u tri grupe. U prvoj grupi obrađeni su problemi, o kojima je govor u prvoj enciklici Pija XII., o literaturi u obliku romana, te o današnjim katoličkim spisateljima. — U drugoj grupi prikazan je lik i značenje velikih historijskih ličnosti, kojima ove godine spada neka godišnjica. Tako sv. Ambrozija, prigodom 1600. godišnjice rođenja; sv. Grgura Velikoga, prigodom 1400. godišnjice rođenja; isusovačkoga Reda, koji je Crkva priznala 1540. — U trećoj grupi prvi teolozi i profesori međunarodnoga prava govorili su o ratu i miru prema kršćanskim načelima.

Djelo O. Aug. Gemelli-a u novom izdanju. — Izdavačko poduzeće »Vita e Pensiero« u Milanu nedavno je izdalo drugo izdanje, za kulturnu povijest talijanskih katolika veoma važnoga djela O. Aug. Gemelli-a, rektora kat. sveučilišta u Milanu, pod naslovom »Idee e bataglie per la coltura cattolica.« Tu su razni članci i rasprave, koje je kroz zadnjih 35 godina pisao osnivač kat. sveučilišta u Milanu. Vas sadržaj dade se idejski svrstati u tri grupe: Znanstveno ispitivanje tomizma, izgradnja neoskolastike, oprovrgavanje nekih pomodnih filozofskih struja u zadnjim decenijima. Katolički istraživač, veli Gemelli, mora izići iz povučenosti, znanost obrađivati radi znanosti, posvećivati se specijalnom proučavanju, i svojim radom pokazati okolini, da među znanosti i vjerom nema opreke.

Smrt velikog kat. pisca i sociologa. — U kolovozu ove godine umro je Vice Mangano, jedan od suradnika Josipa Toniolo, i jedan od najvećih katoličkih socijalnih radnika u Italiji, kao i uvaženi pisac i novinar. Preko 50 godina radio je kao javni radnik, napose u Palermo i u Rimu. Od 1907. redovito je bio na svim katoličkim socijalnim tjednima, gdje je najradije

izlagao načela proti ekonomskom materijalizmu i liberalizmu. Napisao je više djela iz socijalnog i pravnog područja.

KINA

»Fu Jen« katoličko misionsko sveučilište. — Među najjače kulturne ustanove u Kini spada kat. misionsko sveučilište u Pekingu, pod imenom »Fu Jen«. Uređeno je po amerikanskom uzoru, a ima tri fakulteta, sa 130 profesora i 2306 učenika. 1938. otvorena je i visoka škola za djevojke, kojih je već 1939. bilo 496. Prošle godine osnovan je muzej za istočnu etnologiju i priključen sveučilištu. Sveučilište izdaje sedam časopisa.

LETONSKA

Najveći letonski pjesnik Edvarts Virza umro je prošle godine. Iako je dugo vremena živio kao protestant, pred smrt je prošao u Katoličku Crkvu. Svećeniku, koji ga je poučavao u katoličkoj nauci, na bolesničkoj postelji ovako je rekao: »Vjerujem u Katoličku Crkvu i stupam u nju. Moja duša žeđa za mirom; ali mira ne nalazim izvan Katoličke Crkve.«

NJEMAČKA

40. godišnjica svećeništva biskupa Buchbergera. — Prigodom ove 40. godišnjice njemačka katolička štampa rado se sjeća ovoga velikoga biskupa. Među njegova najveća djela spada organiziranje i izdavanje najsavremenijega njemačkoga leksikona: »Lexikon für Theologie und Kirche« (1930.—1938. kod Herdera, Freiburg), u komu, prema najnovijim rezultatima znanosti, radi, leksikonskim načinom, o svim pitanjima iz teologije i pomoćnih znanosti. Iako je imao uza se 33 urednika za razne specijalne struke, ipak je sam pregledao materijal, koji se odnoci na 27.000 leksikonskih riječi.

Smrt velike književnice i obraćenice. — Hanny Brentano rodila se u Moskvi 1872. Iza vjenčanja došla je u Beč, gdje je razvijala veliku književnu aktivnost. Poznata su joj djela: »Petar Veliki i njegovo doba«, »Iz baltičke zemlje«, »Kneginja Amalija Galitzin«. God. 1911. u osam svezaka izašao je prevod izabranih Tolstojevih djela, a 1922. prevod knjige: »Religio religiosi« kard. Gasqueta. Napisala je još i drugih djela, osobito za mladež. — God. 1908. prešla je u Katoličku Crkvu, a 1920. ušla u samostan benediktinka Nonnberg. Povijest poziva i stupanja u redovnički stalež objavila je u djelu: »Kako me je Bog pozvao« (»Wie Gott mich rief«). Iza obraćenja živo je radila u katoličkim udruženjima. Od 1910.—1919. je generalna tajnica »Katoličkog ženskog udruženja u Austriji« te u ovo vrijeme izdaje časopis »Austrijski ženski svijet«. — Njezinom smrti nestaje jedne od najpoznatijih modernih obraćenica.

Smrt Josipa Plassmanna, velikog astronoma. — U zadnjemu kolovozu umro je plodni pisac, uvjereni, praktični katolik, jedan od najvećih modernih astronoma, Josip Plassmann, prof. na sveučilištu u Münsteru.

PORTUGAL

Prvi Socijalni tjedan. — Prigodom 800. godišnjice oslobođenja Portugala biskupi su zaključili osnovati Socijalni tjedan, koji će se, u stalnim vremenskim razmacima, držati u Portugalu. Prvi je bio već ove godine u zadnjemu srpnju i svršio s lijepim uspjehom. Tema mu je bila da u velikim potezima prikaže socijalno stanje i socijalne zadaće u naše vrijeme, te da razloži socijalnu nauku u papinskim enciklikama.

Smrt poznatoga obraćenika. — U Lisabonu je umro dr. Weiss de Oliveira. U mladim godinama bio je krajni ljevičar i slobodni zidar. Naskoro se je obratio na katoličku vjeru, mnogo je radio i pisao, te je bio veoma poznat u svemu Portugalu.

ŠPANJOLSKA

Obnova katoličkog prosvjetnog rada. — Jedan od najvažnijih kulturnih centara religiozno-kulturnoga života u Španjolskoj: »Balmesova institucija« odmah iza revolucije počela je raditi na duhovnom obnovljenju Španjolske. Prvi sastanak najvećega stila bio je u Barceloni u zadnjemu listopadu. Tu su raspravljali stručnjaci iz Španjolske i inostranstva o prosvjetnom radu Crkve u prošlosti, o njezinom današnjem radu, o onomu što je sada i kako ima biti u budućnosti u Španjolskoj.

ŠVAJCARSKA

80. godišnjica historičara Gustava Schnürera. — 30. lipnja ove godine Gustav Schnürer, profesor na sveučilištu u Freiburgu, navršio je 80. godišnjicu života. Rodio se je u Šleskoj, učio je na sveučilištima Berlinu, Breslau i Münchenu, a od 1889. prof je na kat. sveučilištu u Freiburgu. Izmedu njegovih djela spominjemo: »Die urspringliche Templerregel« (1903); »Franz von Assisi« (1905); »Bonifatius« (1909); »Die Anfänge der abendländischen Völkergemeinschaft« (1932), izašla kao 11 svezak monumentalnog djela »Geschichte der führenden Völker«; »St. Kümmernis und Volto Santo« (1934). Kao piščevo životno djelo smatra se i jest »Kirche und Kultur im Mittelalter«, monumentalno djelo u tri sveska (1924.—1929). S ovim djelom u vezi je: »Katholische Kirche und Kultur in der Barockzeit«, izišlo 1937. — K tomu možemo pribrojiti i svečano poklonstveno djelo, koje su njemu u čast, spremili njegovi učenici i prijatelji za 70. godišnjicu života. — Nikada dotada kulturni rad i život Srednjeg vijeka nije prikazan tako stvarno i svestrano, kao što je to u djelima dra Schnürera. S pravom ga broje među najveće živuće povjesničare.

Uredništvo je primilo:

Kalendar sv. Ante 1941. Sarajevo. 12. din. — Kalendar je veoma lijepo opremljen kao i dosada, te ga preporučujemo štovateljima sv. Ante.

Martyrologium Romanum. Editio III taurinensis juxta typicam propriis recentium sanctorum officiorumque elogiis expletam. (1939) 677. Marietti Torino, Lit. 25.—

Sokol dr. fra Bernardin, Staroslovenska Misa u čast bl. Nikole Tavilića. Za 2 jednaka ili 3—4 nejednaka glasa i orgulje. Zagreb 1939. Din. 20. Pjevački zborovi, koji naruče bar 10 primjeraka, dobivaju znatan popust. Dobiva se kod auktora (Badija kod Korčule) i kod Odbora za Sv. Zemlju u Zagrebu Trenkova ul. 1.

Crnkovački dr. P., K Tebi oči podižemo. Misa u čast bl. Nikoli Taviliću za tri jednaka glasa i orgulje. Izdanje Hrvatskog odbora za Sv. Zemlju u Zagrebu, 1940. (Trenkova ul. 1) Cij. din. 20. Crkveni zborovi, koji naruče bar 10 primjeraka, dobivaju znatan popust.

Adam dr. Karl, Krist u svijetu. (1940) 109. Naklada »Fides« Senj.

Altmann Odilo O. F. M., Im Sonnengarten des hl. Franz. Lebensgeschichten seiner hl. und seligen Bruder und Schwestern. Verlag Tyrolia, Innsbruck. S. 95.—

Andrić dr. Josip, Ustav Slovačke Republike (1940) 31. Zadruga »Dobra Štampa« Požega. Din. 8.—

Čičić A., Imenik Osvetnika fra Grge Martića. Prilog istoriji književnosti i političkoj istoriji Južnih Slovena XIX stoljeća. Beograd 1940. Str. 90.

Burger Lisbeth, Štirideset let babica. (1940) 307. Izdala Družba sv. Mohorja, Celje.

Gräf Richard, Da Oče. Prevela Melita Janković (1939) 231. Sarajevo. Izdanje knjižnice »Vrelo Života«. Meko vez. 23, a tvrdo vez. 33 din. Naručbe se šalju Sarajevo I »Vrelo Života« pošt. pret. 56.

Hrvatski Socijalni Tjedan. Načela društvene obnove (1937) 56. Zagreb.

Zavjet Hrvatskog naroda. Jeruzalemska kapelica groba Isusova u Ludbregu. 16 str. Naručuje se kod župskog ureda u Ludbregu. 1.50 din.—

Kalendar Gospine Krunice 1941. str. 200. Zagreb—Maksimir, Kažotićev trg 4.—

Štejn Sergije V., Moj put k Bogu. (1940) 105. Izd. Naklada »Istina«, Kažotićev trg 4. din. 17.—

Žuvić dr. Nikola, Biblijsko-liturgijske perikope (1940) 31.

Pontificium Athenaeum Lateranense anno academico 1937—1938. Commentarium. (1938) 286. Istituto Grafico Tiberino, Roma.

Didon P. U., Amiamo Gesù. Zara. (1939) Lit. 3.— (Molitvenik)

Sadržaj „Nove Revije" god. XIX. 1940.

(Tables des matieres du tome XIX)

ČLANCI I RASPRAVE

Str.

Bajić O. L.: *Katolički duh* . . . . . 2, 97—110
Balić dr. fra K.: *Još o »naučnoj« metodi O. H. Boškovića* (Encore sur la méthode »scientifique« du P. H. Bošković) . 2—6, 126—153, 224—268, 400—424,
Crnica dr. O. A.: *Bl. Nikola Tavilić i konventualski ogranak Franjev. Reda* (Le B. Nicolas Tavilić et les Frères Mineurs Conventuels) 5—6, 354—370
Ćosić fra M.: *Oltar i njegova umjetn. izgradnja* 3—4, 267—291
Grabić dr. O. P.: *Božja Providnost i ljudske nevolje* (La Providence divine et les misères de la vie) 1, 3—17
Nadilovski A.: *Jedan nekrolog* . . . . . 3—4, 292—305
Nola fra K.: *Čovječja duša i njezina besmrtnost* (L'existence et l'immortalité de l'âme humaine) . 1, 19—40
Petric dr. fra S.: *Sudar internacionalizma i nacionalizma* (La lutte du nationalisme et de l'internationalisme) . . . . . 5—6, 345—353
Radonić dr. O. B.: *Snošljivost prav. Crkve* 5—6, 371—399
Radonić dr. O. B.: *Vidljiva glava istočne Crkve* (La tête visible de l'église orientale orthodoxe) 1—4, 41—52, 111—125, 209—233
Skotista dr.: *Nova pjesmarica od fra Silvestra Kutleše* (La poésie héroique nationale croate dans le recueil du P. Silvestre Kutleša) . . . . . 1, 97—110
Žuvić prof. dr. N.: *Natpis iz Nazareta i vjerodostojnost Mt 27, 62-66; 28, 11-15* (L'inscription de Nazaréth et l'authenticité de Matth. 27, 62-66; 28, 11-15) 5—6, 425—437

KULTURNI POGLEDI:

Crnica dr. O. A.: Rang naših bogosl. učilišta . 3—4, 316—319
„ Mora li uprava franj. gimnazije u Sinju izdavati škol. svjedodžbe svojim bivšim učenicima? 3—4, 319—321
Čapkun dr. O. P.: Napomena razjašnjenju k problemu o starim bos.-herceg. franjevačkim župama . . . 1, 86
Gospić dr. O. Z.: Pitanje ranga naših bogoslovnih učilišta 1, 68—72
„ Je li Pravilnik za crkv. takse čisto državni zakon? 1, 72—74
Jadrijević dr. O. A.: Je li govor o kukolju ili o ljulju u

Str.

Matejevu evandelju 13, 24-30, 36-43? . . 5—6, 438—439
Nikolajević dr. P.: Pravoslavni crkv. sudovi i mješoviti brakovi sklopljeni u prav. Crkvi . . . . 3—4, 321—333
Sakač O. S.: K problemu o starim bos.-herc. fr. župama 1, 84—85
Skotista dr.: Oko Nove pjesmarice . . . . . 3—4, 306—315
Vucić dr. B.: Crkva i socijalno pitanje . . . . . 1, 74—75
„ Crkva i znanost . . . . . 1, 75—76
„ Crkva i popularizacija znanosti . . . . . 1, 76—77
„ Kršćansko i nekršćanska gledanja na svijet 1, 77—78
„ Obraćenje književnika Heywooda Brouna . 1, 79
„ Svijet nije nikakav mehanizam . . . . . 1, 79—81
„ Stara enteleheia u mod. naziranju na svijet 1, 81—82
„ Prirodoznanci i vjera . . . . . 1, 82—83
„ Nova otkrića o Neandertalcu . . . . . 1, 83—84
„ »Večna jeres filozofije« . . . . . 2, 154—155
„ Povijest, filozofija, sociologija i umjetnost Luke Perkovića 2, 155—157
„ Predrasude kao osnovi naučnog humanizma 2, 158—159
„ Konfesionalne škole . . . . . 2, 159—161
„ Svjetovni nazor i filozofija . . . . . 2, 161—162
„ Ima li Boga u Trbovlju? . . . . . 2, 162—163
„ Obraćenje E. Matorras, glavnog tajnika španj. komunista i A. D. Soto y Gama, jednog od glavnih meksikanskih revolucionaraca . . . . 2, 164—165
„ Kršćanstvo i tjelesni uzgoj . . . . . 2, 165—166
„ Je li molitva savremena? . . . . . 2, 166—167
„ Šezdeseta godišnjica prirodoslovca E. Daquéa 2, 167—168
„ Lamarckov evolucionizam bez temelja . . . 2, 168—169
„ Orguljanje i staleška čast . . . . . 2, 169—170
„ Veliki umnici i molitva . . . . . 2, 170—171
„ Vjera i znanost . . . . . 2, 171—172
„ Vjerujem samo ono, što razumijem . . 3—4, 233—235
„ Vjerujem samo ono, što vidim . . . . 3—4, 325—326
„ Je li savremena naučna misao idealistička 3—4, 326—328
„ Materijalistička biologija M. Putnika . . 3—4, 328—330
„ Slučaj je utočište neznalica . . . . . 3—4, 330
„ Paleontologija i evolucionizam . . . . 3—4, 331
„ 500. godišnjica iznašašća štampe . . . . 5—6, 439—440
„ Koga napada onaj, koji napada Crkvu . 5—6, 440—441
„ Smrt nestora katol. zvjezdoznanaca . . 5—6, 441—442
„ Kršćanstvo i rad . . . . . 5—6, 442—443
„ Protestant u benediktin. samostanu . . 5—6, 443—444
„ »Pametne« životinje . . . . . 5—6, 444—446
„ Vjernik i bezvjerac pred zagonet. svijeta 5—6, 446—447

Str.

Vucić dr. B.: »Mudri« — ludi ljudi . . . . . 5—6, 447—448
„ Veliki prirodosl. Newton i Joule o Bogu 5—6, 448—449
„ Prirodne znanosti vode k Bogu . . . . 5—6, 449—450
„ Evolucionizam u svijetlu nauke o nasljedstvu, paleontologije, geologije i etnologije . . 5—6, 450—451
„ Liječnička zvanja i liječnički rad u katol. misijama u zadnjim godinama . . . . . 5—6, 452—453
„ Šta veli jedan savr. liječnik o životu . . 5—6, 453—455
„ Moderna medicina o besmrtnosti duše . 5—6, 455
„ Liječnici i meh. naziranje u živom svijetu 5—6, 455—456

MEĐU KNJIGAMA:

Petrov F. S.: *Ljekanje u hrvatskoj knjizi.* Jedan članak i Osvrt na nj . . . . . 2, 173—197
„ *Sinhronističko-komparativna metoda u nauci o umjetnosti* 3—4, 332—335
„ *Zaboravljena trojezična gramatika Fra Gašpara Vinjalića (3. X. 1707. — 16. V. 1781.)* . 5—6, 357—363
Književni pregled: 1, 87—93; 2, 198—204; 3—4, 336—342; 5—6, 464—472.
Vjesnik: 1, 94—95; 2, 203—207; 3—4, 343—344; 5—6, 473—476.
Cronique religieuse en Yougoslavie: 1, 96; 2, 208.

Str.

Moderna medicina o besmrtnosti duše. — Liječnici i mehaničtičko naziranje u živom svijetu. — 438—456
Među knjigama: *Zaboravljena trojezična gramatika Fra Gašpara Vinjalića* (3. X. 1707. — 16. V. 1781.) *(F. S. Petrov)* . . . . . 457—463
Književni pregled: 464—472.
Vjesnik: 473—476.

U fond Nove Revije darovali su:

Dr. fra Petar Grabić provincijal: 500 din.; Preč. Vice Gabelić, Hvar: 20 din.; Prof. Ante Schmidt, Osjek: 10 din.; Fra Žarko Carev, Mirlovići: 40 din; Fra Vice Rosandić, Promina: 40 din.; Franjevački samostan, Varaždin: 40 din.; Fra Kruno Tadin, Kljaci: 20 din.; Franjevačko Sjemenište, Sinj: 40 din.; Franjevačka gimnazija, Sinj: 40 din.; Franjevački Samostan, Sinj: 40 din.; Fra Rikard Tripalović, Gala: 40 din.; Prof. Ivan Butković, Split: 40 din.; Don Jakov Lušić, Vrboska: 10 din.; Fra Ladislav Ivanković, Kozica: 20 din.;— Plemenitim darovateljima uprava srdačno zahvaljuje i preporučuje se njima i ostalima.

Svima našim štovanim pretplatnicima

Najveća većina naših štovanih pretplatnika lijepo je uredila pretplatu, na če mu im iskreno zahvaljujemo. One rijetke, koji to još nijesu učinili, lijepo molimo, da se posluže čekom koji će naći u ovom broju, te nam svakako pošalju zaostatak. Ako nas prisile da pišemo njima lično, navode nas na troškove i novac i vrijeme, iako nemamo ni jednoga, ni drugoga; a znademo da nije ni njima ugodno primati ovakva pisma. Stoga neka razume, da je ovo posebice upravljamo baš njima. Oni, koji su već poslali, neka zadrže ovaj ček i njim se posluže drugom zgodom.-

Kod rektorata Franjevačke Visoke Bogoslovije Makarska može se dobiti:

»BOGOSLOVNA BIBLIOTEKA«:

Knj. 1: Crnica Dr. O. A., Kanonsko pravo kat. Crkve, sv. 1. Uvod i opća pravila, Split 1937, str. XXIV-797. Cij. broš Din 125, uvez u polupl. D 145, u pl. D 150.

Knj. 2. Crnica Dr. O. A., Naša Gospa od Zdravlja i Njezina slava, Šibenik 1939, str. XV—701. i 139 slika. Cij. D 85.

Knji. 3. Božitković Dr. O. J., Život i rad filozofa Antuna Petrića. Str. 76. Cij. D 10.

»BIBLIOTHECA MARIANA MEDII AEVI«:

Knj. 1: Balić Dr. P. C., Ioannis de Polliaco et Ioannis de Neapoli QUAESTIONES DISPUTATAE DE IMMACULATA CONCEP TIONE B. M. V., Šibenik 1931, str. LVI—110. Cij. D 65.

Knj. 2. Balić Dr. P. C., Ioannis Duns Scoti THEOLOGIAE MARIANAE ELEMENTA, Šibenik 1933, str. CL—452 i 27 fotografija raznih kodeksa. Cij. D 160.

ACTA PRIMI CONGRESSUS Zagrabiae 25—29 Sept. 1935 (Akti prvog kongresa franjevačkih slavenskih profesora), Šibenik 1937, str XXIV—623, Cij. D 95.

Balić Dr. O. K., Sv. Toma Akvinski i drugi naučitelji, Zagreb 1938, str. 177. Cij. D 20.

Svećenici mogu dobiti ova djela i erga sacra.

Odgovorni urednik i predstavnik izdavača: O. *Špiro Živković* — Šibenik ul. Fra Andrije Kačića 97. — Izdaje: Konsorcij »Nove Revije«, Makarska (O. A. Cikojević). Tiskara »Kačić« — Šibenik (O. B. Buljević).